

T.C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI
ORTAÇAĞ TARİHİ BİLİM DALI

SOLOMON DOV GOİTEİN'E GÖRE ORTAÇAĞ
MÜSLÜMAN AKDENİZ'İNDE DENİZ TİCARETİ
(XI-XIII YÜZYIL)

MUSTAFA ODABAŞ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Danışman
Prof. Dr. Mustafa DEMİRCİ

Konya 2017

T.C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

BİLİMSEL ETİK SAYFASI

Öğrencinin

Adı Soyadı:	Mustafa ODABAŞ
Numarası:	024202021003
Ana Bilim / Bilim Dalı	TARİH/ ORTAÇAĞ TARİHİ
Programı	Tezli Yüksek Lisans ☒ Doktora ☐

Tezin Adı S. D. Goitein'e Göre Ortaçağ Müslüman Akdeniz'inde
Deniz Ticareti (XI-XIII Yüzyıl)

Bu tezin proje safhasından sonuçlanmasına kadarki bütün süreçlerde bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini, tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel kurallara uygun olarak atıf yapıldığını bildiririm.

Öğrencinin İmzası

İmza

T.C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

YÜKSEK LİSANS TEZİ KABUL FORMU

Öğrencinin	Adı Soyadı:	Mustafa ODABAŞ
	Numarası:	024202021003
	Ana Bilim / Bilim Dalı	TARİH/ ORTAÇAĞ TARİHİ
	Programı	Tezli Yüksek Lisans ☒ Doktora ☐
	Tez Danışmanı	Prof. Dr. Mustafa Demirci
Tezin Adı	S. D. Goitein'e Göre Ortaçağ Müslüman Akdeniz'inde Deniz Ticareti (XI-XIII Yüzyıl)	

Yukarıda adı geçen öğrenci tarafından hazırlanan S.D. Goitein'e Göre Ortaçağ Müslüman Akdeniz'inde Deniz Ticareti (XI-XIII Yüzyıl) başlıklı bu çalışma 17.02...2017 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oybirliği/oyçokluğu ile başarılı bulunarak, jürimiz tarafından yüksek lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Danışman ve Üyeler

Prof. Dr. Mustafa Demirci

Doç.Dr. Mehmet Ali HACIGÖKMEN

Yard. Doç. Dr. Mustafa AKKUŞ

İmza

ÖNSÖZ

Milletlerin ve toplumların ortak hedefler doğrultusunda kurumsallaşmış hali olan devletlerin varlığını devam ettirebilmeleri için toplumları bir arada tutabilecek askeri, siyasi veya ekonomik gücünün bulunması gerekmektedir. Toplumun devletten beklentisi yapılan veya yapılacak uygulamalarla zenginlik ve ekonomik imkânları daha da arttırarak devleti oluşturan ana unsurları memnun etmek dirlik ve düzen sağlamaktır.

Devletlerin dirlik ve düzen sağlamadaki en önemli yardımcıları askeri, siyasi veya ekonomik güçleri olup devletler ekonomik güçlerini kuruldukları coğrafi imkânların kendilerine sağladığı ticari imkânlarla elde etmeye çalışmaktadırlar. Ekonomik anlamda güçlü yapıya sahip olan devletler varlıklarını uzun süre koruyabilmiş zayıf devletler ise tarih sahnesinden hemen silinip gitmişlerdir.

İnsanoğlu, Kara Sahası, Akarsular, Nehirler, Göller, Denizler ve Okyanus kıyıları gibi yaşadıkları yerlere göre ticari faaliyetler içinde bulunmuşlardır. Ticari faaliyetlerini denizden gelecek kazanca göre şekillendiren devletler bu ekonomik aktiviteye göre devlet yapılanmaları oluşturmuşlardır. Akdeniz havzası ticareti yapılan ürünler arz ve talep açısından dünyanın merkezi konumunda yer almıştır. Bu merkezi konumu son yüzyılda ticaret güzergâhlarının yön değiştirmesine bağlı olarak azalmış olmasına rağmen ürün arzının talebe en kısa mesafesinde ve en karlı noktasında yer almaya devam etmiştir.

Dünyadaki herkesi İslamla tanıştırmak, İslamın önündeki engelleri kaldırmak adına Müslümanlar iç ve dış düşmanlarla mücadele etmeyi kendilerine düstur edinmişlerdir. Cihad ve Gaza ruhu denilen bu prensibe göre hareket eden Müslümanlar Kara sahasında ve Denizlerde varlık göstermişlerdir. Müslümanların bu mücadelesi en yakınlarında bulunan Akdenizde devam etmiş bu mücadele ile Akdeniz havzası uzun soluklu değişim ve dönüşüm içine girmiştir. Akdeniz'in Müslüman gölü haline geldiği bu dönemde Müslümanlar Akdeniz havzasında tek hâkim olmuşlardır. Müslümanlar İspanya'dan Hindistan'a uzanan bir alanda ticari faaliyetler içinde yer almışlardır.

Müslümanların Akdeniz'deki deniz güzergâhlarına ve önemli yerlere sahip olmasından sonra Bizans İmparatorluğu Müslüamlardan bu yerleri geri almak için

mücadele etmişlerdir. Girit ve Kıbrıs'ın alınmasına karşılık Fatımiler Mısır'ı alarak Akdeniz ticaretinde ve deniz hâkimiyetini korumayı hedeflemiştir. Fatımilerin Akdenizdeki ticaretini yönlendirdikleri yer olan Mısır'a ticaret yapılan yerlerden tüccarlara ait birçok mektuplar gelmiştir. Yahudi tüccarların ticari faaliyetleri ve iş yaptıkları kişilere ilişkin mektuplar, sahibi tarafından değeri kalmayan evraklar, kutsal kitapların yazı dili ile yazıldıkları için Yahudilerce atılmayarak Sinagog'larda kendiliğinden yok olmak üzere bekletilmiştir. Sinaglarda Geniza odası denilen yerde saklanan bu mektupların bir bölümüne Kahire'deki bir Sinagog'da ulaşılması ile Akdeniz havzasındaki ticari faaliyetler, ekonomik, sosyal ve kültürel ilişkilere ait birinci elden bilgi edinme imkânı doğmuştur.

Yahudilerin dili kültürü ve yaşayışları üzerinde çalışmalar yapan Solomon (Shelemo) Döv Goitein çalışmalarını Geniza belgeleri üzerinde yoğunlaştırmıştır. Geniza belgelerini tek tek inceleyerek tasnif etmiş, belgelerin içinde yer alan bilgileri akademik çevrelerin hizmetine sunmuştur. Geniza belgelerinin kapsamlı bir çalışması olan "*A Mediterranean Society*" isimli 5 ciltlik eseri Ortaçağ tarihinin ekonomik ve sosyal yapısı hakkındaki en önemli eser olarak yerini almıştır.

Çalışmamızda S.D. Goitein'in "*A Mediterranean Society*" isimli eserinde yer alan Deniz ticaretine ilişkin bölümü temel alınarak Akdeniz'deki deniz ticareti incelenecektir.

Tezimiz, 3 ana bölümden oluşmaktadır:

I. Bölümde Fatımilerin Mısır'ı ele geçirdiği 969 yılından Memlûklülerin Mısır'ı ele geçirdiği 1250 yılları arasında Akdeniz havzasında meydana gelen gelişmeler, Devletlerin ve Milletlerin bu gelişmelerdeki rolleri, Akdeniz'e hâkim olma mücadelesi olarak Cihad ve Korsanlık ile Akdeniz'i geri alma mücadelesi olarak Haçlı seferleri üzerinde durulmuştur.

II. Bölümde S.D. Goitein'in Geniza belgeleri üzerindeki çalışmaları ışığında Akdeniz'deki ticari hayat, uygulanan ticari sistem, tüccarlar ve ticaretin finansal altyapısı ile ticari ortaklıklar ele alınacaktır.

III. Bölümde S.D. Goitein'in Geniza belgeleri üzerindeki çalışmaları yardımı ile Akdeniz'deki Deniz ticareti, Araç türleri, Gemicilik, Açık denizlerde gemicilik,

denizcilikte karşılaşılabilecek tehlikeler, Ürünlerin paketlenmesi, Sevkiyatı, Depolanması ve Nakliye ücretleri gibi konular incelenecektir.

İnsanlık tarihinin kısa bir özeti niteliğindeki Akdeniz havzası üzerinde çalışma ve araştırma yapma fırsatını sunan değerli danışman hocam Sayın Prof. Dr. Mustafa DEMİRCİ'ye fikirleri ve görüşleri ile beni yönlendiren ilgilenen değerli vakitlerini ayıran Doç. Dr. Mehmet Ali HACIGÖKMEN ve Yard. Doç. Dr. Mustafa AKKUŞ hocalarıma saygı ve şükranlarımı bir borç bilirim.

Bu araştırmam sırasında desteğini ve yardımını benden esirgemeyen değerli eşime müteşekkirim.

Mustafa ODABAŞ

Konya – 2017

T.C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Öğrencinin	Adı Soyadı	Mustafa ODABAŞ	
	Numarası	024202021003	
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Tarih/Ortaçağ Tarihi	
	Programı	Tezli Yüksek Lisans ☒	Doktora ☐
	Tez Danışmanı	Prof. Dr. Mustafa Demirci	
	Tezin Adı	Solomon Dov Goitein'e Göre Ortaçağ Müslüman Akdeniz'inde Deniz Ticareti (XI-XIII. Yüzyıl)	

ÖZET

İslam dini ile insanları tanıştırmak adına Cihad ve Gaza ruhu ile hareket eden Müslümanlar kısa sürede Arap Yarımadası, Bizans Hudutları, İran, Şam, Mısır, Kuzey Afrika ve İspanya'da siyasi hâkimiyet kurmuşlar, Akdeniz Havzası, Kızıldeniz ve Hint Okyanusu'nda ticari ilişkiler içinde yer almışlardır. Müslümanlar Akdeniz'de ticari hayatı kontrol ederek Akdeniz'i Müslüman gölü haline getirmişlerdir.

Akdeniz ticaretinin Müslümanların elinde olması Avrupa'yı ticaret toplumundan tarım toplumuna dönüştürmüştür. Avrupa'da toprak hâkimiyetine dayalı Feodalite hâkim olmuştur. X. Yüzyılda Bizans imparatorluğu Akdeniz'deki önemli noktaları kontrol etmesine rağmen Fatımilerin karşı hamleleri ile deniz yüzeyini aşmakta başarısız olmuşlardır. XI. yüzyılda Göçebe toplumların Akdeniz havzasına inmesi ile Akdeniz havzası yeni bir değişim ve dönüşüm sürecine girmiştir. Akdeniz havzasına inen Türkler Bizans imparatorluğunun zayıflamasına yol açmışlar, Akdeniz havzasındaki önemli yerleri kontrol etmişlerdir.

Müslümanların Hıristiyanların kutsal mekânlarını ele geçirdikleri, Hıristiyanlara hakaret ettikleri gerekçesiyle başlatılan Haçlı seferleri ile Batı Doğu'nun zenginliklerine erişme imkânı bulmuştur. Öncelikle toprak hâkimiyeti gibi görülen bu zenginlik aslında Avrupa'nın Akdeniz ticaretine tekrar hâkim olması sonucunu getirmiştir. Avrupa Haçlı seferleri sayesinde uzun yol deniz ticareti pratiklerini öğrenmiş, deniz ticareti tecrübeleri artmış, ticaretle zenginleşmişlerdir. Avrupa'nın ticaret ile zenginleşmesi ile şehirleşme, sanayi ve teknoloji gelişmiştir.

Fatımilerin Akdeniz ticaretini yönlendirdikleri Mısırdaki bulunan Geniza Belgeleri Müslümanların Akdeniz'i kontrol ettikleri döneme ait tüccar mektuplarını da içermektedir. Bu mektuplar Ortaçağ Akdeniz dünyasının ekonomik, sosyal, tarihini anlamamıza yarayacak en önemli belgelerdir. Çalışmalarını Geniza belgeleri üzerinde yoğunlaştıran S.D. Goitein XI-XIII. yüzyıllar arasında Akdeniz dünyasındaki ticari hayatı ve ticaret usullerini deniz ticaretini Mısır'da bulunan tüccar mektuplarından yola çıkarak aydınlatmıştır. Avrupa'nın Doğu'dan aldığı en büyük zenginlik Akdeniz'deki ticari tecrübedir.

Anahtar kelimeler: Ortaçağ, Akdeniz, Müslüman Akdenizi, S. D. Goitein, Geniza Belgeleri, Haçlı Seferleri, Ticaret, Deniz Ticareti, Tüccar, Gemicilik.

T.C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Students Details	Name Surname	Mustafa ODABAŞ	Number: 024202021003
	Department / Discipline	History / Medieval	
	Program	Masters with thesis ☐ Postgraduate ☐	
	Advisor	Prof. Dr. Mustafa DEMİRCİ	
Title Of Thesis		Trade in the Medieval Muslim Mediterranean According to Solomon Dov Goitein (XI-XIIIth Century)	

ABSTRACT

Muslims who acted in the spirit of Jihad and Gaza in order to introduce people to the Islamic religion established political dominance in the Arabian Peninsula, Byzantine Borders, Iran, Damascus, Egypt, North Africa and Spain in a short time. They are involved in commercial relations in the Mediterranean Basin, the Red Sea and the Indian Ocean. Muslims controlled the commercial life in the Mediterranean and transformed the Mediterranean into a Muslim Lake.

The fact that the Mediterranean trade is in the power of the Muslims has transformed Europe from commercial society to agricultural society. Feudalism based on territorial dominance in Europe has become a judge. Although the Byzantine empire in the X th century controlled important points in the Mediterranean, they failed to transcend the marine surface with the counter-actions of the Fatimid's. In the XI th century, with the descent of nomadic communities to the Mediterranean basin, the Mediterranean basin has entered a new phase of change and transformation. Turks descending to the Mediterranean basin led to the weakening of the Byzantine empire, they controlled important places in the Mediterranean basin.

Because Muslims have taken over the holy places of Christians And with the Crusades launched due to Muslims insulted Christians, the Western world found possibility to access to the riches of the East. This richness, which seems to be primarily territorial dominance, has brought about the fact that Europe once again dominated the Mediterranean trade. Europeans learned long-haul maritime trading practices through the Crusades, maritime trading experiences increased, and enriched by trade. Urbanization, industry and technology have developed with the enrichment of Europe with trade.

The Geniza Documents in Egypt, where the Fatimid's managed the Mediterranean trade, also contain merchant letters belonging to the revolution that Muslims controlled the Mediterranean. These letters are the most important documents that will make sense of the economic, social, and history of the medieval Mediterranean world. Focusing on his work on Geniza documents, S. D Goitein illuminated commercial life and trade procedures in the Mediterranean world from centuries through the merchant letters in Egypt. Europe's greatest wealth from the East is commercial experience in the Mediterranean.

Key words: Medieval, Mediterranean, Muslim Mediterranean, S. D. Goitein, Geniza Documents, Crusades, Trade, Maritime trade, Merchant, Navigation.

KISALTMALAR

a.g.e	: <i>Adı Geçen Eser</i>
a.g.m	: <i>Adı Geçen Makale</i>
a.mlf.	: <i>Aynı Müellif</i>
a.g.t.	: <i>Adı Geçen Tez</i>
bkz.	: <i>Bakınız</i>
Çev.	: <i>Çeviren</i>
Haz.	: <i>Hazırlayan</i>
IS	: <i>Islamic Studies.</i>
JE	: <i>The Jewish Encyclopedia.</i>
JESHO	: <i>Journal of the Economic and Social History of the Orient.</i>
JSTOR	: <i>Journal Storage</i>
JH	: <i>Jewish History.</i>
JWH	: <i>Journal of World History.</i>
MW	: <i>The Muslim World.</i>
SI	: <i>Studia Islamica.</i>
s	: <i>Sayfa.</i>
Vol	: <i>Volume.</i>
Yay	: <i>Yayınları.</i>
DİA	: <i>Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi</i>
Studies	: <i>Studies Islamic History and Institutions</i>
Mediterranean	: <i>A Mediterranean Society</i>
Terc	: <i>Tercüme eden</i>

İÇİNDEKİLER

BİLİMSEL ETİK SAYFASI	ii
YÜKSEK LİSANS TEZİ KABUL FORMU	iii
ÖNSÖZ	iv
ÖZET	vii
KISALTMALAR	ix
İÇİNDEKİLER	x
GİRİŞ	1
I-Akdenizde İslam Hâkimiyetinin Kurulması.....	1
II-Ortaçağ Akdeniz Ticaretini İncelemenin Önemi	5
III- Akdeniz Tarihçisi olarak Shelemo Dov Goitein	11
A-Eserleri.....	12
1-Yahudiler ve Araplar	13
2-A Meditarranean Society	15
3- Studies in Islamic History and Institutions.....	15
4- Letter Of Medieval Jewish Traders	17
B-Makaleleri	18
C-Tarihçiliği.....	18
IV- Ortaçağ Akdeniz Sosyal Tarihinin Kaynağı Olarak Geniza Belgeleri.....	23
I.BÖLÜM	
XI-XIII. YÜZYILDA AKDENİZ'DE DEVLETLER VE MİLLETLER	28
I-Akdeniz'e Hâkim Olma Mücadelesinde Devletler	29
a) Bizans İmparatorluğu	29
b) Ağlebiler, Murabıtlar, Muvahhitler	31
c) Fatimiler.....	33
d) Eyyubiler	38
II- Akdenize Hâkim Olma Mücadelesinde Milletler	41
a) Berberiler	42
b) Normanlar	43
c) İtalyanlar (İtalyan Şehir Devletleri).....	44
c.1. Venedik	44
c.2. Ceneviz.....	45
d) Türkler	46
III-Akdenize Hâkim Olma Mücadelesi Olarak Cihad ve Korsanlık.....	47

IV-Akdenize Hâkim Olma Mücadelesi Olarak Haçlı Seferleri	50
--	----

II. BÖLÜM

GENİZA BELGELERİNE GÖRE AKDENİZDE TİCARİ HAYAT	55
---	-----------

I-Genel Olarak Ürünler	55
A-Ticaret Rotaları	58
B-Tüccarlar	59
II-Akdenizde Ticari Muamele Şekilleri Alt sektörler ve Çalışanlar	62
A)Alt sektörler	66
B)Ara Elemanlar	67
III-Ticari İşbirliği	68
A)Arkadaşlık (Resmi olmayan işbirliği).....	69
B) Ortaklık ve Commenda (Resmi olan ortaklık).....	71
C)Aile Ortaklıkları	74
D)Komisyon ve Acentalar.	75
E)Tüccar Temsilcileri	77
IV-Pazar Fiyatları ve Finansman	80
A)Pazar Fiyatları.....	80
B)Para Bankacılık ve Finans.....	81

III.BÖLÜM

GENİZA BELGELERİNE GÖRE AKDENİZDE DENİZ TAŞIMACILIĞI....	86
---	-----------

I-Ortaçağ Akdenizinde Seyahat ve Taşımacılık	86
A)Kara Seyahatinin Deniz Ticareti ile Bağlantısı	87
B)Ticari Kara Posta Taşımacılığının Deniz Ticareti ile Bağlantısı	88
C)Nehir Trafığı İle Deniz Ticaretinin Bağlantısı.....	89
D)Deniz Taşımacılığının Ekonomik Önemi	89
E)Deniz Posta Taşımacılığı	91
F)Deniz Ticaretinde Kullanılan Araç Türleri	92
II.GEMİCİLİK	95
A)Müşterek Gemicilik	95
B)Açık Denizlerde Gemicilik	96
C) Gemi İsimleri	98
D) Gemicilik Elemanları.....	99
E)Gemi Yolculukları.....	100
1-Yolculuk Hazırlığı	101
2-Yolculuk Zamanı	103

3-Yolculuk Süreleri.....	104
a) Uzun Mesafe.....	104
b) Kısa Mesafe.....	106
4-Gemilerin Gözetlenmesi.....	106
F) Gemicilikte Yaşanan Zorluklar	107
1-Geminin Batma Tehlikesi Geçirmesi	108
2-Fırtına	109
3-Limana Geri Dönme	110
4-Mevsimi kaçırma	110
5-Ters rüzgar.....	111
6-Yük kaybı	111
G- Gemicilikte İnsan Kaynaklı Tehlikeler.....	112
1-Korsanlık.....	112
2-Savaş	115
3-Hırsızlık	117
H- Gemi Yüklerinin Paketlenmesi Ambalajlanması ve Depolanması.....	117
1-Paketleme ve Sevkiyat.....	118
2-Ambalajlama.....	123
3-Depolama.....	124
I- Gemicilikte Maliyetler	126
1-Maliyetin Hesaplanması	127
2-Kesintiler.....	129
3-Vergi	131
4-Gümrük	132
SONUÇ	133
KAYNAKÇA	135
EK-1	141
EK-2	146
EK-3	148

GİRİŞ

I-Akdenizde İslam Hâkimiyetinin Kurulması

İnsanların toplu olarak yaşama, bir arada bulunma, ortak çıkarlar peşinde koşma düşünceleri onları ortak hedefe yöneltmektedir. Dünya tarihine baktığımızda Akdeniz'in ekonomik faaliyetlerini deniz ve denize endeksli hayat tarzı üzerine kuran insanların, kavimlerin, milletlerin, devletlerin ve imparatorlukların mücadele alanı haline geldiğine şahit olmaktayız. Milletler ve devletler ekonomik çıkarları açısından elzem gördükleri bu denizi kendilerine ait tanımlamalar yapmak suretiyle kendi düşünce sistemleriyle özdeşleştirmişlerdir.

Dünya literatüründe Akdeniz için yaygın olarak “karalar arasındaki deniz” anlamına gelen İngilizce “Mediterranean”, Fransızca “Mediterranee” kelimesi kullanılmaktadır. İbn Haldun Akdeniz'in güney sahilleri boyunca Sebte'den Suriye'ye kadar olan yerlerde Berber illeri, Kuzey yakasında Endülüs, Frenk, Slav ve Suriye tapraklarına kadar olan yerlerde Rum illeri bulunması nedeniyle çevresindeki ülkelerin bu yerlere nispetle Akdeniz'e Bahr-ı Rumi veya Bahr-ı Şami dediklerini ifade etmiştir.¹

Akdeniz için Antik çağ Mısır imparatorlukları “Büyük Yeşil”, Romalılar “Bizim Deniz” [Mare Nostrum] , Araplar “Romanların Denizi” [The Sea of the Romans], Türkler “Akdeniz”, Yahudiler “Büyük Deniz”, [Yam Godol] Almanlar “Orta Deniz”, [Mittelmeer] tabirini kullanmışlardır.²

Fernard Braudel'in Akdeniz'i bir nesne olarak ele alması, ona bütüncül bir yaklaşım getirmesi sonrasında II. Dünya savaşı yılları için “Acı Deniz”, II. Dünya savaşı sonrası “İç Deniz”, “Kuşatılmış Deniz”, “Dost Deniz”, Mikro-Ekoloji için “Bozulan Deniz”, “Sömürülen Deniz” dinler için “İmanlı Deniz”, [Faithful Sea] milletleri, kültürleri ve ekonomileri kıta gibi bir bölgede birleştiren anlamında “Sıvı Kıta” tanımlamaları yapılmıştır. Dünya ekonomisinin merkezinin Akdeniz'den taşınması ile “Solun Deniz”³ [Waning Sea] tanımı yapılmıştır.

¹ İbn Haldun *Mukaddime* Çev. Süleyman ULUDAĞ, İstanbul 1982 s, 648

² David Abulafia, *Büyük Deniz*, Çev. Gül Çağalalı GÜVEN İstanbul 2012 s,19

³ Selim Karahasanoğlu, “Braudel'den Sonra Akdeniz ve Akdeniz Dünyası ve Faruk Tabak'ın Solun Akdeniz'i Üzerine” *isam.org.tr Osmanlı Araştırmaları/ The Journal Of Ottoman Studies*, XLI (2013) s,399

Akdenizle ilgili “*Şu Akdeniz ne esrarlı çerçeve!.. Yoksa Dünya evinin cümle kapısı önündeki havuz mu o? Herkes ve herşey onun etrafında veya etrafının etrafında*”⁴ sözü insanlık ve Dünya tarihi açısından Akdeniz’in önemini en veciz şekilde anlatmaktadır.

Fernard Braudel’den sonra Akdeniz üzerine yapılan çalışmalarda Akdeniz farklı yönleri ile ele alınmaya çalışılmıştır. Akdeniz havzasına Müslüman Akdeniz yönü ile yaklaşmak Akdeniz çalışmalarının yeni ve tamamlayıcı bir yön getirecektir.

Hız. Ömer zamanında Mısır’ın alınması ile başlayan denizcilik faaliyetleri Hız. Osman zamanında da devam etmiştir. Şam Valisi Muaviye’nin gayretleri ile İslam donanması kurulmuş, Sur ile Akka gemi iskelesi yeniden inşa edilerek Suriye tersanelerinin devreye sokulması sağlamış ve gemicilik sanatına vakıf kimseler Akka’da toplanmıştır.⁵

Müslümanların Akdenizdeki faaliyetlerinden endişe duyan Bizans İmparatoru Herakly, Akdenize oğlu Konstantin’in başında olduğu bir donanma göndermiştir. Bu donanma ile Hız. Osman’ın Mısır Valisi Abdullah b.Sa’ad b.Ebi Serhi komutasındaki donanma bazı kaynaklarca İskenderiye yakınlarında bazı kaynaklarca Antalya’nın Finike ilçesi açıklarında karşılaşmış, yapılan savaş sonucu Bizans donanması büyük bir yenilgiye uğramıştır.⁶ Bu deniz savaşı Avrupa kaynaklarında,“Finike Vakası” İslam kaynaklarında Zatü’s Savari, Zü’s Savari veya Mevkıatü’s Savari⁷ ismiyle yer almıştır.

İbn Haldun’un “*Araplar denizde de cihadı sürdürmeyi çok arzuluyordu*”⁸ dediği Zatü’s Savari savaşı ile Bizans’ın Doğu Akdeniz’deki deniz hâkimiyetine son verilmiş, Müslümanların Akdeniz’deki üstünlüğü başlamıştır.(H 31/652 H.34 655)

Şam valisi olan Muaviye’nin valilik yıllarından itibaren denizciliğe önem vermesi Emevi devletinin deniz gücü olarak ortaya çıkmasının en önemli nedenidir. Bu dönemde Müslümanlar 669’da Sicilya, 672 yılında Rodos ve Arvad adalarını almış, Girit’e hucum etmiş, 674’te İstanbul’u kuşatmışlar, 693-700 yılları arasında ise Kuzey Afrika’nın fethini tamamlamışlardır.

---

⁴ Necip Fazıl Kısakürek, *Çöle İnen Nur* İstanbul 2002 s, 45

⁵ Nihal Şahin Utku, *Kızıldeniz, Çöl Gemi Tacir* İstanbul 2012 s,137

⁶ Nebi Bozkurt, “Bahriye” *DİA*, Cilt 4, İstanbul 1991 s,497

⁷ Mustafa Fayda, “Hulefa-i Raşidin” *DİA* cilt 18 İstanbul 1998 s, 330; Utku, *a.g.e.*, s,139

⁸ Utku, *a.g.e.* s,138

Müslümanlar Afrika kıyısındaki Kavsara adasını fethederek Sicilya ile olan geçişi kontrol altına almışlar, Kartaca'nın yerine Tunus şehrini kurarak tüm Akdeniz'i bu şehirden kontrol etmişlerdir.⁹

Musa b. Nusayr emrindeki donanma 704 yılında Sicilya ve Sardunya, 708 yılında Balear adalarına ve Mayorka'ya saldırılarda bulunmuş, 710 yılında ise Sardunya adası zaptedilmiştir. Bu donanma ile Kuzey Afrika ve Endülüs'ün fethi tamamlanmıştır.¹⁰

Emevi devleti Müslümanların en önemli sorunu olan hac yollarının güvenliğinin sağlanması amacıyla denizciliği askeri stratejik bir güç olarak görmüştür. Hac yolu güvenliği için fethedilen Kıbrıs Akdeniz'de Cihad'ın sürdürülebilmesi, deniz haydutluğunun önlenmesi, yeni fetihler, özellikle de İstanbul'un fethi için yürütülecek çalışmaların merkezi haline gelmiştir.¹¹

Emevi devleti tarafından denizci milletlerin özellikle sahil bölgelerinde iskânına özel önem verilmiş, denizcilik alanındaki işler için Deniz Emirliği müessesesi kurulmuştur.¹² Müslümanlarca fethedilen sahil kasabalarında oturan yerli tacir ve denizciler bölgeden süreler buralara denizden anlayan Müslümanlar ve savaşçılar yerleştirmiş bu yerleştirilenlere "İkta"¹³ yolu ile toprak tahsis edilmiştir. Kıyı bölgesine yerleşen askerlere "Fey"¹⁴ dağıtılarak ticaret ve denizciliğe gösterilen ilgi arttırılmıştır.¹⁵

Abbasiler başkent olarak Bağdat'ı seçmesi devletin kara gücü ordusu olarak şekillenmesini beraberinde getirmiş deniz gücü destekleyici unsur olarak kullanılmıştır.¹⁶ Akdenizdeki üstünlüğün Bizans lehine bozulmasına izin verilmemiş, Halife Harun Reşit zamanında donanma güçlendirilmiş, Kıbrıs ve Girit'e akınlar düzenlenmiştir.

Abbasi devleti açısından Akdeniz ikinci planda kalmış gibi gözüksede aslında Ağlebiler, Endülüs Emeviler, Murabıtlar ve Muvahhitler gibi devletler Akdeniz'de

---

⁹ Bozkurt, "Bahriye" s,497

¹⁰ Bozkurt, "Bahriye" Aynı yer

¹¹ Utku, a.g.e, s,138

¹² Utku, a.g.e, s,141

¹³ Kamu otoritesinin tasarrufundaki arazi ve taşınmaz malların mülkiyet, işletme veya faydalanma hakkını kişilere tahsis edilmesi. Mustafa Demirci, "İkta" *DİA*, Cilt. 22 İstanbul 2000 s,43

¹⁴ İslam devletinin gayri Müslim tebadan aldığı cizye, Haraç ve ticaret malları vergilerinin ortak adıdır. Mustafa Fayda "Fey" *DİA* cilt 12, İstanbul 1995 s,511

¹⁵ Utku, a.g.e, s,143

¹⁶ Utku, a.g.e, s,147

Müslüman gücünü temsil etmişler, Cihadı sürdürmüşler, Bizans'ın ilerlemesine engel olmuşlardır. Müslümanlar tarafından 798'de Balear adalarına, 806-818 yıllarında Korsika'ya, Rodos'a Sardunya ve Sicilya'ya saldırılar düzenlenmiştir. 821 yılında Sardunya'nın, 827 yılında Girit'in ele geçirilmesi, Ağlebilerin Sicilya'nın güneyindeki mazarayı ele geçirip Sirakusa üzerine yürümesi ve Sicilya'nın fethini tamamlamaları ile Akdeniz'deki Müslüman üstünlüğü perçinlenmiştir.¹⁷

Abbasilerde ticari hareketliliğin merkezi Bağdat ve Basra körfezi olmuş bu dönemde Müslüman tacirler deniz filosu ile desteklenmiş, deniz ticaretinde deniz taşımacılığında aktif rol alınmaya başlanmıştır. Abbasilerin deniz filoları ve denizcileri Hindistan ve Çine kadar yürütmüş oldukları ticari organizasyonlar ile deniz taciri sınıfının doğmasına yol açmışlardır.¹⁸

Abbasilerin denizcilik faaliyetlerine ek olarak Müslümanların Mısır, Kuzey Afrika ve Endülüs bölgelerinden Doğu Akdeniz'e hatta İstanbula kadar uzanan kargo gemileri bulunması, özellikle Endülüs hükümdarı III. Abdurrahman'ın (912-961) denizcilik alanındaki icraatları Müslümanlara Batı Akdeniz'de de üstünlük sağlanmıştır.¹⁹

İbn Haldun Müslümanların Akdenizde başlatmış oldukları mücadelenin zamanla Akdeniz'in her tarafında görüldüğünü, Müslümanların her tarafta hâkimiyet kurduklarını, denizdeki saldırı güçlerinin arttığını, Frenk ülkelerine dahi saldırılarda bulduklarını ifade ederek Hıristiyanların küçük limanlara sığındıklarını, Müslüman donanmaların aslanın avına saldırır gibi Hıristiyanlara hücum ettiklerini, Müslümanların savaş ve barışta Akdeniz'in yüzeyini asker ve techizatla doldurduklarını, Akdeniz'de Hıristiyanlara ait bir tahta, bir sandal bile görülmediğini söylemiştir.²⁰

İbn Haldun'un bahsetmiş olduğu dönem Müslümanların Akdeniz'deki askeri ve ticari gücü sayesinde Suriye, Mısır, Kıbrıs başta olmak üzere birçok liman kenti ile Fas, İspanya ve Sicilya'yı da içine alacak şekilde bütün Akdeniz'in Müslüman gölü haline dönüşmesi sürecinin anlatıldığı dönemdir.

---

¹⁷ Bozkurt, "Bahriye" s, 497

¹⁸ Utku, a.g.e. s,148

¹⁹ Utku, a.g.e. s,149

²⁰ İbn Haldun, a.g.e, s, 651

II-Ortaçağ Akdeniz Ticaretini İncelemenin Önemi

Geleneksel rivayetçi tarih anlayışının yetersizliği, bu anlayışa duyulan güvensizliğin bir ürünü olarak Strasbourg üniversitesi tarih hocalarının girişimleri ile 1929 yılında ortaya çıkan “*Annales d’Histoire Economique et Sociale*” (Ekonomik ve Toplumsal Tarih yıllıkları) isimli dergi “Annales okulu” olarak anılmıştır. İkinci dünya savaşı sebebiyle ara verdikleri yayınlarına Fernard Braudel öncülüğünde “*Annales: Economies, Societies, Civilizations*” (Yıllıklar: Ekonomiler, Toplumlar, Uygarlıklar) olarak devam etmişlerdir.²¹

Annales Okulu tarih bilimi ile diğer bilimler arasındaki kopukluğu ortadan kaldırmak, tarih araştırmalarında Coğrafya, Dilbilim, Ekonomi, Nufusbilim, Siyasetbilim, İklimbilim, Psikoloji gibi bilimlerden faydalanmayı, bu bilimleri tarih bilimi içinde toplamayı amaçlamıştır.²² Tarihi anlatmaktan çok anlamaya yönelik bir gayret içindeki bu okulun temsilcilerinden olan Lucian Febre, Marc Bloch ve Fernard Braudel tarafından “*Bütünsel Tarih Anlayışı*” geliştirilmiştir. Fernard Braudel’in “Akdeniz ve Akdeniz Dünyası”, “Maddi Uygarlık ve Kapitalizm” gibi çalışmalarında bu anlayışın izlerini görmek mümkündür.²³

Fernard Braudel ömrünün yaklaşık 20 yılını harcadığı “*II. Felipe Döneminde Akdeniz ve Akdeniz Dünyası*” isimli eserinde denizi tarihsel bir nesne olarak ele almış, Akdeniz’e hem özel tarih hemde Dünya tarihi içinde yer vermiştir. İspanya İmparatoru II. Felipe’nin (1556-1598) Akdeniz politikası ve aynı zamanda İspanyanın dünya politikasına bakış açısını ön plana çıkartmıştır.²⁴ Özellikle bu eserin II. cildinde Akdeniz’deki Osmanlı-İspanya çatışmasının sosyal ekonomik ve siyasi sonuçlarına değinmiş, Akdeniz hâkimiyeti için mücadele eden iki devletten birinin İran’a diğerinin ise Atlantik’e yönelmesi sonucu batılı diğer güçlerin üstünlük kazandıklarını bu nedenle her iki devletin de XVII. Yüzyıldan itibaren Akdenizdeki üstünlüklerini kaybettiklerini ifade etmiştir.²⁵

Fernard Braudel Akdeniz’i “*Binbir şeyin hepsi, sayısız peyzajlar, Birbirini izleyen birçok deniz, bir biri üzerine yığılmış birçok uygarlık*” olarak görmekte,

---

²¹ Erdal Yıldız, “Annales Tarih Okulunun Bütünsel Tarih Anlayışı ve Fernard Braudel” yayınlanmış Yüksek lisans Tezi, İstanbul, 1994, s,35

²² Yıldız, a.g.e. s,37

²³ Yıldız, Aynı yer

²⁴ Braudel Fernard, *II. Felipe Döneminde Akdeniz ve Akdeniz Dünyası I* Çev. Mehmet Ali Kılıçbay, İmge Kitabevi yay. İkinci baskı Ankara 1993 s,20

²⁵ Mehmet Ali Kılıçbay, “Fernand Braudel” *DİA*, Cilt 6 İstanbul 1992 s, 335

Akdeniz'in çok yönlü yapısını ise "Akdeniz'in belli bir tarihsel dönemde dünyanın merkezi olmasından, bütün yolların Akdeniz'e çıkmasından, insanların, hayvanların, bitkilerin, dinlerin, fikirlerin, gemilerin, sanatların Akdeniz'e gelmesinden Akdeniz'in bir gölden ziyade "bir evren" olmasından kaynaklandığını" vurgulamaktadır.²⁶

Fernard Braudel Dünya tarihi açısından Akdeniz'i Batı uygarlığı, İslam uygarlığı, Yunan veya Ortodox'luk olarak üçe ayırmıştır. Batı uygarlığını Hıristiyanlık ve Roma birleşimi olarak görmüş, Roma'yı dünyanın merkezine yerleştirmiştir. Batı'nın Haçlı savaşlarının karşısına Müslümanların Cihad ile çıktıklarını, İslamiyet ile Batı'nın birbirini tamamlayan düşmanlar olduğunu, Müslümanların batının karşısındaki ötekiyi aynı zamanda diğer Akdeniz'i temsil ettiklerini ifade etmiştir. Ortodoxlar'ın ise 1453 sonrası Akdeniz'de kendilerini temsil edilecek bir merkeze sahip olmadıklarını Moskova'nın bu mirasa aday olduğunu ifade etmiştir.²⁷

Fernard Braudel Akdenizdeki İslam uygarlığının ekonomik olarak en parlak olduğu dönemin Müslümanların Akdeniz üzerinde tartışmasız egemenlik kurduğu IX ve X. Yüzyıllar olduğunu, bu dönemde "Hıristiyanların (Akdeniz'de) tahtadan başka bir şey yüzdüremez" olduklarını ifade etmiştir. Bizans'ın 961 yılında önemli ileri karakolları yeniden ele geçirerek Ege denizine gelen bütün deniz rotalarını kumanda ettiğini, Haçlıların XI. Yüzyıldan sonra sürekli akınlarıyla Akdeniz'deki İslam'ın deniz üstünlüğünü değiştirdiğini, İtalyan kentlilerinin gemileri ile Akdeniz'e baştanbaşa hâkim olmaya başladıklarını, Bizans gemilerini kenara ittiklerini, Müslüman gemicileri püskürttüklerini ve deniz yüzeyinin Hıristiyanların eline geçtiğini söylemiştir.²⁸

Fernard Braudel İslamın siyasal fetihlerinin Araplara bir imparatorluk kazandırdığını ancak uygarlık kazandıramadığını, İslam uygarlığının siyasal fetihlerinin antik uygarlıklarla birleşmesi sonucu ortaya çıktığını söylemiştir.²⁹

---

²⁶ Fernard Braudel *Akdeniz Mekân Tarih İnsanlar ve Miras*, Çev. Necati Erkut 2.Baskı, İstanbul 2008 s,9 ;Yıldız, a.g.e. s,64,

²⁷ Braudel, *Akdeniz Mekân, Tarih*, s,109

²⁸ Braudel, *Akdeniz Mekân, Tarih, Aynı yer*

²⁹ Fernard Braudel, *A History of Civilization*, Paris 1985 Translated in English Richard Mayne Penguin Books England 1995 s,69,Türkçeye Tercüme Mehmet Ali Kılıçbay, *Uygarlıkların Grameri*, Ankara 2014 s,104

İslam uygarlığının XII. yüzyıldan itibaren ani bir şekilde duraklamaya girdiğini, duraklamanın nedenlerin üç temel varsayımına dayandığını söylemiştir.

İlk olarak Gazali'nin felsefe ve özgür düşünceye yönelttiği saldırıların duraklamaya yol açtığı yönündeki iddiaların³⁰ sebepleri ve sonuçları ile kendi döneminin ürünü olduğunu, filozoflara yöneltilen eleştirilerin her zaman olduğunu, yakılan kitapların sayısının özgür düşüncenin yok edildiği iddiasını tek başına kanıtlayamayacağını, Felsefe'nin Gazali'den sonra da parlak günler gördüğünü ve son filozof'un İbn Rüşd olmadığını³¹ ifade ederek bu görüşe kıymet vermediğini belirtmiştir.

İkinci olarak İslam uygarlığının yıkılmasına, Akdeniz geleneklerini paylaşmayan Barbar'ların neden olduğu tezin S. D. Goitein tarafından da ileri sürüldüğünü söylemiştir.³² Barbarların Batı ve Asya tarafından tehdit edilen ve içten yok edilebilecek bir İslam'ı askeri olarak kurtardıklarını bu tehlikeli kurtarıcıların İspanya'da el Murabitlar sonra el Muvahhidin yani Sahralılar ve Berberiler, Yakınoğuda Selçuklu Türkleri ve Kafkaslar'dan gelen eski kölelerden oluşmaktadır. Bu yeni gelenlerin iktidarı ele geçirmesi ile "Akdeniz Dünyasının Birliği" Akdeniz geleneklerinde hiçbir payı olmayan bu barbar halklar tarafından sona erdirilmiştir.³³ Fernard Braudel bu görüşe dolaylı olarak destek vermiştir.

Henri Pirenne tarafından ileri sürülen üçüncü görüşe göre Roma İmparatorluğu'nun Akdeniz çevresinde kurduğu siyasal, ekonomik ve kültürel birlik V.yüzyılda Cermen istilaları ile çökmemiş, VII. ve VIII. Yüzyıllarda İslam ordularının beklenmeyen ve hızlı ilerlemesi sayesinde çökmüştür. Akdeniz'in doğusunun ve güneyinin Müslümanlar tarafından kontrol edilmesi, Doğu ile Batının

---

³⁰ İslam Kültür ve Medeniyeti üzerine yaptığı araştırmalarla tanınan Fransız şarkiyatçısı Carra De Vaux (1867-1953) tarafından ortaya atılan iddiaya göre İslam Felsefesi Gazzali ile büyük bir darbe yemiş ve bir daha belini doğrultamamıştır. Bekir Karlığa "Gazzali" (Eserleri), *DİA*, Cilt 13 İstanbul 1996 s,525

³¹ Braudel, *Uygarlıkların Grameri*, s,120

³² İlk olarak Fransız şarkiyatçısı, dil âlimi, tarihçi ve edip olan Ernest Renan (1823-1892) tarafından ileri sürülen teze göre fikir ve kültür yönünden Müslümanların geri kalma nedeni mensup oldukları dindir. 1275 yılında her türlü bilim ve felsefeye karşı olan Türklerin yönetimi ele geçirmesiyle İslam ülkeleri hazin bir zihni çöküş dönemine girmiştir. Faruk Bilici, "Renan Ernest" *DİA*, Cilt 34 İstanbul 2007s, 569, S.D. Goitein, *Studies in Islamic History and Institutions*, Leiden E.J.Brill repirinted edition, Holland, 1968, s,301

³³ Braudel, *Uygarlıkların Grameri*, s,121

birbirinden ayrılması ve aralarındaki deniz ticaretinin sona ermesine yol açmıştır.³⁴ Avrupa'nın XI. yy'ın sonlarına doğru Akdeniz'i yeniden fethetmesiyle besleyici deniz Müslümanların elinden çıkmış bu durum İslam uygarlığının sonunu getirmiştir. Pirenne tezi aslında iki yönlüdür. Müslümanların Akdeniz'de hâkimiyeti sonrası deniz yüzeyinde serbest hareket edemeyen Batı (Avrupa) VIII. yüzyıl ile XI. yüzyıl arası içine kapanmıştır. Avrupa'nın XI. yüzyıldan sonra Akdeniz'i tekrar ele geçirmesi Akdeniz'i islamiyete kapatmış ve İslamiyet'i Akdeniz'de nefessiz bırakmıştır.³⁵

Henri Pirenne Marovenjlerin ana zenginlik kaynaklarının ticaret ve gümrük vergilerinin Müslümanların Akdeniz'e hâkim olmaları ile kaybolduğunu, bu durumun Avrupada toprağa bağlı Aristokrasinin yükselişini beraberinde getirdiğini, Avrupa'yı yöneten "Marovenj" hanedanının Karolenjlerce hükümet darbesi sonucu yönetimden uzaklaştırılarak feodaliteye zemin hazırladığını ifade etmiştir. Avrupa'da yaşanan yönetim değişikliği Avrupayı deniz devletinden kara devletine, ticaret toplumundan tarım toplumuna dönüştürmüştür.³⁶ Pirenne Hz. Muhammed olmadan Charlemagne'nin anlaşılamayacağını ifade etmiştir

Henri Pirenne Müslümanların sadece ekonomik birliği değil dini birliği, kültürel birliği ve dil birliğini yok ettiklerini, Akdenizde Hilal ile Haç karşı karşıya geldiğini, hatta Abbasi devletinin yönetim merkezini Bağdat'a taşımasının Akdeniz ticaretini mahvettiğini bu durumun Akdenizlilikten uzaklaşmak olduğuna işaret etmiştir.³⁷

Pirenne Avrupa'nın Akdenizde ticareti yeniden kontrol etmesi ile kentlerin oluştuğunu, Avrupa'nın ekonomik sosyal ve toplumsal yapısının değişmesi ile beraber tüccar sınıfın meydana geldiği dile getirmiştir.³⁸

Braudel İslam uygarlığının ani duraklamasını ilk işaret eden kişi olarak gördüğü Emil Felix Gautier'in³⁹ (1930) aynı dönemde büyük ses getiren Henri

---

³⁴ Turhan KAÇAR, "Roma'dan Sonra Akdeniz Dünyası ve 'Pirenne Tezi'" *Doğu-Batı* Yıl 11 sayı 50 Ankara 2009 s,175

³⁵ Braudel, *Uygurlukların Grameri*, s,121

³⁶ Henri, Pirenne, *H.z.Muhammed ve Charlemagne* Çev. Mehmet Ali Kılıçbay Ankara, 2006, Henri, Pirenne, *Ortaçağ Avrupasının Ekonomik ve Sosyal Tarihi* Çev. Uygur Kocabaşoğlu, İstanbul 2012 s, 9,10,11

³⁷ Pirenne, *Ortaçağ Avrupasının Ekonomik ve Sosyal Tarihi*, Aynı yer; Kaçar, a.g.m. s,180

³⁸ Henri Pirenne, *Ortaçağ Kentleri*, Çev. Şadan Karadeniz, İstanbul 2011

³⁹ Kuzey Afrika Uzmanı ve Coğrafyacısıdır. Göçebelerin yaşamları hakkında bilgiler verir en önemli eseri "Sahara The Great Desert"dir

Pirenne'nin tezini (1920) hiç kullanmamış olmasının çok ilginç olduğunu, günümüz bilgilerine göre İslamın ani gerilemesinin en mantıklı açıklamasının Akdeniz'in İslamiyete kapanması olduğuna işaret etmiştir.⁴⁰

Fernard Braudel ve Henri Pirenne uygarlıkların merkezi olarak Roma'yı görmekte, Roma merkezli bir tarih anlayışını esas almaktadır. Bu anlayışa göre İslamiyet Roma'nın merkez olma özelliğini yok etmiştir. Henri Pirenne Cermenlerin Hıristiyanlık dâhil olmak üzere Romalı kültür ve değerleri benimsemelerine rağmen İslamiyetin bu kültürü hiçbir zaman benimsemediği ve Roma geleneklerine itibar etmediğini ifade etmiştir.⁴¹ Pirenne İslamın bu tutumunu Arapların İslamiyetle birlikte ilk defa Millet olmayı başarmış olmalarının yaratmış olduğu heyecana bağlamaktadır. Hâlbuki İslam kendi içinde ve özünde değişim ve dönüşümü barındırmaktadır.

Henri Pirenne ile Goitein Akdeniz Birliği kavramına atıf yaparak Akdeniz'i dil kültür ve Tarih olarak bir bütün görmektedirler. Pirenne'nin aksine Goitein Akdenizdeki birliğin İslamiyet ile sağlandığını, Müslümanların kurmuş oldukları ticari sistemin İspanya'dan Çin'e kadar yekpare sürdürüldüğünü, XIII. Yüzyılda dahi bu sistemin bir gerçekliliği olduğunu, ancak Akdeniz geleneklerine ve kültürüne yabancı Kafkasya'dan gelen savaşçı toplulukların (Türkler, Peçenekler Uzlar) Akdeniz havzasına hakim olması ile bu birliğin dağıldığını vurgulamıştır.

İslam medeniyetinin gerilemesi ile alakalı üç iddianın temelinde Avrupa daha özelde ise Roma merkezli bir tarih anlayışının izlerini görmek mümkündür. Her ne kadar Goitein Avrupa merkezli bakış açısı yerine Akdeniz merkezli bakış açısına sahip olsa da Ortadoğunun geleceğini Akdeniz Birliğinin yeniden kurulmasına ve Avrupa ile entegre olabilmesine bağlamaktadır.

Fernard Braudel İslamiyetin VIII. yüzyıl ile XIII. yüzyıl arası zirve noktasına ulaşmasına rağmen gerilemenin ne zaman başladığının tartışma konusu olduğunu, gerilemenin yaygın görüşe göre XIII. yüzyılda başlatılması halinde birincisi hâkimiyetin sonu ikincisi de uygarlığın sonu olmak üzere iki problemin ortaya çıktığını, İslamiyetin XIII. Yüzyılda liderlik konumunu kaybettiğini, XVIII.

---

⁴⁰ Braudel, *Uygarlıkların Grameri*, s,122

⁴¹ Kaçar, *a.g.m.* s, 183

yüzyıldan itibaren ise Endüstri devrimini iskalamış olması nedeniyle maddi uygarlık olarak başarısız olduğu için geriye düştüğünü ifade etmiştir.⁴²

Fernard Braudel'in bu yaklaşımı tashih edilmesi gerekli birkaç hususu barındırmaktadır. Müslümanların Akdeniz'i kontrol etmeleri ile başlayan süreçten (655) günümüze Müslümanlar Akdenizde hep var olmuştur. İslamiyet VIII. Yüzyılın ikinci yarısından itibaren Akdenizde varlığını sürdürmüştür. Aynı zamanda İslam Devleti olan Osmanlı devleti zamanında Akdeniz'e XVI. yüzyılda mutlak hâkim olunmuştur. Akdenizdeki ticari sistem ve gelenek günümüzde de hala varlığını sürdürmektedir.

İslamiyet'in XI. ve XIII. Yüzyıllarda Akdenizde kurmuş olduğu ekonomik ve ticari sistemin günümüze yansımalarına baktığımızda Mustafa Özel tarafından tercüme edilen F.Braudel'in "Medeniyet ve Kapitalizm" isimli kitabının sunuş⁴³ bölümünde "*Braudele göre medeniyet "Biriken ve miras bırakılan irfandır" hem sürekli hemde değişmekte olan bünyesinde barındırır, kültürel malları hem ithal hem ihraç eder ve Batı kapitalizminde ithal kökenli ne varsa mahreci islamdır. Kambiyo senedi (Süftece) Commenda adıyla bilinen sermaye ortaklığı (Mudaraba) önden satış (Mobatra) pirinç, ipek, şeker kamışı, kâğıt, pamuk, arap rakamları, abaküs, İslam vasıtasıyla keşfedilen yunan bilimi, barut, pusula v.d. gibi ödünçlerin varlığını kabul etmek batının rasyonaliyete karşı tek başına yürüyen öncü dahi olduğunu İtalyan şehir devletlerinin modern ticaret hayatının araçlarını icat etmiş olduklarını reddetmek ve mantıken Roma imparatorluğunun ilermemenin beşiği olduğunu reddetmek anlamına geldiğini, islamın bir ticaret medeniyeti olduğunu, Müslüman tacirler Dinar (altın para) ve Dirhem (gümüş para) ile Avrupa'da üstün bir iktisadi konuma geldiklerini, erken dönem Avrupa kapitalizminin uzun mesafeli ticareti Roma mirası olmayıp XI. ve XII. Yüzyıllardaki büyük İslam çağından devralındı. Braudel Avrupanın çiraklıktan kurtulma tarihini 1252 olarak vermesinin tesadüf olmadığını bu tarihin Batının yeniden altın para darpetmeye başladığı yıla denk geldiğini" ifade etmiştir.*

Görüleceği üzere Fernard Braudel ve Henri Pirenne Batı'yı merkeze alarak tarihi olayları anlamlandırmaya çalışmış, Müslümanları Batının ve Akdeniz'in

---

⁴² Braudel, *Uygarlıkların Grameri*, s,103

⁴³ Fernard Braudel, *Medeniyet ve Kapitalizm* sunuş Mustafa Özel "*Braudel'i Niçin okumalıyız*", s, 15

“Öteki”si olarak nitelendirmişlerdir. Goitein ise Akdeniz’i merkeze alarak kurulmuş olan kültürel ve ekonomik birliğin tüm yönleri ile ortaya çıkmasına çalışmıştır.

III- Akdeniz Tarihçisi olarak Shelemo Dov Goitein

Shelemo D. Goitein, Almanya’nın Bavyera eyaletinin Burgkunstadt kasabasında 4 Nisan 1900 yılında doğmuştur. Din adamı (Haham/Rabbi) olan tanınmış bir ailenin çocuğudur. Babası Goitein ondört yaşında iken vefat etmiştir. Goitein “Eğitiminde ve düşünce dünyasının şekillenmesinde babasının önemli bir yeri olduğunu, babasından hayatı boyunca vazgeçemeyeceği bir ilim aşkı devraldığını, hep bir köy okulunda öğretmenlik veya idarecilik yapmayı hayal ettiğini, kendisini asla bir araştırmacı ve öğretim üyesi olarak görmediğini ifade etmiştir”.⁴⁴ “Burgkunstadt’ta öğrenim gördüğü Yahudi okulunun da onun üzerinde önemli tesirler bıraktığını, öğretmenlik ve öğretim üyesi yaptığı yıllarda, bu okulda takip edilen öğretim metodunun çok faydasını gördüğünü, çocukluk yıllarında büyüdüğü köydeki dindar Katolik çevrenin de şahsiyetinde bazı izler bıraktığını ifade etmiştir.”⁴⁵

Goitein 1914-1923 yılları arasında Frankfurt ve Berlin üniversitelerinde okumuş bu sıralarda dönemin Monarşik ve İmparatorluk idarelerinin düşüşte olması, gençlik ve milliyetçilik hareketlerinin revaçta olması nedeniyle “Yahudi Ulusal Bilinci” güçlenmiş, gençlik hareketlerinde Martin Buber, Franz Rosenzweig gibi meşhur Yahudi din adamlarının etrafında toplanan akademik çevrelerde ve Filistin’e göçü organize eden Siyonist oluşumlarda etkin görevler almıştır.⁴⁶

Goitein gençliğinde Jacob Burckhardt’ın belli zaman ve mekânda, farklı hayatlar arasında gerçekleşen karşılıklı ilişkileri konu edinen “**Terbût ha-Rönesans be-İtalya**” [İtalya’da Rönesans Kültürü] adlı kitabını, **Osfald Spengler**’in Batı’nın dikkatini Katolikliğin ve İslam’ın gittikçe artan gücüne kitabı Batı’nın Çöküşü ve Emil Ludwig⁴⁷’in Akdeniz üzerine yazdığı kitaplarını okumuştur. Josef Horovitz’den

---

⁴⁴ S.D.Goitein, *Yahudiler ve Araplar*, Çev. Nuh Arslantaş, İstanbul 2004 s,7Kudüs’teki Ben-Zvi Enstitüsü’nden Dr. Miriam Frenkel’in “*Yahudiler ve Araplar*”ın Türkçe çevirisine yazdığı Sunuş, S.D.Goitein, *Yahudiler ve Araplar*, Çev. Nuh Arslantaş, İstanbul 2004 s,7

⁴⁵ Goitein, *Yahudiler ve Araplar*, s,7

⁴⁶ Goitein, *Yahudiler ve Araplar*, Aynı yer

⁴⁷ Ünlü Kişilerin Hayatına dair yazdığı eserlerle tanınan Alman Yazardır. Başlıca eserleri; Goethe, Napoleon, Bismarck, İsa, Roosevelt, Bolivar, Dr. Freud, Akdeniz,(The Mediterranean The Saga of a Sea, İng. La Mediterranee Fransızca) Nil <http://www.nkfu.com/emil-ludwig-kimdir/>

Arapça ve Farsça dersler olarak, *ha-Tefila be-Kur'ân* [Kur'ân'da İbadet] adlı doktora çalışmasını tamamlamıştır. Filistin'e göç etmeye karar vermesi nedeniyle yoğun bir şekilde Talmud tahsiline başlamış, Arapça ve İslâmiyet'e dair pek çok kitap okumuş, 1923'te Filistin'e göç etmiştir.⁴⁸ Kudüs İbranî Üniversitesi'ne ders vermek üzere Nisan 1928 tarihinde davet edilen Goitein Üniversitedeki "Asya ve Afrika Araştırmaları Enstitüsü"nün (ha-Mahon le-Limûdey Asya ve Afrika) kuruculuğunu üstlenmiştir.⁴⁹

Hayatı boyunca yaptığı araştırmalar ve öne sürdüğü fikirleri ile hakkında birçok nitelendirmeler yapılabilecek olan Goitein tarihçi, yahudi etnoğrafyacısı, ortaçağ Yahudi hayatını açıklayan ve teoriler üreten yorumcu, arabist, eğitimci ve Geniza belgeleri uzmanıdır.

Yaşadığı dönemde yaptığı çalışmalarıyla akademik çevrelerce büyük ilgi gören Goitein 6 Şubat 1985 yılında ölmüştür. Ölmeden önce "*A Mediterranean Society: The Jewish Communities of the Arap World as Portrayed in the Documants of Cairo Geniza*" isimli eserini tamamlayabilmiştir.⁵⁰

A-Eserleri

Goitein üniversiteye dâhil olmasından sonra ilk akademik çalışmasını Yemen Yahudilerinin Arapça lehçesi üzerine yapmıştır. Yemen Yahudilerini "Arap Yahudileri"nin ilk, ana ve esas modeli (ilk örnek) olarak görmüştür. Yemenlileri "*Arapların en Arabı, Yahudilerin en Yahudisi*" olarak nitelendirmiştir.⁵¹ Yemenlilerin kullandıkları Arapçanın yabancı lehçelerin karışıp bozulmadan önceki Sami lisanının "arı/saf" bir örneği olduğunu görmüş, Yemenlilerin fiziksel güç gerektiren işlerde (Çiftçilik, kuyumculuk vb.) çalışmaları sebebiyle onlara ayrı bir önem vermiştir.⁵²

Goitein Yemen Yahudilerinin tarihi ve lehçeleri üzerine yaptığı "*Jews of Yemen From the Land of Sheba*" [Seba Diyarı'dan Yemen Yahudileri] (1949) adlı araştırmasını tamamlayamamış, ancak Yemen Yahudileri ile ilgili *Hayyim*

---

⁴⁸ Goitein, *Yahudiler ve Araplar*, s,9

⁴⁹ Goitein, *Yahudiler ve Araplar*, Aynı yer

⁵⁰ American Philosophical Society Year Book 1987 Eulogy by Prof. Mark R. Cohen, Princeton University <http://www.princeton.edu/~geniza/goitein.html>

⁵¹ Goitein, *Yahudiler ve Araplar*, Aynı yer

⁵² Goitein, *Yahudiler ve Araplar*, Aynı yer

Habşuş'un XIX. asırda Yemen'e gerçekleştirdiği gezisinin notlarını ihtiva eden *Ru'ye'l-Yemen* [Yemen Gözlemleri]* adlı kitabını neşre hazırlamıştır.⁵³ Ayrıca Yemen Yahudilerine dair ayrıca süreli yayınlarda kendisi tartafından neşredilen bazı makalelerini (*Teymanim, Historiya, Sidrey Hevra, Hayey Ha-Ruah, Mivhar Mahkarim, Yemenliler: Tarihleri, Cemaat Organizasyonları ve Manevi Hayatları Üzerine Seçme Makaleler*) isimli bir kitabında toplanmıştır.⁵⁴

Goitein'in Yemen Yahudi'lerinin Tarih Kültür lehçe ve adetleri alanına yönelmesinin en önemli nedeni aslında ideolojiktir. "Alana dâhil olma" olarak tanımladığı Arapça öğrenmeyi, bu dil üzerine araştırmalar yapmayı Siyonizm'in bir parçası olarak görmektedir. Goitein'e göre Arapça İbrânîce'ye, Sami'ce ve Doğu'ya dönüşün bir parçasıdır. "*Arapça, İbrânîce'nin orijinal yapısını korumak ve İbrânîce'yi zenginleştirmek için çok önemli bir kaynaktır.*"⁵⁵

Dil üzerine hazırladığı bir diğer çalışmasında *Horaôt ha-'Ivrit ba-Arets Yisrael* [İsrail'de İbrânîce Öğrenimi] (1945) isimli eserinde İbrânîce'nin Arapça telaffuza yakın bir telaffuzla konuşulması gerektiğini savunmuştur. Sami telaffuzunu (İbrânîce'yi Arapça aksanla konuşma) yaygınlaştırmak için "ha-Mo'atsot le-Terbût ha-Dibûr"(Hitabet Kurumu) adlı bir kurum kurmuştur.⁵⁶ Horaat ha-Tanah: Ba'ayotehâ ve Dıraheyâ Kitab-ı Mukaddes'in Kaideleri: Meseleler ve Çözüm Yolları (Tel Aviv 1958) ismiyle dil üzerine yaptığı bir başka çalışmada ise Tevrat'ta zikri geçen İbrânî çiftçileri, Arap çiftçilere (Fellahîn) benzeterek Arap çiftçilerin ve yaşam tarzlarının Tevrat'ta zikri geçen ilk ataların ve yaşam tarzlarının en iyi örnekleri olduğunu savunmuştur.⁵⁷

1-Yahudiler ve Araplar

Yahudiler ile Araplar arasındaki tarihî ve kültürel ilişkilere dair görüşlerinin yer aldığı kitabı Goitein'in ABD'de, 1953 yılında Dropsie College'de misafir

---

⁵³ Goitein, *Yahudiler ve Araplar*, s,10 * Hayyim ben Yahya Habşuş, Masa'ot Habşuş, Hizayon Teyman: Ru'ye'l-Yemen, [Habşuş'un Seyahatnamesi, Yemen'e Bakış] Önsözle beraber neşir ve tercüme S.D. Goitein, Mahon ben Tsivi: Yeruşalayim 1988; ilk baskı 1983).

⁵⁴ Goitein, *Yahudiler ve Araplar*, s,10

⁵⁵ Goitein, *Yahudiler ve Araplar*, s,10, Jakob M. Landau, "Shelemo Dov GOİTEİN", *DİA*, Cilt 14 İstanbul 1996 s,101

⁵⁶ Goitein, *Yahudiler ve Araplar*, s,10

⁵⁷ Goitein, *Yahudiler ve Araplar*, Aynı yer

öğretim üyesi olarak verdiği ders (lecture) notlarından oluşmaktadır.⁵⁸ Bu notlar “*Jews and Arabs, their Contact through the Ages*” ismiyle 1958 yılında yayınlanmıştır.

Eser Yahudi ve Arap ilişkilerini tarih öncesi dönem (Mö.1500 Ms.500), yaratıcı ortaklık (500,1300), sönüş (1300-1900) ve yeniden yüzleşme (1900 ...) olarak 4 bölümde inceleyerek iki halkın ortak kökeni ve tarihsel birlikteliğine rağmen neden farklı mecralara yöneldiği sorusuna cevap aramaya çalışmış, doğrudan ilişkiler ve karşılıklı etkileşimler sayesinde Arap ve Yahudi halkının günümüzdeki yeniden canlanması konularını değerlendirmiştir.⁵⁹

Goitein, İslam fetihleri ile Bizans hâkimiyeti altındaki Yahudilerin yasal statülerinde ciddi değişimler meydana geldiğini, erken dönemde Yahudilerin çiftçilik ve zanaatle uğraşması sebebiyle ekonomik canlanma dönemi geçirdiklerini, ancak çiftçilerin Arap yönetimi altında zor günler geçirmesi nedeniyle çiftçilik kimliklerini kaybettiklerini, VII. ve VIII. Yüzyıldara ise Müslüman idarecilerin gayri Müslimlerden vergi almaları, tarımla uğraşan gayrimüslimlerin ağır şartlar içinde yaşadıkları ifade edilerek Yahudilerin eski alışkanlıklarının aksine tüccar ve zanaatkâr olarak yaşamaya başladıklarını ileri sürmüştür.⁶⁰

Goitein, “Sami-Doğu” paydasında buluşabilecek, Arap dili ve Medeniyeti ile de birbirine yaklaşıp kaynaşabilecek iki halkı (Yahudiler ve Araplar), sevgi ve hoşgörüyü davet ederek “İsrailin bir Yahudi devleti değil iki milletli bir devlet olması gerektiğini” savunmuştur. Hatta bu amaçla “Birit Şalom” (Barış Yanlıları) (1925-1933), “Kidma” (Terakkî) ve “İhûd” (Birlik) gibi örgütler kurmuşlar, Prof. Gerşom Şalom⁶¹, Prof. Hugo Bergman⁶² ve Prof. Ernest Simon⁶³ gibi önemli akademisyenler de bu fikre iştirak etmişlerdir.⁶⁴

---

⁵⁸ Goitein, *Yahudiler ve Araplar*, s,11

⁵⁹ Goitein, *Yahudiler ve Araplar*, s, 30,36

⁶⁰ Goitein, *Yahudiler ve Araplar*, s, 26

⁶¹ Almanya doğumlu olup 1920 yılında İsrail'e göç etmiştir. Tarihçi ve Felsefeci ve Modern kuramsal kabala çalışmalarının kurucusu ve İbrani üniversitesinin ilk Yahudi Mistisizmi Profesörüdür.

⁶² Almanya doğumlu olup 1920 de Filistin'e göç etmiştir. Rudolf Steiner'in üç katlı sosyal kurallar kitabını İbraniceye tercüme etmiş, İbrani Üniversitesinde profesör olmuş ve dekanlık yapmıştır. Kuantum mekaniği ve Doğası üzerine çalışmalar yapmıştır.

⁶³ Almanya doğumlu olup 1928 de Filistine göç etmiştir. Eğitimci, Dini düşünür ve yazar, 1935 İbrani üniversitesinde Profesör olmuştur.

https://www.jewishvirtuallibrary.org/jsource/judaica/ejud_0002_0018_0_18593.html

⁶⁴ Goitein, *Yahudiler ve Araplar*, s, 26

2-A Meditarranean Society

Goitein'in Geniza belgeleri üzerine yaptığı çalışmaların bir araya getirilmesi ile oluşmuş olan beş ciltlik eseridir. Tam adı "*A Mediterranean Society: The Jewish Communities of the Arab World As Portrayed in the Documents of the Cairo Geniza*" (Berkeley- Los Angeles 1967- 1988).⁶⁵

Goitein Ortaçağ Akdeniz havzasının kültür ve tarihiyle sosyoekonomik yaşantısı hakkında büyük önem taşıyan, çoğunlukla İbranice ve Arapça olan Geniza belgelerini sistematik bir şekilde kopya ederek çözümlemiş, ardından konu ve şahıs indekslerini hazırlamıştır.⁶⁶ Eserde özellikle daha önce hakkında pek bilgi bulunmayan orta tabakaya ağırlık verilerek XIII. yüzyıla kadarki Yahudi, Müslüman ve diğer halkların oluşturduğu toplumu incelenmiştir.

Birinci cilt (1967) zanaatkârlar, ticaret, bankacılık, kara ve deniz yolculukları, İkinci cilt (1971) Akdeniz havzasındaki yahudilerin cemaat yönetimi yanında komşularıyla ve iktidarla olan ilişkileri,

Üçüncü cilt (1978) Aile münasebetleri,

Dördüncü cilt (1983) ev hayatı, giyim kuşam, ziynet eşyası, yiyecek ve içecekler dâhil olmak üzere günlük hayat,

Beşinci cilt (1988) bir sosyal varlık, bir mümin ve bir ilim adamı olarak fert ele alınmıştır.⁶⁷

3- Studies in Islamic History and Institutions

Goitein 1936 yılında Kudüs'te Belazuri'nin Ensabu'l- eşraf adlı eserinin bir bölümünün tahkiki neşrini yapan bir grup araştırmacıya başkanlık etmiştir. Bu çalışmasına ek olarak çeşitli seyahat ve dergilerde ortaçağ, günümüz İslam medeniyeti ve Arapçası üzerine kaleme aldığı birçok makalesi çıkmıştır. Eser Goitein'in bu makalelerinin derlenerek kitap halinde yayınlanmasıyla oluşmuştur.⁶⁸

Üç bölümden oluşan eserin İslamın gelişimi ve doğası başlığını taşıyan ilk bölümde; Arap ulusunu yeninden canlandıran İslam, büyük tek tanrılı din olarak İslam, politik bir unsur olarak İslam, medeniyet olarak İslam olmak üzere dört temel soru üzerinden islamı anlatmaya çalışmaktadır.

---

⁶⁵Landau, *a.g.m.* s,101

⁶⁶Landau, *Aynı yer*

⁶⁷Landau, *Aynı yer*

⁶⁸Landau, *Aynı yer*

Goitein İslam medeniyetinin 850 ile 1250 yılları arasındaki dönemini, Helen mirasındaki İslam veya ara medeniyet olarak tarif etmekte buradaki ara medeniyet'ten kastının Antik Helen mirası ile Rönesans arasındaki bir nakilci değil Doğu ile Batı arasında mekân olarak arada olan, kendi kurumunu kendi ruhunu oluşturan, orta sınıfın önceliğine dayanan, serbest pazar ekonomisinin geliştiği, Grek düşüncesinin etkisinin madden ve manen görüldüğü aslında merkez bir medeniyet olduğunu ifade etmiştir.⁶⁹

İslam Dini ve siyasi kurumları bölümünde; islamda ibadet, müslümanların oruç ayı olarak Ramazan, gelişimi ve dini manası Müslümanın Cuma ibadetinin ortaya çıkışı ve doğası, İslam hukununun doğuşu, ilk İslam döneminde Filistin ve Kudüs'ün kutsallığı, Abbasi devletinin kurulması ve İbnül Mukaffa'nın Fars ilim ve siyaset geleneğini bilmesi bürokraside görev alması, telif ve tercüme eserlere yoğunlaşmasını islam devleti açısından dönüm noktası olarak görmektedir.⁷⁰

İslamın sosyal tarihini ele aldığı üçüncü bölümde ise erken İslami dönemde ortadoğuda burjuvanın yükselişi, Ortaçağ islamiyeti orta sınıf insanının düşünce yapısı, yüksek ortaçağda Akdeniz havzasında çalışan insanlar, İslamın sosyal tarihinin kaynakları olarak kahire Geniza belgeleri, orta ortaçağda Akdeniz dünyasının birliği, Akdeniz'in aktarma noktası olarak ortaçağ Tunusu, Ortaçağ Hindistan ticaretine ilişkin mektuplar ve belgeler, Karimi tüccarların başlangıcı ve ticari organizasyonları, Ortaçağ sosyal tarihine bir kanıt olarak günümüzdeki Arap atasözleri konularını ele almıştır.

Goitein bu eseri yazarken amacının İslam medeniyetine genel bir bakış ve İslam medeniyetine giriş olduğunu, öğrencilerinin bu konuda yoğun taleplerinin olduğunu ayrıca A Meditarranean Society isimli eserinin yan ürünü olduğunu ifade etmiştir. Bu eser ile öğrencilere araştırma sonuçlarından ziyade bir metod kazandırmayı hedeflediğini, İslamiyet ve Yahudilerin birbirleri ile çok yakın ilişkiler içinde olduğunu, İslam vahyinin insani deneyimini anlatmaya çalıştığını, kafası karışık olanların bu kitabı okuyunca gerçek ve hayallerin yerini entellektüel bir anlayışa bırakacağını beklediğini söylemiştir.⁷¹

---

⁶⁹ Goitein, *Studies in Islamic History*, önsöz, s,1X

⁷⁰ Goitein, *Studies in Islamic History*, s, 149

⁷¹ Goitein, *Studies in Islamic History*, s,55, Mustafa Demirci, *İslamın Dört Çağı*, Konya 2011 s, 81

4- Letter Of Medieval Jewish Traders

Goitein uluslararası ticaretin kaynağının ortaçağdaki yapılmış olan ticaret olduğunu, dönemin İslam devletleri içinde ticarete aktif olan çeşitli ulusların içinde sadece Yahudilerin ticari faaliyetlerini sürdürebildiklerini diğerlerinin sönüp gittiğini ifade ederek Ortaçağ Yahudi tüccarlarının dünyası hakkında bilgi vermeyi amaçlamıştır. Geniza belgeleri içindeki bazı seçilmiş metinleri İngilizce'ye tercüme ederek yayına hazırlamıştır.⁷²

Eserde uluslararası ticaretin yapılış şekli, kurulan ticari ortaklıklar, ticari organizasyonlar, yapılan hizmetler tüccarları bekleyen tehlikeler, tüccarların soyal hayatları gibi hususlar örneklerle anlatılmaya çalışmıştır. Yedi bölümden oluşan eserde, Coğrafi ortamın anlatıldığı ilk bölümde İrandan Mısır'a İtalyanların seyahatleri, Amalfi'den İtalya mehdiyye'ye Tunus, Marakeş ve Fustat'taki iş arkadaşı için mektup, babası İspanya Almeiralı olan marekeş Fez'de İspanyol bir tüccardan mektup, Mısırlı bir tüccardan mağrip ziyareti cenova ve Marsilya, gibi alt başlıklar yer almakta, ikinci bölümde XI. Yüzyıla ait ticari faaliyetler iki büyük tüccar ailesinin bayilerinde mektuplar, karşılıklı hizmetler, bir aracının mektupları gibi hususlar, Üçüncü bölümde Tyreden Lübnana bir tüccarın başvurusu, binlerce elbisenin beyazlatılması, üzerine süslerinin işlenmesi, dokunması, Filistinden ihraat ithalat, iç savaş zamanında ticaret gibi hususları ele almaktadır.⁷³

Dördüncü bölümde Tüccar, banker, âlim ve toplum liderlerine değinmiş Nahray's Nassim, Kudüsten memnuniyet ve teşekkür ilişkili mektup, Beşinci bölümde Hindistan ticaretine ait ticaretin önderleri, gün gün Hindistan ile iş, Abraham Yiju'nun hindistandaki bronz imalathanesi, Sudan'ın Aydhab limanından iskenderiyedeki oğluna babanın bir mektubu, Hindistan tüccarları eve dönüş yolunda, adendeki zorluklar, Hindistan tüccarlarının eşlerine mektupları, altıncı bölümde 12. Yüzyıl ve sonrasına ait ticari faaliyetler, Mısır hükümetince el konulan İspanyol gemisi, salgın hastalıklar zamanında iş, İskenderiye'ye yeniden yerleşen bir Persli İsaac Nişaburi'nin mektubu, Yurtdışındaki bir tüccarın ailesi için yiyecek içecek temini, İspanya kuzey Afrika ve Mısır'da etkili olan Sa'dan Bağadadi'nin mektubu ve son olarak ticarete ait hesapların yer aldığı Tunustan gemi ticareti, Denizaşırı

---

⁷² Landau, *a.g.m.* s,101

⁷³ S.D.Goitein, *Letter of Mediveal Jewish Traders*, Translated from the Arabic with introduction and notes, Princeton University Press 1973

çalışanlarının muhasebesi, bir bankacıdaki büyük tüccarların yerleşik hesabı, seyahat ve taşıma, kıymetli malzemelerin taşınması için son saat düzenlemeleri, savaş zamanındaki gemi kazaları düşman donanması tarafından saldırı, seyahatlerin zorlukları kolaylıkları gibi bir çok alt başlıklardan oluşmuştur.⁷⁴

B-Makaleleri

“The Main Industries At Mediterranean Area As Reflected in the Records at The Cairo Geniza”: Geniza belgelerinde yer alan meslekler, yüksek dereceli uzmanlıklar ve belli meslek bölümlerinden bahsetmiştir⁷⁵

“Mediterranean Trade In The Eleventh Century Some Facts And Problems”: Bu makalede açıklanan konular, Goitein’in A Mediterranean Society adlı eserinin ilk cildinde yer almıştır. Akdeniz ticaretinin Geniza Belgeleri ışığında gelişimi, tüccarların faaliyetleri ve sorunları ele alınmıştır.⁷⁶

“Letters And Documents On The India Trade In Medieval Times”: Geniza belgelerinde Avrupa krallıklarının Akdeniz’in doğu ve güney kıyılarındaki ülkeler ile yaptıkları ticaret ile ilgili dökümanlardan örnekler vererek Ortaçağ da ticari ilişkileri ele almıştır.⁷⁷

“Glimpses On Naval Warfare In The Mediterranean”: Geniza Belgelerinde yer alan Arüs B.Joseph adındaki Kahireli zengin bir tüccarın mektubundan yararlanarak deniz savaşlarının ticari faaliyetleri ne şekilde etkilediğini ele almıştır.⁷⁸

C-Tarihçiliği

Goitein’in babasının haham olması, kendisinin dindar bir aileden gelmiş olması, çocukluğu, gençliği ve aldığı eğitim itibarıyla dini konuları hayatının

---

⁷⁴ Goitein *Letter Of Medieval Jewish Traders*, Princeton University Press 1973

⁷⁵ Goitein, *The A Main Industries At The Mediterranean Areas As Reflected In The Records of The Cairo Geniza*, *Journal of The Economic And Social History of The Orient*, Vol. 4, no: 2 (Aug, 9, 81), s. 168; Pınar Kale, “S.D. Goitein’in A Mediterranean Society Eserine Göre Ekonomik ve Sosyal Yapı” Yüksek Lisans Tezi Konya 2011 s, 19

⁷⁶ Goitein, “Mediterranean Trade In The Eleventh Century: Some Facts And Problems” *Studies In Economic History Of The Middle East From The Rise Of İslam To The Pressent Day*, ed. M. A. Cook, Oxford University, s. 1 – 63, Kale, *a.g.e.s*,20

⁷⁷ Goitein, “Letters And Documents On The India Trade In Medieval Times”, *Studies In İslamic History And İnstution*, Leiden, 1966, s. 329, Kale, *a.g.e. s*,135

⁷⁸ Goitein, “Glimpses On Naval Warfare InThe Mediterranean”, *Studies Orientalistic In Onore Dr.Glorgo Levi Della Vida*, cilt 1, İstituto Per’l Oriente, Rome, 1956, s. 393, Kale, *a.g.e. s*,135

merkezine almış bu durum yapmış olduğu akademik çalışmaların da belirleyici unsuru olmuştur. Goitein'in çalışmaları üç ana temel üzerinde şekillenmiştir.⁷⁹

İlk olarak Yahudi toplumu özellikle de Tevrat'ta geçen Yahudi yaşayışını ortaya çıkarabilmek adına "Yahudilerin en Yahudisi" olarak tanımladığı Yemen Yahudilerine ait Folklorik eserler, masallar, efsaneler ve atasözlerini titizlikle derlemiş, bizzat yerel halkın kullanımını üzerinden açıklamalarda bulunmuştur. Goitein'in Yahudilerle ilgili araştırmalarında ona en büyük yardımcısı Tevrat'a olan hâkimiyeti olmuştur. Yahudilerin günlük yaşamları ve Arapça şiveleri hakkında yapmış olduğu çalışmaları erken etnografik çalışmalar olarak isimlendirmiş, "*Bütün Yahudi toplumundakilerin çoğu Yahudi çoğu Arap*" sözü ile Yahudi ve Arap toplumlarının ne denli birbirinin içine girmiş olduğunu dile getirmiştir.⁸⁰

İkinci olarak Yahudilerin İslam dünyası ile olan ilişkilerini açıklamak ve Tevrat'ta geçen Yahudi yaşantısının izlerini sürebilmek amacıyla Arap toplumlarını incelemiştir. Arap diline çok vakıftır. Arapçaya vukufiyeti "Alana dâhil olma" şeklinde değerlendirerek bu dili öğrenmeyi siyonizmin bir parçası olarak görmüştür.⁸¹

Goitein Yahudilere ait dil kültür ve etnografik çalışmalardan sonra, Araplar ve Arapça ile olan ilişkilerine değinmiş nihayetinde üçüncü aşama olarak Yahudilerin İslam toplumundaki ekonomik ve sosyal hayatını açıklamaya yönelmiştir. Bu çalışmalarında en önemli kaynağı şüphesiz ki Geniza belgeleridir.

Goitein tıpkı Braudel gibi bütüncül bir tarih anlayışına sahiptir ancak onun bütünlük anlayışının merkezinde insan yer almaktadır.⁸² Tarihi yapan ve yaşatan insanı, bütün araştırma alanlarının merkezine oturtmuş ve tarihi gerçekleri, onun bakış açısıyla yansıtmıştır. Ele aldığı insan tipi küçük evlerde yaşayan ailesini geçindirmek kaygısı ile hareket eden sıradan bir insandır. Goitein, bu insanı ele alırken sadece onun üstlendiği sosyal statü değil aynı zamanda bu insanın iç dünyasındaki iniş ve çıkışları da değerlendirmiştir.⁸³

İnsandan yola çıkan Goitein, tarihi, siyasi boyutundan değil sosyal ve ekonomik boyutunda ele almış ve yorumlamıştır. Bu açıdan kendisi "Sociogropher"

---

⁷⁹ Kale, *a.g.e.* s,135

⁸⁰ <http://www.princeton.edu/~geniza/goitein.html> "Those most jewish and most arab of all jews"

⁸¹ Goitein, *Yahudiler ve Araplar*, s,10

⁸² Kale, *a.g.e.* s,136

⁸³ Kale, *a.g.e.* s, 136

(insanların bıraktığı metinler doğrultusunda, toplumları tanımlayan bir tarihçi) olarak tanımlanmıştır⁸⁴.

Goitein insan elinin değdiği her şey incelenmeye değer bulmuş, bireysel olarak insanı incelerken diğer insanlar ve içinde bulunduğu siyasi sistem ile olan ilişkilerini de ele almıştır. Bu doğrultuda geçmişte insanın bıraktığı gerek resmi, gerekse sosyal bütün evraklar, kontratlar, mektuplar onun izini taşıyan en önemli kaynaklar olmuştur. Bunların dışında toplumların değer yargılarını, kültürel özelliklerini ve inançlarını içeren deyimler, atasözleri, masallar, efsaneler ve şiirlerde onun kullandığı kaynaklar arasında yer almıştır.⁸⁵

Goitein, toplumları değerlendirirken mensubu oldukları dinleri de unutmamış, toplumların dini yaşantılarının sosyo-ekonomik hayatlarına olan etkilerini çözümlenmeye çalışmıştır. Araştırmalarında birinci elden kaynakları kullanmayı tercih etmiştir. Filolog olması sebebiyle toplumların kullanmış olduğu terimler ve bu terimlerin anlamları onun araştırmalarında yer almıştır.

Tarihçi olarak ekonominin tarihi olaylar üzerindeki etkisini üzerine yoğunlaşmıştır. Toplumlar arasında kültürel etkileşimin sağlayan en önemli unsurun ticaret olması nedeniyle insanlar arasındaki ilişkileri yorumlayabilmek için ticari hayata önem vermiştir. Geniza belgelerinde yer alan tüccar mektuplarından mektubun yazıldığı dönemdeki tüccarların sıkıntılarını, devlet ile olan ilişkilerini, dönemdeki ticari faaliyetleri ele alarak insanın ekonomik ilişkilerini anlamlandırmaya çalışmıştır.

Goitein yapmış olduğu çalışmalar sebebiyle 60 yaşına kadar filolog, 70 yaşında ekonomi tarihçisi, 80 yaşında ise sosyal tarihçi olmuştur. Eserlerinde okuyucuların rahatça anlayabileceği bir dil kullanmıştır.⁸⁶

Goitein tarihi olayları incelerken sadece bir yaklaşım tarzını ve metodunu kullanmamış mevcut belgenin veya materyalin nasıl anlaşılması gerektiği üzerinde çalışmalarını yoğunlaştırmıştır.⁸⁷ O çalıştığı konuları sistematik ve düzenli olarak detaylandıran, detaylardan gerçeğe ulaşmaya çalışan bir tarihçi olarak karşımıza çıkmaktadır.

---

⁸⁴ Kale, *a.g.e.* s,136, Shelemo Dov Goitein, 1900-1985 in Memoriam *The Institute for Advanced Study* Directör Harry Wolf, Princeton 1985 s,9

⁸⁵ Kale, *a.g.e.* s, 136

⁸⁶ Goitein, *Yahudiler ve Araplar*, s.16; Kale, *a.g.e.* s,137

⁸⁷ Kale, *a.g.e.* s,138

Goitein çalışmalarında insanı merkeze aldığı için teorilerden çok günlük yaşama yönelmiş tarihi canlı hale getirmiştir. Tarihi canlı hale getirebilme gayretinin içinde Yahudi kimliğini ön plana çıkarma gayreti etkili olmuştur.

Prof. Joshua Prawer'e göre Goitein Yakındoğu tarihinin büyük bir bölümünü unutulmaktan kurtarmış, Kuzey Afrikanın karşısındaki cebelitarıktan Hindistan'ı içine alan alanda hilalin (islamin) gölgesindeki Yahudi toplumlar için mükemmel bir altyapı oluşturmuştur.⁸⁸

Norman Stillman Goitein'i "Rönesans adamı olarak tanımlamıştır⁸⁹. Rönesans adamı ile kastedilen birden fazla alanda katkıları olan bilim adamıdır. İslam ve Yahudi çalışmaları, Tevrat ile ilgili çalışmaları, sosyo-ekonomi tarih ve etnografya ile ilgili çalışmaları, Filoloji ile ilgili çalışmaları bu nitelendirmeyi hak ettiğini göstermektedir. Akademik kariyerine ilaveten O, aynı zamanda şiir ve oyun yazarıdır.⁹⁰

Goitein aynı zamanda uzun yıllar boyunca bir eğitimci ve devlet memuruydu. Özellikle eğitimci kimliğini ön planda tutmuş ve her konuşmasında, konferansında bunu dile getirmiştir. Goitein yaşam felsefesini, "sabahları tohum ek, akşamları ellerini dinlendirme; Hayatlarımızın akşamında bile ekmeyi (çalışmayı) bırakmamalıyız."⁹¹

Goitein Akdenizde ortak yaşam biçimi çerçevesinde ortaçağ toplumlarına çok yönlü bir bakış açısı getirmiş Akdeniz bölgesindeki Yahudi toplumlarının yaşantılarının erkek ve bayanların günlük hayatlarının nasıl olduğuna dair muhteşem öngörüleridir.

Goitein Yahudilerin Müslüman ve Arap varlığı içinde yer aldığını ve bunun tarihsel sürecin getirmiş olduğu bir birliktelik olduğunu ve aslında ayrıştırılmaya çalışılan toplumun bir arada yaşayabileceğini, iki halk arasında barışın tesis edilebileceğini, uluslararası kamuoyunu oldukça meşgul eden bu meselenin çözümünde ise Akdeniz toplumunun bir model olabileceğini savunmuştur.⁹²

---

⁸⁸ Trude Weis Rosmarin "Shlomo Dov Goitein-Scholar Extraordinary", *Jewish Spectator* New York 2001 s,310; Kale, *a.g.e.* s, 138

⁸⁹ Goitein, *Studies in Islamic History*, önsöz

⁹⁰ Kale, *a.g.e.* s,139

⁹¹ Goitein, *Mediterranean Cilt V*, önsöz

⁹² Goitein, *Yahudiler ve Araplar*, s,11

Goitein 1961 yılında yazdığı bir makalede üçüncü dünya ülkelerinin sahip olduğu değerleri Afro-Asya⁹³ [Eurafrasia] olarak isimlendirmektedir. Bu model, Doğu'nun Amerika'sı olacak, İsrail ve Arap ülkeleri de dâhil olmak üzere 3 kıtayı politik, ekonomik ve kültürel bir birlik içinde toplayacaktır. Goitein'in bu modeli aynı zamanda o dönemde Arap liderlerinin girişimiyle Atlas Okyanusu ile Basra Körfezi arasındaki Arap devletlerini bir Birlik'te (Arap Ligi) toplayacak oluşumlara da bir alternatif teşkil ediyordumekteydi. O, Ortadoğu'yu temelde Avrupa'ya bağlı ve onun bir tamamlayıcısı olarak görüyordu. [*"Middle East's Future in Aurofrasia: Third World power Might Extended from From France to Persia"* *The Jerusalem post, No.8737 February 15,1957,s,5*] ⁹⁴ Bir diğer makalesinde ise Yahudi İsrail'i, Arap Filistin'i ve Lübnanı da içine alan yüzü Batı'ya dönük, Federal ve tarafsız bir devletin kurulmasını savunmuştur. [*"Yisrael beyn ha-'Aravim le-Ma'arav-Eurafrasia, ha-dereh le-Şalom be-Mirzah ha-Tihon"* (Araplar arasında Batı'ya dönük İsrail-Eurafrasia: Ortadoğu'da Barışa doğru, *Molad (1956-1957) s,383-390*].⁹⁵

Goitein'in Ortadoğu için öngörmüş olduğu model hem Akademik çevrelerde hem de kendi devleti tarafından pek kabul görmemiştir. O bütün yaşanan zorluk ve ayrımlara rağmen hala güçlü bir barış yapılabileceğini, insanların geçmişte olduğu gibi günümüzde de ticaret sayesinde bir araya gelebileceklerini düşünmektedir. Goitein Akdeniz'in ticaret veya ticari birlik sayesinde yeniden Dünya'nın merkezinde yer alabileceğini iddia etmektedir.

Goitein Akdeniz'in birliği iddiasının en güçlü dayanağını kaleme aldığı A Mediterranean Society isimli eseri olduğunu düşünmektedir.

---

⁹³ Kavram Çin ve Hindistan'dan başlayan ve Akdenize ulaşan ticaret yolunu tanımlamak için kullanılmıştır. İpek yolu, salt iktisadî bir terim değil, aynı zamanda uygarlıkla ilgili ve kültürel bir anlam geometrisine de sahiptir. Son yıllarda enerji ile ilgili bir yol olarak da kullanılmaya başlanmıştır. İpek yolu, Avrupa, Asya ve Afrika'nın bağlantısını sağlayan bir rota olarak (Avrafrasya: Eurafrasia) olarak da adlandırılabilir. Günümüzde bu hat bugünün de gözde küresel girişimlerinden biri olan İpek Yolu Ekonomik Kuşağı (Silk Road Economic Belt) projesine isim vermiştir. <http://setav.org/tr/tarihin-ekonomik-tekerruru-ipek-yolu/yorum/21940>

⁹⁴ Goitein, *Yahudiler ve Araplar*, s,13

⁹⁵ Goitein, *Yahudiler ve Araplar*, Aynı yer

IV- Ortaçağ Akdeniz Sosyal Tarihinin Kaynağı Olarak Geniza Belgeleri

Kutsal kitapları açıklayıcı metinlerin üzerinde Tanrı isminin bulunması sebebiyle Tanrı lafzına saygısızlık yapmamak adian diğer kitaplardan ayrı saklanmıştır. Ayrı saklanan bu yerlere İbranice’de “Genizah” “*saklanmış yer*” denilmiştir.⁹⁶ Tanrı lafzının geçtiği metinleri saklama geleneği zamanla kutsal metinlerin yazım dilinin de kutsal sayılmasına, alfabe ile yazılan tüm metinlerin aynı ölçüde değer görmesine sebep olmuştur. Günlük hayatta kullanılan ancak sahibi açısından değeri bulunmayan belgeler de yazı dili itibarıyla kutsal sayılmış yakılmamış veya imha edilmemiş, mezarlıklarda veya Sinagog’ların ayrı bölmelerinde kendiliğinden yok olmak üzere depolanmıştır.⁹⁷

Bugünkü Kahire olarak bilinen Fustat’ta “el-Besatin” Mezarlığı yakınlarındaki bir Sinagogun arka odasında yer alan bölmede sahibi tarafından değeri olmayan ancak İbranice yazıldıkları için atılmayan belgeler bulunmuş, bu belgelere buldukları yere atfen Geniza Belgeleri denilmiştir.⁹⁸

Akdemik çevrenin Fustat’ta ele geçirilen Geniza Belgelerine ilgisi 1890’dan itibaren başta Oxford Bodleian Kütüphanesinin çok miktarda değerli vesikayı ele geçirmesiyle başlamış, daha sonra 1897’de Solomon Schechter’in arşivinin tamamını Cambridge Üniversitesi kütüphanesine taşınması ile devam etmiş, Philadelphia Dropsie Koleji kütüphanesi ve Washington’daki Freer Müzesi de bu belgelerin koleksiyonlarını elde etmesi ile sürmüştür.⁹⁹

Goitein’in Geniza belgeleri ile ilk tanışması 1948 yılında, İslam Hukuku derslerini daha da zenginleştirmek amacıyla gittiği Budapeşte gezisi sırasında olmuştur. 1950 yıllarının başında ise Geniza araştırmaları için Cambridge Üniversitesine gitmiştir.¹⁰⁰ Geniza belgeleri ile tanışmasından sonra Goitein bütün enerjisini ve mesaisini bu belgelerin deşifresi ve akademik hayata kazandırılması üzerine yoğunlaştırmış belgelerin index’ini hazırlamış belgelerin genel içerikleri ile ilgili doyurucu bilgiler vermiştir.

⁹⁶ <http://www.jewishvirtuallibrary.org/jsource/History/Genizah.html>

⁹⁷ Goitein, *Studies*, s, 279,

⁹⁸ Goitein, S.D. “The document of the Cairo Genize as a Source for Mediterranean Social History” Çev. Altan Çetin, Murat Keçiş, “*Belleten*” cilt 269 LXXIV sayı 269 Ankara 2010, s,227

⁹⁹ Goitein, *Studies*, s,278,279

¹⁰⁰ Goitein, *Yahudiler ve Araplar*, s. 10

Geniza belgelerinin yazım dili Arapça ve İbranice'dir. Goitein belgelerin yazımında Arapça veya İbranice tercih edilmesinin belirli bir nedeni olmadığını, toplumsal veya dinsel konulara ait belgelerin İbranice, yasal belgelerin evlilik ve boşanma ilamı hariç çoğunlukla Arapça olarak yazıldığını, ayrıca bu mektupların çoğunluğunun resmi olması, köy ve kırsal kesimlerde yaşayan insanlardan gelmesi nedeniyle en yaygın dili olan Arapça kullanıldığını ifade etmiştir.¹⁰¹

Goitein belgeler üzerinde çalışırken belgelerinin gelme yerlerinde farklılık görülmekle birlikte çoğunluğunun Mısır dışından belli aralıklarla ve bir düzen şeklinde;

1-Kuzey Afrika, Sicilya ve İspanya,

2-Filistin ve Suriye,

3- Irak özel ve ticari haberler olmayan (mektup) fakat çoğunlukla mektuplar ve yasal görüşler Babil Yahudi akademisinden,

4-Yemen ve Hindistan,

5-Bizans ve saklanan meteryallerin çok azının ise Hıristiyan Batı Avrupa'sından geldiğini söylemiştir.¹⁰²

Goitein Geniza belgeleri üzerinde yaptığı çalışma sonucu bu belgeleri dört ana gruba ayırmıştır. Birinci gruptaki belgelerde köy veya kırsal kesimlerle Mısır'ın kırsalı olan Rif'ten gelen mektuplar çoğunlukta olup şehir merkezleri, Ortadoğu ülkeleri ve Akdenizin metropolitan nüfusundan da mektuplar bulunmaktadır.¹⁰³ İkinci grupta belgeler ve kontratların yer almaktadır. Bu grupta terfi veya görevlendirme mektupları, yaşanan sorunun çözümü, ev satma, kiralama veya taşınmazlarla ilgili özel sorunlar, borç veya para ödeme, vasiyet ve bağışlar, evlilik ve boşanma ilamı, geline ait yapılcakların yer aldığı bir takvim ile birlikte evlilik anlaşması, gelin tarafından getirilen eşyaların yer aldığı listelerin bulunmaktadır. ¹⁰⁴ Üçüncü grupta ise Haham'ın mahkeme kayıtlarına ait tutanakların olduğu kitaplar yer almakta, bu tutanaklar sayesinde eski Kahire'deki insanların nasıl konuştuklarına dair bilgi elde edilebilmektedir. Son olarak ticari veya özel hesaplar, envanter kitapları ve malları gelir listeleri, özellikle gönüllü vakıfa ait kiralanmış evlerden

---

¹⁰¹ Goitein, *Studies*, s, 280

¹⁰² Goitein, *Studies*, s, 282

¹⁰³ Goitein, *Studies*, s, 282

¹⁰⁴ Goitein, *Studies*, s, 283

bağışta bulunanlar veya vergi ödeyenler veya geçimini sağlayanlar (ekmek alanlar) halk yardımı tarafından elbise veya nakit yardımı yapılanlar, tıbbi reçeteler, yıllıklar, muska, nazarlıklar, cazip gelen şeyler yer almaktadır.¹⁰⁵

Geniza arşivinde yer alan belgelerin muhteviyatında dini içerikli belgelerin yanında ortaklık anlaşması, tayin mektubu, aile fertlerinden birinin mektubu, hasta bir kişinin durumu, mahkeme sicili, vekâletname, iş mektubu, vasiyetname, gelin için getirilen çeyiz listesi, giyim kuşam perde mutfak levazımat listesi, ticari sözleşme gibi birçok farklı konular bulunmaktadır.¹⁰⁶ Goitein bu belgelerin sadece birkaç bölümünün belge olarak nitelendirilebileceğini mevcut olanların ise sosyal tarih açısından önemli olduğunu ifade etmiştir.¹⁰⁷

Geniza belgeleri bilinen arşivleme sisteminden farklı, sahipleri için değerini tamamen yitirmiş belgelerin gönderildiği bir yer olduğu için bir arşiv değildir. Çöpe gidecek olan atık sayfalardan ziyade sahipleri açısından önemi kalmayan kitap, belge veya sıradan belgelerin dikkatlice saklandığı koleksiyondur.¹⁰⁸ Geniza odasına gönderilen belgeler yırtılmış, su tarafından tahrip edilmiş veya farklı sebeplerden dolayı zarar görmüş olabilmektedir. Belirli bir arşivlenme sisteminin bulunmaması, insanların eski bir dua kitabı, basit bir olay veya yasal bir formül aramak için bu odaları dağıtabilmesine, odada yer alan tomar ve kâğıtların tamamen karışmasına sebebiyet verebilmektedirler.¹⁰⁹ Örneğin bir bayan evlilik belgesini kaybettiği zaman mahkemede yer alan bir örneğini almak üzere Hahama başvurabilmekte haham Geniza odasındaki deftere bakarak bir suret düzenlemekteydi. Bir tüccar önceki yıllara ait hesabını gözden geçirmeyi isteyebilmektedir.

Geniza belgelerinde yer alan Mahkeme kayıtları bir olayın dosyasına ait karar özeti olarak saklanmakta, bazı dosyalar ise aslında bir araya getirilmiş parçalardan oluşmaktadır. Politik ve askeri tarih çok az bir şekilde yer almaktadır. Mektuplarda başlıca olaylara kısa referanslar şeklinde yer verilmekte, Al-Muurabıt ve Muvahhid'lerin Kuzey Afrika'da genişlemesi veya Akdenizde aralıksız süren deniz savaşları ve korsanlık gibi kısa ifadeler geçmektedir.¹¹⁰

---

¹⁰⁵ Goitein, *Studies*, s,283

¹⁰⁶ Goitein, *a.g.m.* s,230

¹⁰⁷ Goitein, *Studies*, s,284

¹⁰⁸ Goitein *a.g.m.* s,229

¹⁰⁹ Goitein, *Studies*, s,287

¹¹⁰ Goitein, *Studies*, s,287

Goitein XI. yüzyılda Geniza belgelerinde yaptığı incelemeye göre Fransa'nın kuzeyinde veya İtalyanın kuzeyinde ne olduğu ile pek ilgilenmeyen, Arapça konuşan, düzenli olarak Ceneviz'e veya Pisan gemisi ve "Rum" gemisi ile Kuzey Afrikadan Sicilya'ya oradan da Sicilya sahilleri boyunca seyahat eden, İtalyandan ziyade Bizanslı gibi görünen Marsilya'nın ise en çok uğradıkları yer olduğu söylediği bir tüccar grubundan bahsetmiştir.¹¹¹ Bu tüccarların mahiyeti hakkında detaylı bir bilgi veya bir isimlendirme yapmamıştır.

Goitein belgelerde İtalya'nın kuzeyindeki limanlara ziyaret yapıldığına veya yaşanan olayların Avrupa kıtasına etkisine dair birkaç istisna dışında bahis bulunmadığını, İslam dünyasındaki yetkililere ve diğer şahıslara ait birçok referans veya ima bulunmasına rağmen bu referansların kişisel olduğunu, anlatılan olayın ve içeriklerinin kayda değer bir belge değerinin gözükmeyeceğini, bazı durumlarda ise örneğin; Fatimi Halifesi al-Hâkimin Hıristiyan ve Yahudi zulmü veya 1099 Haçlı seferleri ile ilgili belgelerde ise haçlıların zamanına ait Filistin gibi bazı önemli genel olayların daha detaylı olarak anlatıldığını tespit etmiştir.¹¹²

Yine yaptığı araştırmalarda Geniza belgelerinin Müslüman devletlerin yönetimi ile ilgili özellikle Müslüman olmayan nüfusun etkilendiği kadarıyla zengin bilgiler içerdiğini, müslüman olmayanlara uygulanan Cevaliye (jaliya) ve Cizye (jizya) ile ilgili pek çok referans yer aldığını, referans yapılan birçok dökümanda müslüman ve Yahudi kanunu uygulamalarının bulunduğunu, İslamiyet öncesi Bizans kurallarının da uygulandığına işaret etmiştir.¹¹³

Özellikle de XI. yüzyıl ve XII. yüzyıl Hindistan ticaretine ilişkin yüzlerce belgenin bulunduğunu, ev fiyatları ve kiralari, ticarete ait tanımlamalar ülkeden ülkeye transferler, iş teknikleri, ortaklığın temel prensipleri, gibi konuların yanında yaşam maliyeti endüstriyel güvencenin nasıl yapılacağı, cam ve şeker üreticileri gibi konular da yer almaktadır.¹¹⁴

Mektuplarda yer alan diğer bir konu Aile hayatıdır. O dönemde evlilik akdi bir formül (formalite) değil gerçek bir sözleşmedir. Bu akitte her iki tarafın

---

¹¹¹ Goitein, *Studies*, s,287

¹¹² Goitein, *Studies*, s,288

¹¹³ Goitein, *Studies*, s,289

¹¹⁴ Goitein, *Studies*, s,291

ekonomik ve sosyal durumu ile ilgili bilgilendirici ifadelerin yer alması dönem hakkında kıymetli bilgiler elde etmemizi sağlamaktadır.¹¹⁵

Ortaçağ Akdeniz dünyasının ve Akdenizde yaşayan toplumların ekonomik ve sosyal tarihine dair birinci elden kaynak niteliğinde olan Geniza belgelerinin daha iyi anlaşılabilmesi Princeton Üniversitesi yakın doğu çalışmaları bölümünde 1980'lerin ortasında Geniza dokümanlarının bilgisayara aktarılması için "Geniza Projesi" başlatılmıştır. ¹¹⁶ Geniza belgelerin morfolojik, semantik, sözlük gibi yeni araçlarla geliştirilmesine yönelik olarak yürütülen çalışmalar S. D. Goitein tarafından yazılan taslak metinler, fotokopiler ve film kopyalarından oluşan belgelerin terceme edilmesine, yazılı nüshaların bilgisayar dosyalarına aktarılmasına, tercüme edilen belgelerin tam metninin yeniden oluşturmasına yöneliktir.¹¹⁷

Bu proje Ortaçağ Ortadoğu hayatına ilgi duyan uluslararası akademik toplumun yanında, yahudiler hakkındaki herşeye ilgisi olanlara mümkün olduğu kadar geniş materyallerin erişim imkânını sağlamıştır. Porojenin finansmanı Princeton Üniversitesi ve Friedberg Geniza projesinden sağlanmakta olup benzer bir şekilde Kanada'daki "The Friedberg Jewish Manuscript Society of Toronto" adlı kuruluş Freidberg Geniza projesi ile ortak çalışmalar yürütmektedir.¹¹⁸

---

¹¹⁵ Goitein, *Studies*, s,292

¹¹⁶ <http://www.princeton.edu/~geniza/> <http://www.genizah.org/About-ExecutiveSummary.aspx>

¹¹⁷ <http://www.princeton.edu/~geniza/> <http://www.genizah.org/About-ExecutiveSummary.aspx>

¹¹⁸ <http://www.jewishmanuscripts.org/>

I.BÖLÜM

XI-XIII. YÜZYILDA AKDENİZ'DE DEVLETLER VE MİLLETLER

Akdeniz Müslümanlar açısından XI ve XIII. yüzyıllar yeni bir değişim ve dönüşüm sürecine girmiştir. Fernard Braudel'in Akdeniz hâkimiyeti açısından çok önemli gördüğü Kıbrıs'ın Müslümanların elinden çıkması (965) ile Akdeniz'in yüzeyi Müslümanlar ve Bizans arasında bölünmüştür.

Goitein Fatımi devletinin Mısır'ı ele geçirmesi ile Klasik Geniza periyodunun başladığı, Mısır'ın Müslümanların Akdeniz'deki merkezi haline geldiğini ifade ederek 969 yılında başlayan bu sürecin 1250 yılına kadar devam ettiği görüşündedir.¹¹⁹

Akdeniz ticaretinin önemli olaylarından birisi Roma mirasını takip eden Kartaca'nın yerine Tunus'un ticaret merkezi yapılması olmuştur. Yeni dönemde ise Akdeniz'deki ticaret merkezi Mısır'a taşınmış ve Müslüman denizciliğin yeni merkezi haline gelmiştir.

XI ve XIII. Yüzyılların Akdeniz'ine baktığımızda denizin Doğusuna veya Batısına özellikle tek bir devlet hâkim olmamıştır. Güçlü devletler, zayıf devletler veya birlikte hareket eden devletler Akdenizdeki ticari imkânlardan kısa süreliğine faydalanmışlardır. Venedik ve İtalyan şehir devletleri denizcilik alanında önemli kazanımlar elde etmiştir. Bizansın önder Hıristiyan rolünü önce İtalyan şehir devletleri üstlenmiş, bu rolü Normanlar takip etmiş, daha sonra İspanya ve Fransa krallıkları önder Hıristiyan rolünü takip ederek Akdenizde etkinliklerini sürdürmüşlerdir. Akdeniz'in üç asırlık bu süreci sonunda deniz yüzeyindeki Müslüman üstünlüğü Hıristiyanlara geçmiştir.¹²⁰

Fatımilerin 969 yılında Mısır'ı fethetmesi ile başlayan, 1250 yılında Eyyubi devletinin yıkılması ile sona eren bu dönemi Goitein "Yüksek Ortaçağ" [*high middle age*] olarak tanımlamaktadır. Bu dönemde ticaretin göreceli olarak serbest olmakla birlikte ticarete orta sınıf tüccarların hâkim olduğunu, uluslararası ticaretin büyüdüğünü, Müslüman doğuda yabancı askerler tarafından hoşgörüsüzlük ve fanatizmin yükselişe geçtiğini, Akdeniz dünyasının karakteristiği olan Antik

---

¹¹⁹ Goitein, *Meditarrenean*, s, 29

¹²⁰ Goitein, *Meditarrenean*, Aynı yer

Birliğin¹²¹ en çok bu dönemde tartışılır hale geldiğini, Avrupanın yeni bir anlayışla ilerlediğini, doğunun ise içine kapanan ve kendi ruhi mirasını sınırlandıran bir yola sürüklendiğini ifade etmiştir.¹²²

I-Akdeniz’e Hâkim Olma Mücadelesinde Devletler

a) Bizans İmparatorluğu

Roma imparatorluğunda görülen yönetim sorunu İmparatorluğun Doğu ve Batı olmak üzere iki bölüme ayrılmasını beraberinde getirmiştir. Akdeniz ile Karadeniz birbirine bağlayan konumu nedeniyle hem doğuya hem batıya hâkim olabilecek bir yer olan “Byzantion” ticaret merkezinde “Yeni Roma”, “İkinci Roma” kurma düşüncesi ile kurulan devlet Hristiyanlığı resmi din olarak benimsemiştir.¹²³ Bizans devletinin yönetim merkezini seçmesinde Roma İmparatorluğunun Akdeniz’deki ekonomik hareketliliğini devam ettirmek istemesi, İskenderiye, Gazze ve Efes [Ephesos] gibi işlek limanların bulunması önemli rol oynamıştır.¹²⁴

Müslümanlarca Bizans olarak isimlendirilen, Grek ve Grekçeyi kullanan Rumlar/Romalılar, 961 yılında Girit adası, 965 yılında Kıbrıs, 969 yılında Suvaydiyya limanı ile beraber Antakya, Küçük Asya ve Suriye arasındaki deniz ticareti kaleleri eline geçmişlerdir. Batı Avrupanın Hristiyanları olarak ortaya çıkan Bizans’ın deniz yüzeyindeki hâkimiyet kurma mücadelesine Fatımiler 969 yılında Mısır’ı ele geçirerek cevap vermiştir.¹²⁵ Akdenizde Bizans ve Fatımi olmak üzere iki büyük deniz gücü ortaya çıkmıştır.

Bizans ve Fatımi devletleri arasında Akdeniz’in kaderini etkileyecek ölçüde büyük bir savaş meydana gelmemiştir. Bu durum küçük devletlerin iki büyük güç arasında tampon devletler haline gelmesinden kaynaklanmaktadır. İki devlet aralarındaki barış siyaseti gereği büyük mücadelelere girişmemişler, devlet merkezinden uzak yerlere asker sevk etmemişlerdir.¹²⁶

---

¹²¹ Goitein Akdeniz’in tüm kıyılarında politik gruplara ayrılmış olmasına rağmen insanların, malların, kitapların, eşyaların, fikirlerin özgürce seyahat edebilmesi anlamına gelen Akdeniz Birliği’ni kastetmektedir. Goitein, *Studies*, s, 296, 297

¹²² Goitein, *Meditarrenean*, s, 29

¹²³ Işın Demirkent, “Bizans” *DİA*, Cilt 6 İstanbul 1992 s,244 230-244

¹²⁴ Abulafia, *a.g.e*, s, 266

¹²⁵ Goitein, *Meditarrenean*, s, 38

¹²⁶ Goitein, *Meditarrenean*, s, 39

Bizans ve Fatımi devleti arasındaki Akdeniz'e hâkim olma mücadelesinin seyrini XI. yüzyılın ikinci yarısında Selçuklu Türkleri'nin tarih sahnesine çıkması değiştirmiştir. Selçuklu Sultanı Tuğrul beyin I. Ve II. Bağdat seferi ile Abbasi halifesini Şii Büveyhoğulları etkisinden kurtarması,¹²⁷ Sultan Alpaslan'ın 1071 yılında Malazgirt'te Bizansa karşı kazanmış olduğu büyük zafer her iki devletin Akdeniz'e hâkim olma mücadelesini doğrudan etkilemiştir.

Bizans İslam dünyası ile olan ticaretini canlı tutuyordu. Bizansın baharat ihtiyacına karşılık İslam dünyasına parfüm ve ipek verilmekteydi. Bizans Akdenizdeki Müslüman tüccarları direkt olarak kontrol etmeyerek onlara hareket imkânı tanımaktaydı.¹²⁸ Bizans ile Müslüman arasındaki bu ticari işbirliği Müslümanları Bizansta en iyi davranılan tüccarlardan biri haline getirmiştir. Müslüman tüccarlar Bizansa keten, kumaş ve ipek getiriyorlardı. Özellikle Suriyeli tüccarlar Bizans tarafından tercih edilen parfüm ve Bağdadi kumaşını Konstantinapole getirmekteydi.¹²⁹

İslam Bizans ticaretinde ipekli ürünler yoğun bir şekilde karşımıza çıkmaktadır. XI. yüzyıldan sonra keten yünlü ve derili ürünler ortaya çıkmıştır. Ayrıca ilaç endüstrisinde kullanılmak üzere Bizans tarafından satılan organik veya yarı organik ürünler, kap, kacak ile hayvan ve hayavan ürünleri, Suriye'deki beylere av köpekleri, yine avlanmak için güvercinler, koyun, at ve diğer hayvanlar alışverişi yapılan ürünler arasında yer almıştır.¹³⁰

Bizans İslam dünyasına sattığı ürünlerde çok pahalı olanları da bulunmakta ucuz ürünler de bulunmaktadır. Bizans İslam dünyasına hammadde de satmaktadır. Bu hammadde demir sülfür, ham ipek ve bakırdır. Ancak bu hammaddeler anlaşmalar dâhilinde ekonomik hareketlilik sağlanması amacıyla gönderilmektedir. Bizans bir hammadde tüccarı değildir. Bizans Kereste, tahta, hayvan hem peynir ve süt gibi bazı ürünleri hem hammadde hem de ürün satmaktadır.¹³¹

---

¹²⁷ Mehmet Nadir Özdemir, "Abbasi Halifeleri İle Büyük Selçuklu Sultanları Arasındaki Münasebetler" *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi* sayı 24 Konya 2008 s,321, 325

¹²⁸ Archibald. R. Lewis, *Naval Power and Trade in The Mediterranean A.D.500-1100* Princeton University Press New Jersey 1951 s,174

¹²⁹ Lewis, A.R. *a.g.e.* s, 174

¹³⁰ Koray Durak, "1000 yılında Bizans İmparatorluğu ve Dış Ticaret" Osamanlı Bankası Arşiv ve Araştırma merkezinde yapılan konuşma metni http://www.obarsiv.com/e_voyvoda_0910.html

¹³¹ Durak, *a.g.m.* s,9

Bizans Rus ketenini, Kuzey İskandinavya'dan gelen bıçak sapı yapmaya yarayan denizayısı tarzı bir hayva'nın dişi gibi ürünleri Ruslardan ve Kuzeyden alarak İslam dünyasına satmıştır. Bizans Mısır ipeğinden yapılan çizgili kumaş, kaftan gibi elbise türlerini de islam dünyasından ithal etmiştir.¹³²

Bizans ticaretinin genel özelliği olarak komşularıyla yapmış olduğu ticarete Kuzeyden ve Batıdan hammadde sağlamakta, İslam ülkelerine hem hammadde hemde bitmiş ürünler satmakta bazen İslam dünyasından aldığı ürünlere aracılık ederek Avrupaya satmaktadır. Bizans'ın Avrupa'ya ithalatı tahta, demir, tuz ve köle ticareti üzerine kuruludur.

Bizans, Latin Batı, İtalyan şehirleri Venedik, Amalfi ve diğer ticari şehirlerle eski bağlantıları devam ettirmekte, İtalyan şehir devletleri Bizans'ın denizlerdeki hâkimiyetini kabul ederek Konstantinapolden baharat parfüm ve ipek elde edilebilmişlerdir.¹³³

Sanat Tarihçisi Oleg Graber Bizans sanatında IX ve XII. Yüzyıllar arasında ciddi islami etmenlerin olduğunu ifade etmiştir. Koray Durak bu etmenlerin IX. ve XII. yüzyıllardaki Bizans-Arap ticaretinden kaynaklandığını düşünmektedir.¹³⁴

b) Ağlebiler, Murabıtlar, Muvahhitler

Abbasi Halifesi Mansur tarafından Afrikaya gönderilen kumandan İbrahim b. Ağleb tarafından kurulmuştur. Ziyadullah b.İbrahim iç karışıklıları hallettikten sonra büyük bir donanma ile Sicilya Adasını fetih girişiminde bulunmuş, deniz akınlarıyla Bizans imparatorluğunun Akdeniz ve Adriyatikteki nüfuzunu sarsmıştır. Ağlebiler Messina, (843) Leontini, (847) Raguza şehirlerini (849) islam hâkimiyetine katmış, Sicilya adasının Kasryane şehrini (859) ele geçirerek burayı deniz seferleri için üs haline getirmiştir.¹³⁵ Adriyatikteki Bari şehrini ele geçirerek Ostiya'ya çıkarma yapmışlar ve Roma'yı tehdit etmişlerdir. Malta (869), Sirakuza (878) fethedilmiş, güçlü donanma sayesinde Fransa, Sardunya ve Korsika sahillerini baskı altında tutulmuştur.¹³⁶

---

¹³² Durak, *a.g.m.* s,9

¹³³ Lewis, A.R. *a.g.e.* s 177

¹³⁴ Durak, *a.g.m.* s,12

¹³⁵ Abulkerim Özaydın "Ağlebiler" *DİA* Cilt 14 İstanbul 1988 s, 476

¹³⁶ Özaydın, *a.g.m.* s,476

Ağlebiler Romanın ünlü ticaret merkezi olan Kartaca'nın yerine başkent olarak Kayrevan şehrini seçmişler, bu şehrin yol emniyetini sağlayarak şehri en kalabalık en müreffeh bir ticaret merkezi haline getirmişlerdir.

Kuzey Afrikada Endülüs ve Balear adalarında hüküm süren, adını din âlimi Abdullah b. Yasin'in Senegal nehri üzerine kurduğu ribattan alan Murabıtlar devleti Tunus'tan Atlas okyanusuna, Nijer nehrinden İspanya Ebro ırmağına ve Endülüse hâkim olmuştur. Murabıtlar devleti Haçlılara karşı mücadele etmiş, Kastilya'ya karşı Ukles zaferini kazanmış, Tuleytula'yı (Toledo) kuşatmış, Madrid'in bazı yerlerini ele geçirerek Fas ve Kuzey Afrika'yı önemli bir bölge haline getirmiştir.¹³⁷

Murabıtlar devleti Sebte ve Tanca'nın alınmasından sonra bu iki şehirde tersaneler kurarak Endülüslü denizcilerden faydalanmış, kuvvetli bir donanmaya sahip olarak denziciliğin güçlenmesine iç ve dış ticaretin canlanmasında etkili olmuşlardır.¹³⁸

Murabıtlar devletinin yanlış buldukları uygulamalarını durdurmak amacıyla yeni bir ıslah hareketi olarak Kuzey Afrikada ortaya çıkan din âlimi olan İbn Tümert'in müritlerine vermiş olduğu isme atfen kendilerine Muvahhitler (1130-1269) adını verilen devlet Daren dağlarında küçük bir grupla başladığı faaliyetleri neticesi büyük bir imparatorluk haline gelmiştir.¹³⁹

Yusuf b. Abdul'mu-min zamanında iç isyanları bastırdıktan sonra Endülüs'e yönelmiş Kastilya krallığı ile işbirliği yaparak Müslüman şehirlerine saldıran Portekizlileri cezalandırmak amacıyla önce Şentemini (Santarem) sonra Uşbuneyi (Lizbon) kuşatmıştır. Yusuf el-Mansur zamanında Kastilya ordusu yenilgiye uğratılmıştır. Nasır Lidinillah zamanında ise Kastilya'nın büyük bir haçlı ordusu tertip etme girişimine karşı Endülüs'te haçlıların karşısına çıkmış, haçlılar karşısında ağır bir yenilgi almasıyla Endülüste Müslüman-Hristiyan mücadelesindeki üstünlük Hristiyanların lehine genişlemeye başlamış, bu savaş Muvahhitlerin çöküşünü de beraberinde getirmiştir.¹⁴⁰

Endülüs medeniyetinin izlerini Kuzey Afrikadaki Fas, Marakeş, Tunus, Bicaye gibi şehirlere taşıyan Muvahhitler zamanında Endülüs bölgesine deniz

---

¹³⁷ İsmail Yiğit, "Murabıtlar" *DİA* Cilt 31 İstanbul 2006 s, 153

¹³⁸ Yiğit, *a.g.m.* s, 155

¹³⁹ Mehmet Özdemir "Muvahhitler" *DİA* Cilt 31 İstanbul 2006 s,410

¹⁴⁰ Özdemir, *a.g.m.* s,410

nakliyeciliği yapılmış, güçlü donanmalarıyla batı Akdeniz kontrol altına alınmıştır. İbn Haldun Muvahhitlerin donanmayı o zamana kadar bilinen en mükemmel hale getirdiğini ifade etmiştir.¹⁴¹

c) Fatimiler

Hz. Muhammed (sav) kızı Fatıma'nın ve Hz. Alinin soyundan geldiklerini öne süren Fatimiler Kuzey Afrikadaki Ağlebi hâkimiyetine son vererek (909) tarih sahnesine çıkmışlardır.¹⁴² Fatimiler Şii imametinin Cafer-i Sadık'ın oğlu İsmail'e geçmesi gerektiğini savunanlar tarafından kurulmuş ve Şii hilafetini benimsemiştir. İslam dünyasının her tarafına göndermiş olduğu gönüllülerce Şii propagandacılığı yapmışlardır.¹⁴³ Fatimiler ilk dönem yönetim merkezi olarak Tunus'u seçmişler, Mısır'ın alınması ile yönetim merkezini 969 yılında Mısır'a taşımışlardır. Fatimi'ler Mısır Suriye ve Hicaz'daki İhşidi hâkimiyetine son vererek Müslüman doğu Akdeniz deniz gücü ile Kuzey Afrika bağlantı noktasını birleştirmiştir. Fatimilerin bu hamlesi sonucu Doğu Akdenizde Bizans ve Fatimi olmak üzere iki deniz gücü meydana gelmiştir.¹⁴⁴

Fatimilerin kurucusu Ubeydullah el-Mehdi kendi ismine nispetle Kuzey Afrika'da Mehdiyye şehrini kurmuştur. Amacı Kuzey Afrikadaki Harici-Sunni baskısına karşı korunaklı bir merkez edinmek hemde Sicilya'yı kontrol etmektir. Sicilya, Balear adaları, Malta ve Sardunya adalarında hâkimiyet kuran Fatimilerin öncelikli hedefleri arasında Mısır ve Endülüs'te hâkimiyet kurarak İslam dünyasının lideri olmak yer alıyordu.¹⁴⁵

Fatimiler'in Endülüs Emevilere yönelik politikalarına cevaben III. Abdurrahman "Nasır-Lidinillah" ve "Emiru'l-Mu'minin" ünvanlarını alarak kendisini halife ilan etmiştir. Böylece X. Yüzyılda İslam dünyasında üç halife Bağdatta Abbasi Halifesi, Kuzey Afrika'da Fatimi Halifesi, İspanya'da Endülüs Emevi Halifesi olmak üzere üç halife bulunmaktaydı.¹⁴⁶

---

¹⁴¹ Özdemir, *a.g.m.* s, 411

¹⁴² Öztürk, *a.g.e.* s,77

¹⁴³ Mehmet Azimli, "İlk Şii Halife Ubeydullah el Mehdi ve Fatimi Halifeliği Üzerine Bazı Değerlendirmeler" *Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt VII sayı I Diyarbakır 2005 s, 60

¹⁴⁴ Öztürk, *a.g.e.* s,109, Bozkurt, "Bahriye" s,498

¹⁴⁵ Azimli, *a.g.e.* s 66

¹⁴⁶ Öztürk, *a.g.e.* s, 73

İslam dünyasının X. Yüzyıldaki bu görünümü hem halifelik makamını zayıflatmış, hemde Akdenizdeki denizcilik faaliyetlerini olumsuz etkilemiştir. Akdenizdeki Müslüman gücü üçe bölünmüş, birleşmek yerine birbirlerine saldırmışlardır.¹⁴⁷

Fatımiler Bizansla anlaşma yaparak batı'da endülüsle hakimiyet mücadelesine girdiği dönemde Bizans Girit adasını ele geçirmiştir. Girit adası Akdeniz hâkimiyeti ve Deniz ticareti açısından önemli bir merkezdir. Girit Mısır için koruyucu bir kalkan, deizlerde olabilecek olayların habercisidir. Müslümanlar açısından Ege ve sahil kesimlerine yapılacak saldırıların kesilmesi Doğu Akdeniz'deki ticaret gemilerinin serbest dolaşımına darbe anlamına gelmekteydi.¹⁴⁸

Akdenizde Girit adasının Müslümanların elinden çıkması ile birlikte 965 yılında Tarsus, 966 yılında Kıbrıs Bizans hâkimiyetine geçmiş, Kıbrıs'taki Müslüman donanması yok olmuş, on yıl içinde Müslümanların deniz gücünde ciddi bir güç kaybı görülmüştür.¹⁴⁹

Bizans Girit'i alarak önemli noktaları geri almasıyla Sicilya adasını da almak istemiş ancak başarılı olamamışlardır. Müslümanlar ile Bizans arasında 967 yılında barış anlaşması imzalanmış, Bizans Fatımilerin Sicilya hâkimiyetini kabul etmek zorunda kalmıştır. Bu anlaşma bir anlamda Fatımilerin batı Akdeniz'in hâkimi oldukları anlamına gelmekteydi. Fatimi halifesi Muiz-Lidinillah zamanında yapılan başarılı donanma faaliyetleri ile Akdeniz'in batısı Fatimi denizi haline gelmiştir. İbn Haldun'un Hristiyanlar deniz yüzeyinde tahtadan başka bir şey yüzdüremez oldular dediği dönem bu dönemdir.¹⁵⁰

Bizansın Akdenizde önemli yerleri ele geçirmesine karşılık Fatımiler Mısır'ı ele geçirmişlerdir. Fatımiler Mısıra yerleştikten sonra Suriye ve Şam'ı almaları üzerine Bizans Antakya'yı almış iki ordu Antakyada deniz savaşı yapmışlardır. Bizans'ın bütün çabalarına rağmen Fatımiler denizlerdeki hâkimiyetlerini korumuştur. Bizansın Akdeniz hâkimiyetinin zayıflamasının en önemli nedenini Fatımilerin denizlerde yürütmüş olduğu mücadeledir.¹⁵¹

---

¹⁴⁷ Öztürk, *a.g.e.* s,74

¹⁴⁸ Öztürk. *a.g.e.* s,98

¹⁴⁹ Öztürk, *a.g.e.* s,99

¹⁵⁰ Öztürk, *a.g.e.* s,106

¹⁵¹ Öztürk, *a.g.e.* s,109

Fatımi devleti ile Bizans deniz ticareti ve donanma faaliyetleri açısından önemli gördükleri kıyı şehirleri ve limanları ellerinde tutamak için mücadele etmekteydiler. Fatımi halifesi Aziz-Billah zamanında Antakya'dan Halep'e kadar olan yerler Fatımilerin eline geçmiştir. Bizans Fatımilerin deniz gücünü kıyılarına cephane ulaşmasını engelleyerek kırmak istemekteydi. Nitekim Girit, Tarsus, Kıbrıs, ve Kuzey Suriye gibi yerlerin Bizansın elinde olması ona bu imkanı tanımaktaydı. Bu yerleri elinde bulunduran Bizans batı Akdeniz'den yakın doğuya giden ana ticaret güzergâhını elinde bulundurmaktaydı.¹⁵²

Fatımilerin Bizans ile olan mücadelesi ve Akdeniz hâkimiyetinde bazı olaylar önemli dönüm noktalarıdır. Nitekim Halife Aziz- Billah zamanında Bizansın içinde bulunduğu karşılıklıktan istifade ederek sahil şehirlerine saldırmak amacıyla hazırlanan donanma limanda yangın çıkması sonucu başarısız olmuştur. Ancak ilerleyen süreçte Bizans İmparatoru II. Basileos ile barış anlaşması imzalanmıştır. Bu anlaşma ile Bizans tarafından esir tutulan Müslümanlar serbest bırakılacak, istanbuldaki Hutbeler Fatımiler adına okunacak ve Fatımilerin talep ettiği malların tedarikinde kolaylık sağlanacaktır.¹⁵³ Bu anlaşma ile Fatımilerin Akdenizdeki hakim gücü bir kez daha kayıt altına alınmıştır.

Bizans İmparatoru II. Basileios Bulgar ve Ruslardan oluşan Ordu ile Sicilya üzerine saldırıda bulunmuştur. Şiddetli geçen saldırılarda her iki taraf ağır kayıplar vermiştir. Kavsara adası yakınlarında Bizans donanmasının harap olması ve imparatorun ölmesi üzerine yerine geçen VII. Konstantinos ile barış anlaşması yapılmıştır.

Fatımiler bu anlaşma ile Sicilya Valisine yardım etmeyeceklerini bildirmişlerdir. Bu durum ise Fatımilerin yavaş yavaş Kuzey Afrika ve Sicilya'dan uzaklaştıklarını göstermektedir. Bizans sonraki süreçte 1038 yılında Sicilya adasını tekrar işgal etme girişiminde bulunmuş, saldırıyı yürüten komutanın geri çağırılması üzerine işgal yarıym kalmıştır. Bu savaş sırasında Fatımiler Sicilya'ya yardım etmemişlerdir. Sicilya Naibleri 1051 yılında hutbeyi Abbasi Halifesi adına okumak suretiyle Fatımi devletinden ayrılmışlardır.¹⁵⁴

---

¹⁵² Öztürk, *a.g.e.* s, 114

¹⁵³ Öztürk. *a.g.e.* s, 115

¹⁵⁴ Öztürk, *a.g.e.* s, 123

Selçuklu Türklerinin askeri ve siyasi bir aktör olarak ortaya çıkmalarının ardından Selçuklu Sultanı Tuğrul Bey 1055 ve 1056 yıllarındaki Bağdat seferleri ile Abbasi halifesine destek vermiş, Bizans camilerinde Fatimi adına okutulan Hutbenin Abbasi Halifesi adına okunmasını sağlamıştır.¹⁵⁵ Fatimiler açısından bu durum İslam dünyasının lideri olma yolundaki psikolojik üstünlüklerini kaybettiklerini göstermektedir.

Sicilya adasının Normanlar tarafından işgal edilmesi Fatimilerin gemi yapımında kullanılacak malzemelere erişmelerini daha da zorlaştırmıştır. Normanlar Sicilya'dan sonra Malta, Pantelleria (kavsara) ve Cebre adalarını kalıcı olarak ele geçirmişlerdir. XI. Yüzyılın sonunda Avrupalılar Batı Akdenizin büyük kısmına hâkim olmuşlar ve kalıcı bir şekilde yerleşmişlerdir.¹⁵⁶

Fatimiler yürüttükleri iktisat politikaları, ticari hayata verdikleri önem, yapmış oldukları ticari imtiyaz sözleşmeleri sayesinde İtalya'dan İspanya'ya kadar uzanan bir ticari ağ kurmuşlardır. Elde ettikleri zenginlik sayesinde Bağdat'taki Abbasi Halifesi karşı ciddi baskı kurmuşlardır.¹⁵⁷ Fatimiler Kızıldeniz ticaretine büyük önem vermişlerdir. Liman şehirlerinde donanma için ayrı divanlar kurmuşlar, limanlarla ilgili divana "*Divanü's-sügür*" donanma ile ilgili divana "*Divanü'l-çihad*" veya "*Divanü'l-amair*" denilmiştir. Devlet bütçesinden bunlara tahsisat ayrılmıştır.¹⁵⁸

Fatimiler ilk omurgalı gemi inşaatını geliştirmişler, onlardan sonra gemiler omurgalarından başlamak suretiyle yapılmıştır. Denizcilik o kadar büyümüş ki Fatimiler'in son zamanlarında marangoz, demirci, kalafatçı gibi tersane çalışanları dışında divana kayıtlı 10.000 kadar denizci bulunmaktaydı.¹⁵⁹ Fatimiler donanmaları sayesinde Sur, Trablus, Askalan gibi şehirleri Haçlılar'a karşı uzun müddet ellerinde tutmuşlar, Askalan'ı üs edinerek Kudüs Haçlı Krallığı'na karşı çeşitli seferler düzenlemişlerdir.

Goitein Fatimi mucizesisini hükümetin ticari hayata çok az müdahale etmesi, (Gerçekte uygulanabilir makul vergiler ve fiyatları ilan etmiş olmaları) Avrupadaki yükselen ekonominin ihtiyaçlarının büyümesi sonucu uygun ticari bir ortamın

---

¹⁵⁵ Öztürk, *a.g.e.* s, 125

¹⁵⁶ Öztürk, *a.g.e.* s,127,128

¹⁵⁷ Utku, *a.g.e.* s,150

¹⁵⁸ Bozkurt, "*Bahriye*" s,498

¹⁵⁹ Bozkurt, "*Bahriye*" Aynı yer

oluşmasıyla gerçekleştiğini ifade etmiştir. Mısır ve Suriye'nin dağıtım merkezi ve ürün sağlayıcısı olarak hizmet etmeleri, Firavun, Helenistik ve Roma döneminde bürokratik kurallarla idare edilen Mısır'da İslamiyetle birlikte adil bir yönetim anlayışını getirmeleri başarıdaki iki ana sebeptir.¹⁶⁰ İsmaililerin iyi organize olmuş modern politik parti gibi Fatımiler adına çalışmaları, bu organizasyonun nasıl arkadaş elde edebileceklerini ve kamu düşüncesine nasıl etki edebileceklerini iyi bilmelerini Fatimi başarısındaki yardımcı element olarak görmektedir. Bu başarıdaki asıl etkenin ise devletlerin arasında büyük savaşların olmaması yani düşük yoğunluktaki sürekli bir savaş ortamının bulunmasıdır.¹⁶¹

Fatımilerin Akdeniz hâkimiyetini sürdürmelerindeki en önemli unsur denizcilik ve buna bağlı olarak Sicilya adası olmuştur. Bizans'ın Girit, Kıbrıs, Tarsus gibi limanları ele geçirmesine rağmen Sicilya'yı alamaması Fatımilerin Akdeniz hâkimiyetini sürdürmelerini sağlamıştır. Girit ve Kıbrıs üzerinden geçen ticaret güzergahlarını kontrol eden Bizans Fatimilere hammadde tedarik edilmesini engellemeye çalışmaları güçlü deniz gücü olan Fatimileri çok etkilememiştir.

Fatımilerin Sicilya adasının koruyuculuğundan vazgeçmeleri, Adadaki hutbenin Abbasi halifeliği adına okunması, Selçuklu Sultanı Tuğrul Beyin Bizans camilerinde Fatimi halifeliği adına okunan Hutbenin Abbasi halifeliği adına okutulmasını sağlaması, ekonomik olarak zayıflayan devletin kurulmasındaki ideolojik altyapının kaybolmasına yol açmıştır. Fatimiler artık İslam dünyasının lideri olduklarını iddia edememektedirler. Bunlara ilave olarak Selçuklu Türkleri Şam, Suriye ve Kudüs'e kadar ilerlemişlerdir. İslam dünyasının içindeki bu karışıklık ve dağınıklık hali Haçlı ordularınının Akdenize inerek kısa sürede Kudüs'e kadar ilerleyip önemli ticaret merkezlerini zaptetmelerine ve deniz hâkimiyetinin Hristiyanlara geçmesine yol açmıştır.

Fatimiler denizlerdeki üstünlüklerini kaybetmiş olmalarına rağmen İslam dünyasını işgal için gelen Haçlı orduları ile mücadeleyi tek başlarına üstlenmişlerdir. Fatimiler bu mücadelenin ilk başladığı zamanlarda Haçlı ordularını Bizans ordusunun paralı askerleri gibi değerlendirerek Suriye'de Selçuklu Türklerine karşı yürüttükleri savaşta onlardan faydalanmak istemişlerdir.¹⁶²

---

¹⁶⁰ Goitein, *Meditarranean*, s, 33

¹⁶¹ Goitein, *Meditarranean*, s, 34

¹⁶² Goitein, *Mediterranean*, s,35,

Fatımilerin Haçlı savaşları sırasındaki diğer bir yanlışı da İtalyan tekstil sanayisinin gelişmeye başladığı dönemlerde İtalyan ordusunun faaliyetlerinden haberdar olmalarıdır. İtalyan tekstil sanayisi için gerekli olan alumun madeni Fatımilerin hâkimiyetinde olan Mısırdaki oldukça fazlaydı. Ancak Fatımiler bu durumu koz olarak kullanmayıp Avrupalı tüccarların Mısır ve Suriye’de etkin olmalarına izin vermişlerdir.¹⁶³

Fatımilerin sahil şehirlerindeki küçük garnizonlar hariç asker bulundurmamaları, şehirleri kuvvetli donanma ile savunmak istemeleri, Haçlıların işgal ettikleri yerlerde hiçbir mukavemetle karşılaşmadan sahil şehirlerini ele geçirmelerine yol açmıştır.¹⁶⁴ Haçlılar bütün engellemelere rağmen 1099 yılında Kudüs’ü ele geçirmişlerdir.

Fatımiler Kudüs’ün işgali sonrası hem kara ordusu hemde donanma ile Haçlılara saldırmak istemiş, haçlıların bu durumdan haberdar olarak Fatımlere önceden saldırmaları üzerine başarısız olmuşlardır. Haçlı ordularının hem karadan hem de denizden ilerleyişleri devam etmiştir.

Fatımilerin donanmasının ve kara desteğinin kaybolması ile Haçlılarla mücadele edebilmek adına korsanlık faaliyetlerine destek vermeye başlamışlardır.

d) Eyyubiler

Tikrit valisi olan Necmeddin Eyyub’un Büyük Selçukluların Musul atabeyi olan İmadud-din Zengi’nin hizmetine girmesiyle iki ailenin yolu 1137-1138 yılında birleşmiştir. İki aile 1140 yılında Haçlılara karşı yapılan savaşta birlikte yer almıştır. Bu savaşta ele geçirilen Ba’lebek şehri Necmeddin Eyyub’ a ikta olarak verilmiştir. Kardeşi Şirkuh el-Mansur Zengi’nin büyük emirleri arasına girmiştir. İmadud-din Zenginın ölümü üzerine devlet oğulları arasında paylaştırılmıştır. Şirkuh’un desteği ile Haleb’i ve Şam’ı ele geçiren Nureddin Mahmud Zengi, Selçukluların Ortadoğu’dan çekilmesi ile Akdeniz tarihinde önemli rol oynayan kişi haline gelmiştir.¹⁶⁵

Goitein Nureddin Zengi’yi Ortadoğu tarihinde büyük etki yaratan Türk soyundan gelen yeni tip yöneticilerin ilk temsilcisi olarak tanımlamaktadır.

¹⁶³ Öztürk, *a.g.e.* s, 134

¹⁶⁴ Öztürk, *a.g.e.* s, 136

¹⁶⁵ Ramazan Şeşen “Eyyubiler” *DİA*, Cilt 12 İstanbul 1995 s,20

Sadakatsizlikten nefret eden devleti adletle idare etmeye çalışan birisi olarak görmektedir. Eğer kendi oğlu ve bir Yahudi önüne gelirse ve oğlu haksızsa Yahudi tarafını tutmaktan çekinmeyeceğini söylemiştir.¹⁶⁶

Haçlıların 1153 yılında Askalon'u almaları ile Nureddin Zengi'nin Şam'ı ilhakı hemen hemen aynı tarihlere denk gelmektedir. Nureddin Zengi 1154 yılında Şam'ı alarak Haçlıların elindeki şehirler hariç tüm Suriye'yi kontrol etmiştir.¹⁶⁷

Fatimilerin iç karışıklıklar sebebiyle tamamen etkisiz hale geldiğinden beri Akdeniz'in Güneydoğu sahilllerinde sadece Haçlılar ve Zengiler kalmıştır. Bu iki güç arasında Mısır'ı elde etmek için büyük bir yarış başlamıştır. Kim Mısır'ı elde etmekte başarılı olursa o sahip olduğu kaynakların yardımı ile diğerine üstünlük sağlayacaktır. Fatımi idarecileri bir çeşit süzerenlik ile Haçlıların yanında olmaya meyilli iken Nureddin Zengi Fatımi halifeliğini tamamen ortadan kaldırmak ve ülkeyi kendisi idare etmek istemekteydi.¹⁶⁸

Fatımi vezirliğinden uzaklaştırılan Şaver b.Mucir'in Nureddin Zengi'den yardım istemesi üzerine (1163) bu yardıma karşılık Nureddin Zengi Mısır'da söz sahibi olmak istemiştir. Nureddin Zengi'nin Mısır'a gönderdiği ordu komutanı Şirkuh'un yanında yardımcı olarak Selahaddin bulunmaktaydı.¹⁶⁹ Şirkuh iki kere Mısır'ı almak istemişse de bunda muvaffak olamamıştır.

Haçlıların Mısır'ı işgal etme teşebbüsü üzerine Fatımi Halifesi ile vezir Şaver b.Mucir Nurettin Zengi ve Şirkuh'tan tekrar yardım istemiştir. Çoğunluğu Türkler'den oluşan 7000 kişilik süvari ordusu ile Mısır'a giden Şirkuh Mısır'da idareyi ele geçirmiştir. Fatımi Halifesi Adid-Lidinillah tarafından 1169 yılında vezir tayin edilmiştir.¹⁷⁰ Mısıra vezir tayin edilen Şirkuh'un iki ay sonra ölmesi üzerine yardımcı olarak yanında bulunan Selahaddin Fatımi veziri ve hem Mısır ordusunun başkumandanı tayin edilmiştir. Selahaddin aynı zamanda Nureddin Zengi'ye bağlılığını devam ettirmiştir.¹⁷¹

Haçlıların 1169 yılında Dimyat'ı kuşatması üzerine haçlı ordularını bozguna uğratan Selahaddin, Nurettin Zengi'nin desteği ile yavaş yavaş Mısır'daki Fatımi

---

¹⁶⁶ Goitein, *Mediterranean*, s,36

¹⁶⁷ Goitein, *Mediterranean*, s,36

¹⁶⁸ Goitein, *Mediterranean*, s,36

¹⁶⁹ Şeşen, a.g.m. s,20

¹⁷⁰ Şeşen a.g.m. *Aynı yer*

¹⁷¹ Şeşen a.g.m. *Aynı yer*

etkisini ortadan kaldırmış, 1171 yılında Mısır'da hutbe Abbasi halifesi adına okutulmasını sağlamıştır. Selahaddin Bizans ve İtalyan Şehir devletleri ile anlaşmalar yaparak Mısır'ın ticari ve iktisadi durumunu düzeltmiş, demir, kereste, zift gibi stratejik malzemeleri tedarik etmeye çalışmıştır.¹⁷²

Nureddin Zengi'nin 1174 yılında ölmesi üzerine Suriye'ye gitmiş önemli kentleri ele geçirmiş, kendi yönetimini istemeyen Musul ve Haleplileri yenmiştir. Abbasi Halifesi Mustazi-Biemrillah'ın yardımı ile barış anlaşması yapılmıştır. Abbasi Halifesi tarafından 1175 yılında Mısır, Suriye, el-Cezire üzerinde Selahaddin'in hâkimiyetinin tanındığının bildirilmesi üzerine bağımsızlığını ilan etmiştir.¹⁷³

Selahaddin talihinin de uygun fırsatları sunması ile gücü katlanarak artmıştır. Başarılı bir general olması ile devlet ileri gelenlerini en doğru anda bir araya toplamış ve devletin sınırlarını genişletmiştir. 1186 yılında Kerek-Şevbek Prinkepsi Renaud de Chatillon'un Mısır'dan gelen kervanı vurması üzerine Selahaddin tazminat talep etmiş, bu kabul görmeyince Kudüs krallığına saldırmış, Haçlılar mağlup edilerek 2 Ekim 1187'de Kudüs Haçlılardan geri alınmıştır.¹⁷⁴

Avrupalı devletler Kudüs'ün elden çıkması üzerine yeni bir haçlı savaşı tertip etmişlerdir. Selahaddin haçlı ordularına karşı başarılı bir şekilde mücadele etmiş, Sur-Yafa arasının Haçlılara bırakılmasına karşılık Kudüs Selahaddin'e bırakılmıştır. Eyyubiler ile haçlılar arasında yapılan anlaşma sonrası her iki tarafın tüccarları karşılıklı olarak gidip gelmişlerdir. Halepte, Kahirede, Şam'da Avrupalı tüccarlara rastlanılmıştır.¹⁷⁵

Eyyubiler İpek yolunun Akdeniz'e açılan kısmı ile Baharat yolunun önemli bir bölümünü kontrol etmekteydiler. Baharat yolu ticaretinden ve Haçlılarla yapılan ticaretten gümrük vergisi alınmaktaydı. Bizans, Haçlılar ve İtalyan şehir devletleri ile ikili anlaşmalar yapılarak ticaretin şavaş zamanında da sürmesi sağlanmıştır.¹⁷⁶

---

¹⁷² Şeşen, *a.g.m.* s,20

¹⁷³ Şeşen, *a.g.m.* s,21

¹⁷⁴ Şeşen, *a.g.m. Aynı yer*

¹⁷⁵ Şeşen, *a.g.m.* s,28

¹⁷⁶ Şeşen, *a.g.m. Aynı yer*

Goitein Selahaddin'in Tyre limanı hariç tüm Suriye-Filistin sahillerini zaptettiğini XII. Yüzyıl boyunca doğu Akdeniz'i yönlendiren kişi olduğunu ifade etmiştir. ¹⁷⁷

Goitein Akdeniz'in o dönemdeki karakteristik özelliği veya deniz gücünün genel özelliği gereği limanlarda Hıristiyanlara, Haçlı savaşlarını sürdürecektir ve onların tekrar kuvvetlenmesini sağlayacak tek bir deniz limanına sahip olmaktan kaçınıldığını ifade etmiştir. Selahaddin zamanında Müslüman deniz gücünün azalmıştır. Selahaddin hem kızıldenizde hemde Akdenizde yoğun olarak donanma gücünü kullanmıştır. 1180'li yılların sonuna kadar Kudüs kralı Baldwin'i Suriye-Filistin limanına yaptığı saldırılar nedeniyle kendisine ait Mısır donanması ile barış için zorlayabildiğini, fakat 1191 yılından sonra üçüncü Haçlı seferinde Askalon limanının Avrupalı korsanlarca ele geçirilmesini önlemek amacıyla yıkılması talimatını vermesiyle de denizcilik alanında acı bir tecrübe yaşadığını ifade etmiştir.¹⁷⁸ Nitekim Selahaddinden sonra Mısır denizden işgal edildi. 1219 yılında Nil'in doğu tarafındaki büyük liman olan Dimyat nerdeyse düşüyordu. Müslümanlar Kudüs Kralına Haçlıların Mısır sahillerinden ayrılması şartıyla teslim olmayı önerdiler. Bu cazip teklif Haçlılar tarafından reddedilmiştir. Haçlıların bu teklifi reddetmeleri bazı akademisyenlerce Kutsal savaşın yerini kolonyal genişlemeye bırakması olarak kabul edilmiştir.¹⁷⁹

Dimyat hem 1219 yılında hemde 1249 yılında alınmasına rağmen haçlı savaşçıların bu başarıları yaptıkları hatalar yüzünden askeri felakete dönüşmüştür. Haçlılar devam eden elli yıl içinde ufak ölçekli mücadeleler yapmışlardır. Fransızlar levant sahillerine 1798'de Napolyanunun yapmış olduğu saldırılarla tekrar geri dönebilmiştir.¹⁸⁰

II- Akdenize Hâkim Olma Mücadelesinde Milletler

XI. yüzyılın genel görünümüne baktığımızda bu yüzyılın Göçebe toplumların Akdeniz'e indiğini ve Akdeniz çevresindeki devletlerin bu akınlar neticesi

---

¹⁷⁷ Goitein, *Mediterranean*, s,37

¹⁷⁸ Goitein, *Aynı yer*

¹⁷⁹ Goitein, *Aynı yer*

¹⁸⁰ Goitein, *Aynı yer*

yıkıldığına veya zayıfladığına şahit olmaktadır. A. R. Lewis Batı Avrupadaki istisnası hariç, Akdeniz ve Karadenizdeki önemli alanların dışarıdan gelen Göçebe insanların baskısı ile düzensizleştiğini, Peçenekler, Selçuklu Türkleri, Hilalian Arapları, al-Murabitların, çöldeki evlerinden politik, ekonomik veya iklim şartları nedeniyle sürüldüklerini, yüksek seviyede politik ve ekonomik sistemin kurulmuş olduğu toprakları işgal ederek yerleşik uygarlığı çökerttiklerini ifade etmiştir.¹⁸¹

Görüleceği üzere A.R. Lewis Normanların Akdeniz'e inmelerini istisna tutmuş Goitein gibi Akdenizdeki düzenin bozulmasından diğer göçebe toplumları sorumlu tutmuştur. Akdenizin Batısının Müslüman hâkimiyetinden çıkmasında Normanların, Haçlı seferlerinin ve Haçlı seferlerine maddi destek vererek kendilerine hâkimiyet alanı açan İtalyan şehir devletlerinin rolü gizlenmeye çalışılmıştır.

a) Berberiler

Kuzey Afrika'da yaşayan göçebe halklara Yunanlılar "*Barbaroi*", Latinliler "*Barbari*", Romalılar "*Barbar*", Araplar "*Berber*" demişlerdir.¹⁸² Bu kelime sonraki yüzyıllarda kullanım olarak yaygınlaşmış Roma İmparatorluğunun kendisine benzemeyen, asimile edemediği, [Medenileştiremediği] kendisi gibi yaşamayan, düşünmeyen ve kendisi gibi davranmayan kavimlere, milletlere veya devletlere verildiği genel isim haline gelmiştir.

Berberilerin İslamiyeti kabul ederek İslam dinin hizmetinde yer almaya başladıkları VIII. Yüzyıldan itibaren İslamiyet Kuzey Afrika'da hızla yayılmıştır. Berberiler VIII. ve XI. yüzyıllar arası Kuzey Afrika'da Sicilmase ve çevresinde Midrariler (772-977), Tilimsen'de Beni İfren, Rif'te Nakur Emirliği, Atlantik Sahillerinde Berguvata, Fasta İdrisiler (788-985), Tunusta Ağlebiler (80-909), Doğu Cezayirde Ziriler (972-1148) ve Hamdaniler (1015-1152), X. Yüzyıldan itibaren çoğunluğunu berberilerin oluşturduğu Fatımiler (909-1071), Murabitlar (1056-1147), Marakeş merkez olmak üzere Muhvahhitler (1130-1269), Muvahhitlerin zayıflaması ile Fas'ta Meriniler (1196-1465) ve Vattasiler (1428-1549), Tilimsen'de

---

¹⁸¹ Lewis, A.R. *a.g.e.* s, 225

¹⁸² Hakkı Dursun Yıldız, "Berberiler" *DİA*, Cilt 5 İstanbul 1992 s, 478

Abdülvadiler (1235-1550) ve Tunus'ta Hafsililer (1128-1574) olmak üzere bir çok devlet kurmuşlardır.¹⁸³

Akdeniz Havzasında adını Ziri b. Menaddan alan Ziriler X. Yüzyılda Kuzey Afrika ve XI. yüzyılda Endülüs olmak üzere iki devlet kurmuşlardır. Kuzey Afrika Zirilerinin kurucusu olan Bulukkin b. Ziri, Fatimilerin hizmetinde iken iç isyanları bastırmadaki başarısından dolayı Magrip Valisi olarak tayin edilmiş ve Keyravana yerleştirilmiştir. Fatımi Halifesi Muiz-Lidinillah tarafından kendisine hilat verilmesi ile 972 yılında Fatimilere bağlı olsa da bağımsız bir devlet gibi hareket ederek Akdeniz hâkimiyetinde rol üstlenmeye çalışmıştır. ¹⁸⁴

Ziriler Donanma İnşa ederek Sicilya Üzerine seferler düzenlemişlerdir. Normanların Sicilya Adasındaki bazı yerleri alması ile 400 parçalık bir donanma oluşturmuşlardır. Hazırlanan donanmanın Kavsara açıklarında batması ile büyük kayıplar vermişlerdir. 1026 ile 1035 yılları arasında Ziri donanması Adriyatikte, Ege denizinde Bizans sahillerinde korsanlık faaliyetleri yürütmüşlerdir.¹⁸⁵

b) Normanlar

Avrupa'nın kuzeyinde yaşayan Normanlar (Northman) VIII. ve IX. yüzyıllarda güneye inmeye başlamışlar, başlangıçtaki amaçları yağma iken sonraları bu yerleri işgal etmişlerdir. İskandinav ülkerinden başlayarak İngiltere, İrlanda, Fransa, Endülüs İspanyası, İtalya'nın Güneyi ve Sicilya olmak üzere Avrupadaki bir yeri etkisi altına almıştır.¹⁸⁶

Haçlı seferlerinin ortaya çıktığı tarihlerde istilara devam eden normanlar I. Haçlı seferinde aktif rol almışlardır. Güney İtalya ve Sicilya'ya hakim olan Normanların arasından çıkan Hauteville ailesinden olan Bohemund ve Tancerd Normanlar arasında Haçlı seferlerine katılmak isteyenlere liderlik etmişlerdir. Bohemund Antakya Haçlı prensliğinin Kontu olmuştur.¹⁸⁷

Bizanslılar devletlerini Norman tehlikesine karşı korumak için onları imparatorluklarında paralı asker olarak istihdame etmeyi düşünmüş, Peçenekler,

---

¹⁸³ Yıldız. *a.g.m.* s, 481

¹⁸⁴ Cumhuriyet Ersin Adıgüzel, "Ziriler" *DİA*, Cilt 44 İstanbul 2013 s, 461

¹⁸⁵ Adıgüzel. *a.g.m.* s,461

¹⁸⁶ Seyhun Şahin, "Norman İstilalarının I. Haçlı Seferine Yansıması" *Cappadocia Journal of History and Social Sciences*, Volume I Nevşehir 2013 s,42

¹⁸⁷ Şahin. *a.g.m.* s, 43

Uzlar ve Türklerin ilerlemesini durdurmak için Normanları, Normanların devlet düzenini bozmalarını engellemek için Türkleri kullanmışlardır.¹⁸⁸

c) İtalyanlar (İtalyan Şehir Devletleri)

c.1. Venedik

Venedik Bizansa bağlı olarak gelişmiştir. Doğunun en batıdaki, batı'nın da en doğudaki şehri olarak bilinmektedir. Aziz Markos'un mezarının Venedik'e gelmesi ile San Marco olarak da anılmıştır. IX yüzyıldan itibaren bağımsız şehir devleti kimliği ile hareket etmiştir.¹⁸⁹

Venedikliler Po Vadisi'nin ekonomik gelişimi sürecinde Lothair ile ticari anlaşma yapmışlar, Doğudan gelen ürünlerde bölgenin imtiyazlı sağlayıcısı haline gelmişlerdir. Venedikliler Pavia'da ve Adriyatik'in üst kısmında özel ticari haklar verilmesi ile Adriyatik bölgesinin uluslararası ticaretteki hakimi olmuşlardır.¹⁹⁰

Venedik'in ekonomik olarak asıl yükselişi Akdeniz ve ötesine yaptığı ticaret ile orantılı olmuştur. Haçlıların elindeki şehirlerle ticaret yapmışlar, Doğunun lüks ürünlerini batıya satmışlardır. Doğunun ihtiyacı olan ürünleri de Batıdan temin etmişlerdir. Venedikliler Müslüman ve Bizans ile iyi ilişkilerini sürdürmesi sayesinde İslam topraklarında ve Bizans topraklarında itiraz edilmeden ticaret yapabilmışlardır. Filistinden Medhia'ya Müslüman sahillerin ihtiyacı olan Demir, Silah ve Kereste ihracatı ve yasadışı köle ticareti yapmışlardır. Köle ticareti onlara büyük bir gelir ve saygınlık kazandırmıştır.¹⁹¹

Venedik başarısının altında birkaç önemli husus bulunmaktadır. Öncelikli olarak Venedikliler deniz ticaretinde yaşanabilecek sorunları en aza indirmek ve finansman sorunun çözmek amacıyla "Commenda" (*Collegantia*) sistemine benzer bir finansal Pazar sistemi kurmuştur. Bu sistemde şöhrete dayalı kurumsallaşmış bir kamu düzeni oluşturulmuştur.¹⁹² Bu sistemde tüccarın ihtiyaç duyduğu finansman sağlanmakta, sistemin kötüye işletilmesinin önüne yasal olarak geçilmektedir. Kötü şöhrete sahip olan kişi/tüccar bu imkânlardan faydalanamamaktadır.

---

¹⁸⁸ Sevtap Gölgesiz Karaca, "XI. yy Bizans-Norman İlişkilerine Bakış" *Tarih incelemeleri Dergisi*, Cilt XXVII. Sayı I Temmuz 2012 s, 113

¹⁸⁹ Maria Paia Pedani "Venedik" *DİA* Cilt 43 İstanbul 2013 s,44

¹⁹⁰Lewis, A.R. *a.g.e*, s 179

¹⁹¹Lewis, A.R. *a.g.e*. s,178

¹⁹² Yadira Gonzalez de Lara, "The secret of Venetian Succes: a Public-Order, Reputation Based Institutions", s, 7 <http://www.um.es/ixcongresoaehe/pdfB8/the%20secret.pdf>; <https://www.cambridge.org/core/journals/european-review-of-economic-history/article>

Venedik ilk Haçlı seferlerinde yer almak istememesine rağmen Haçlı savaşlarının kendisine ayrıcalık sağlayacağını düşündüğü için bu savaşlara dâhil olmuştur. Özellikle 1123 yılında Tyre limanının Fatimilerden alınmasına yardım ettiği için Levant sahilleri boyunca Hristiyan prensiplerine göre işletilecek olan limanlarda Ceneviz ve Pisalılara verilmeyen imtiyazı elde etmiştir.¹⁹³ Venedik doğal olarak ikinci ve üçüncü haçlı seferlerinde sadece para yardımı yapmasına rağmen ciddi imtiyazlar elde etmiştir. Venediklilerin elde ettiği ayrıcalıklar 13. Yüzyılın ikinci yarısına kadar devam ederek Avrupa ticaretinin tek hâkimi olmuşlardır.

Venedikliler Müslüman gemilere ve limanlarına korsanlık yapmaktan kaçındıkları için Memlûklüler tarafından da özel imtiyazlar verilmiş Memlûklülerin yıkılmasından sonra bu imtiyazları Osmanlı tarafından devam ettirilmiştir.¹⁹⁴

c.2. Ceneviz

Vendenikle ve diğer İtalyan şehir devletleri ile rekabete halindedir. 1099 yılında kurulmuştur. Cenevizliler için 1100 yılına korsanlık temel aktivite iken dönüm noktası Haçlı savaşları olmuştur. Pisa ve Ceneviz Venedik ve diğer şehir devletleri ile kutsal yerlere hacıların taşınması ve Suriye-Filistin sahilindeki limanlarından Batıya yapılan Baharat ticaretini paylaşmaya başladı. Venedik'in başlıca rakibi haline geldi.¹⁹⁵ Pisa ve Ceneviz'in deniz ticaretindeki hareketliliği batı limanlarına da hareket getirmiş, Doğunun en uca limanlarından Barselona'ya İtalyanın tiber nehrine kadar ticaret yapmışlardır. Bizans İmparatorluğu ile 1155 yılında Venediklilerin sahip olduğu aynı imtiyazlara sahip olan bir anlaşma yapmıştır. Venediklilerin desteklediği Latin imparatorluğunu İstanbul'dan kovmak üzere Bizans İmparatoru ile anlaşmasından sonra Cenevizliler Akdeniz'in sahibi, en zengin ve en güçlü cumhuriyeti haline gelmiştir.¹⁹⁶

İtalyan Tüccarlar veya diğer bir ifade ile İtalyan şehir devletleri IX. yüzyılda ticari olarak isimleri duyulmazken tüm ticaret Müslümanlar tarafından yönlendirilmiştir. X. Yüzyıldan itibaren bu şehir devletleri Bizansın himayesinde ve Bizansın Deniz yüzeyi hâkimiyetini ele geçirmeye başlamasıyla görünür hale gelmişlerdir. Venedik, Ceneviz, Getea, Salerno, Amalfi, Pisa gibi İtalyan şehirlerine

---

¹⁹³ Gonzalez de Lara. *a.g.m.* s, 19

¹⁹⁴ Gonzalez de Lara. *a.g.m.* s, 19

¹⁹⁵ Lewis, A.R. *a.g.e.* s,247

¹⁹⁶ Gallotta Aldo "Ceneviz" *DİA* Cilt 7 İstanbul 1993 s,363

ticari manada asıl fırsatı Haçlı savaşları sunmuştur. Haçlı savaşları sayesinde ticari faaliyetlerde Avrupa şehirleri söz sahibi olmaya başlamışlardır. Haçlı savaşları Avrupa'ya ticaret vasıtasıyla yeni bir hareketlilik getirmiştir.

d) Türkler

Akdenizde hâkimiyet mücadelesine giren milletler içinde en önemlisi Türkler'dir. XI-XIII. yüzyıllarda Akdeniz tarihinde direkt olarak nüdahil olduğu göremediğimiz türkler aslında dolaylı olarak Akdeniz'deki gidişatı etkilemişlerdir.

Akdeniz tarihine etkisi açısından Türkleri Selçuklu Sultanı Tuğrul beyin I. ve II. Bağdat seferi ile görmekteyiz. Fatımi halifeliğinin Şii geleneği benimseyerek İslam dünyasının tek hakimi olmayı istiyordu. Bu amaçla Sunni Abbasi Halifeliğine yönelik siyasi baskıları ve propagandaları her geçen gün artmaktaydı. Bağdat'a gelen Tuğrul Bey askeri açıdan zayıf düşen Bağdat halifeliğine destek olmuştur. Selçuklu türklerinin bu tutumu Abbasi Halifeliğini askeri açıdan desteklemiştir.¹⁹⁷ Bizans Camilerinde Fatımler adına okutulan hutbenin Abbasi halifeliği adına okutulmasını sağlamaları Fatımilerin İslam dünyasının lideri olma hevesini sonlandırmıştır. Zaten zayıflamış olan Fatımi Halifeliği en büyük kuruluş ideolojisi büyük yara almıştır.

Sultan Aplansan yönetimindeki Selçuklu Türklerinin Malazgirt ovasında Bizans ordunu yenilgiye uğratması Akdeniz'de hâkimiyet mücadelesi veren Bizans'ın doğu sınırlarını savunmasız bırakmıştır.¹⁹⁸

Büyük Selçuklu komutanı Atsız b.Uvak 1071 yılında Kudüse girerek Fatımi hâkimiyetine son vermiştir. Fatımi Halifesi Mustansır-Billah adına okunan hutbenin Abbasi Haslifesi Kaim-Biemrillah adına okutturmuştur.¹⁹⁹ Mısır seferine çıkan Atsız'ın Fatımilere yenilmesi üzerine Kudüsteki Naibler Hutbenin tekrar Fatımiler adına okutulmasını sağladılar. Yenilgi sonrası Suriye'ye çekilen Atsız tekrar idareyi ele geçirmiş sorumluları cezalandırmıştır.²⁰⁰ Selçuklu Sultanı Melikşah'ın kardeşi Tutuş 1079 yılında Atsız'ı mağlup ederek Kudüs'ün yönetimini 1085Artuk b. Eksük'e vermiştir. 1091 yılında Artuk beyin ölümü üzerine şehrin yönetimini Sökmen ve İlgazi devralmıştır.²⁰¹

---

¹⁹⁷ Faruk Sümer "Selçuklular" *DİA* Cilt 36 İstanbul 2009 s,369

¹⁹⁸ Sümer. *a.g.m.* s.370

¹⁹⁹ Casim Avcı "Kudüs" Fetedilişinden Haçlı İstilasına kadar *DİA* Cilt 26 Ankara 2002 s, 328

²⁰⁰ Avcı. *a.g.m.* s, 328

²⁰¹ Avcı. *a.g.m.* s,329

Fatımilerin veziri Büyük Selçukluların içinde bulunduğu durumdan istifade ederek Kûdüs'ü geri almış (1098) Ancak şehir bir yıl sonra Haçlılar tarafından işgal edilerek Müslümanların elinden çıkacaktır.²⁰²

Büyük Selçuklu Devletinin parçalanmasından sonra Türkiye Selçukluları, Türk beylikleri Akdeniz'e kıyısı olan yerleri ele geçirerek ticari hayatı canlandırmaya çalışmışlardır.

Türkiye Selçuklularından sonra kurulan Osmanlı devleti Akdenizdeki İslam bakıyesini devralmış Müslümanların koruyucusu olmuştur. Osmanlı Devleti Akdeniz'e yönelik politikaları sayesinde beyaz denizde tartışmasız üstünlük elde etmiştir. Akdeniz tarihine etkisi bakımından Türkler'in Akdeniz hâkimiyetinde çok önemli rolleri olmuştur.

III-Akdenize Hâkim Olma Mücadelesi Olarak Cihad ve Korsanlık

Bir işi başarmak için elinden gelen bütün imkânları kullanarak gayret sarfetmek anlamına gelen "cehd" kelimesinden türeyen Cihad; dini emirleri öğrenip ona göre yaşamak ve başkalarına öğretmek, iyiliği emredip kötülükten sakındırmaya çalışmak, İslamı tebliğ etmek, nefse ve dış düşmanlara karşı mücadele vermek anlamındadır.²⁰³

Cihad dış düşmanlara karşı mücadele vermek, gayrimüslimlerle savaşmak anlamında da kullanılmıştır. Ancak bu Cihad türü küçük mücadele yahut cihat türünün en kolayı olarak görülmüştür.

Batılı müellifler Cihad kelimesini kutsal savaş ("*holy war*") aziz mücadele ("*Querre sainte*") gibi karşılıklarla anlatmaya çalışmışlar, Cihad'ın diğer anlamlarını görmezden gelerek bütün dünya Müslüman oluncaya veya İslam hâkimiyetine boyun eğinceye kadar savaşmayı öngördüğünü ileri sürmüşlerdir.²⁰⁴ Batı'luların bu değerlendirmelerin temelinde İslamın saldırgan bir din olduğu ve Müslümanların ancak savaşmaktan anladığı bu nedenle Haçlı savaşlarının da sürmesi gerektiği anlayışı bulunmaktadır.

Hayrın cihana hâkim kılınması, iyiliklerin yapılması, kötülüklerin yenilmesi ve ortadan kaldırılması, manasında olan Cihad'ı sadece askeri savaş yapmak şeklinde anlamak ve kullanmak yanlış olacaktır.

²⁰² Avcı. *ag.m.* s,328

²⁰³ Ahmet Özel "Cihad" *DİA* Cilt 7 İstanbul 1993 s, 527

²⁰⁴ Özel, *a.g.m.* s, 531

Akdeniz hâkimiyetinin Araplara geçtiği büyük deniz savaşı olan Zâtüs Sevari savaşı sonrası İbn Haldun'un Müslümanlar denizde de Cihadı sürdüremeyi çok arzuluyordu ifadesi Cihad'ın bir hâkimiyet mücadelesi olduğunu göstermektedir.

Günümüzde kavram karışıklığına sebebiyet veren kelimelerden biri olan Korsan/Korsanlık [Corso/Corsaro]; bir siyasi otoritenin koruması altında hareket eden, belirli bir resmîyet çerçevesinde devletlerarası anlaşmalara uyan, denizcilik geleneklerine ve adetlerine saygılı kişi veya kişileri tanımlamak için kullanılmaktadır. Osmanlılar ise Levend tabirini kullanmış, onları her Müslümanın borcu olan islami bir görevi yerine getirenler olarak görmüşlerdir.²⁰⁵

Genel olarak denizlere hâkim olma, sahilleri ve deniz ticaretini koruma veya denizden gelmesi muhtemel tehlikeyi önceden bertaraf etme gibi amaçlarla yapılan korsanlık, Batı dünyasında meşru kabul edildiği gibi İslam Dünyasında da Cihad ve gazanın bir parçası olarak görülmüştür. Gerek savunma gerekse düşmana zarar verme amacıyla devlet donanmalarından bağımsız olarak girişilen faaliyetlerdir.²⁰⁶

Denizlerdeki faaliyetlerinin arkasında herhangi bir meşru ototrite olmayan Devletlerarası anlaşmaları dikkate almayan hiçbir kural tanımadan her memleketten gemilere gasp amacıyla saldıranlar için deniz eşkıyalığı anlamında "Lüsüsü'l-Bahr" Pirata/Pirate tabirini Osmanlılar ise "Harami/Harami levend" ifadesini kullanmışlardır.²⁰⁷

Kızıldeniz ve Basra körfezinde Araplar tarafından gemi yağmalayanlar için kullanılan deniz eşkıyalığı tabiri, İspanyollar tarafından Atlantik Okyanusunda seyr eden Fransız, Hollandalı ve İngiliz gemiciler için kullanılmıştır.

Korsanlık Akdeniz hâkimiyetinin en önemli unsurundan bir tanesidir. Roma imparatorluğu Akdeniz'de Korsanlığı önlemesi sayesinde Akdeniz'e "*Mare Nostrum*" bizim deniz diyebilmişlerdir. Müslümanlar Akdeniz hâkimiyeti için ordularının yanında korsanlığa önem vermişler ve desteklemişlerdir. Müslüman korsanların/Saracenlerin²⁰⁸ Adriyatik kıyılarından temizlenmesi Venediklilerin

---

²⁰⁵ Emrah Safa Gürkan, "Batı Akdenizde Osmanlı Korsanlığı ve Gaza Meselesi", *Kebikeç*, sayı 3 yıl Ankara, 2012 s, 174

²⁰⁶ Nebi BOZKURT, "Korsan" *DİA* Cilt 26 Ankara 2002 s,210

²⁰⁷ Gürkan, *a.g.m.* s, 175

²⁰⁸ İslam öncesi dönemde Bedevi veya Barbar manasında aşağılayıcı bir terim olan Scenitai Bizans döneminde Palmyra'da yaşayan Arapları kapsamına almış, Arap yarımadası dışında Roma sınırında yaşayan Araplar bu adla anılır hale gelmişler, Haçlı savaşları ile Kudüs ve Şam'ın hâkimi Araplar daha sonra Hristiyan olmayan her topluluk için kullanılmaya başlanmış, Haçlı seferlerini haklı

buralarda tek söz sahibi olmasına yol açmış, benzer bir şekilde Haçlı seferleri ile İtalyan şehir devletleri ve Avrupalılar deniz yüzeyinin korsanlardan temizleyerek Akdenize yeniden hakim olabilmışlardır.

İlk fetihler sonunda Akdeniz'in Batı'sındaki güney sahilleri Müslüman, Kuzey sahilleri daha çok Hıristiyan korsanların hâkimiyet bölgesi haline gelmiştir. 209 Arap ve Berberi denizciler Sicilya, Sardinya ve Korsika adalarına baskınlar yaparak IX. yüzyılın hemen başlarında Malta, Sicilya ve Kasvara'yı (Pantelleria) daha sonra Balear adalarının ele geçirmişlerdir. Endülüs'ten sürülen bir grup göçmen Orta ve Doğu Akdeniz'de birtakım korsanlık faaliyetlerinde bulunmuşlar yerleştikleri İskenderiye'den çıkarılınca Girit'e giderek adayı kademe kademe ele geçirmişler ve adaya yerleşmişlerdir.²¹⁰

İtalyan şehirlerine baskınlar düzenleyerek bölgede yaşayan halkı dehşete düşüren Saraceler, müslüman devletlerin kendi aralarındaki mücadelesinden doğan zaaf ve Haçlı ittifakı yüzünden Akdeniz'de üstünlük elde etmeye çalışan İspanyol, Cenevizli ve Pizalı korsanlar, Rodos, Kıbrıs ve Girit'te İstanbul'dan Mısır'a uzanan deniz ticari ve Hac yolunun güvenliğini tehdit eden Venedikliler, Adriyatik'te Türk ve Müslüman mallarına karşı acımasızca saldırılarda bulunan Uskok'lar, Malta'ya yerleşen şövalyeler, Karadeniz'de Kuzey Anadolu sahillerine yönelik baskın ve yağma akınları gerçekleştirmiş olan Kazaklar, Deniz ticaretinin yoğun olduğu Basra körfezi ve Hint Okyanusu kıyılarında Portekizlilerin faaliyetleri, İngilizler'in Doğu Akdeniz ticaretine başlaması üzerine ortaya çıkan İngiliz-Fransız rekabeti temelde birer korsanlık faaliyeti olmakla birlikte aynı zamanda bir hâkimiyet mücadelesidir.²¹¹

Korsanlık/Deniz akıncılığı eylemleri 12. Yüzyıldan 16. Yüzyıla kadar Akdeniz'in dört bir yanında yaygın hale gelmiştir. Silahsız yolculuk yapan tüccar sayısı neredeyse bulunmamaktadır. Korsanlık ile silahlandırılmış gemiler bir tür yatırım aracı olarak görülmüş ve ekonomik sistemin ayrılmaz parçası haline gelmiştir. Korsanlara siyasilerce izin verilmekte, yardım edilmekte böylece elde

---

göstermek amacıyla Sarasin imajı kullanılmış, Osmanlı'nın fetihlerinden sonra Sarasin yerine Türk, Endülüste ise Moro tabiri kullanılmaya başlanmıştır. Avrupada genel olarak Müslüman anlamında kullanılmaktadır. Cengiz Tomar, "Sarasinler" *DİA*, Cilt 36 İstanbul 2000 s,116

²⁰⁹ Bozkurt, "Korsan" s,210

²¹⁰ Bozkurt, "Korsan" s,210

²¹¹ Bozkurt, "Korsan" s, 211

edilen ganimetlerden pay alınmaktaydı. Korsanlar dini rakiplerinin (Hristiyan-Müslüman) yanında siyasal ve ekonomik rakiplerinin gemilerini de yağmalamaktaydılar. Dinlerin kendi içindeki savaşlar yâda misilleme gibi nedenlerin dışında başlıca hedefleri diğer dinlerdeki gemiler olmuştur.²¹²

Akdeniz’de serbest olan korsanlık 1827 yılında İngiltere’nin Trafalgar savaşını kazanması sonrası ele geçirdikleri Akdeniz hakimeti ve Deniz Ticaret kanununun yürürlüğe girmesi ile Korsanlık yasaklanmıştır.

IV-Akdenize Hâkim Olma Mücadelesi Olarak Haçlı Seferleri

Fransa’da 1095 yılında gerçekleştirilen Clermont Konsili’nde Papa II. Urbanus tarafından Doğu’da Müslümanların (Türklerin) Hristiyanları ezdiği, Türklerle savaşan Hristiyan ordularının yenildiği, Kudüs’teki kutsal emanetlerin rehin olduğu, bu durumun Hristiyanlar için bir utanç vesilesi olduğu öne sürülerek, Hristiyanların kutsal değerler adına savaşmaları çağrısı yapılmıştır.²¹³ Papa II. Urbanus çağrısında açlık ve yokluk çeken halka savaşa katılmaları halinde toprak ve zenginlik elde edeceklerini, bu yolculuğun aynı zamanda bir Hac yolculuğu sayılacağını, savaşa katılmaları halinde günahlarının affolunacağını, savaşa katılmayıp kaçmaları halinde aforoz edileceklerini söylemiştir.²¹⁴

Papa II. Urbanus’un çağrısı Avrupanın her yerinden büyük destek görmüş katılan herkesin kendine göre çıkar sağlamak, kahraman olmak, zenginlik elde etmek siyasi çıkar sağlamak gibi dünveyi veya dini sebeplerle bu savaşa iştirak etmişlerdir. 1096 yılında başlayan savaşlar 1291 yılında Akka’nın Hristiyanlardan temizlenmesi ile sona ermiştir. I. Haçlı seferi sırasında Urfa, Antakya, Kudüs ve Trablusta, III. Haçlı seferleri sırasında Kıbrısta, IV. Haçlı seferleri sırasında İstanbulda Haçlı devletleri kurulmuştur.²¹⁵

Haçlı seferlerinin başlama gerekçesi ve mahiyetine yönelik tartışmalar devam etmektedir. Bu tartışmaların temelinde Papa’nın Hristiyanlara yönelik çağrısına sebep olan asıl saik’in ne olduğu konusunda düğümlenmiştir.

---

²¹² John H. Prayor, *Akdenizde Coğrafya Teknoloji ve Savaş Çev.* Füsün Tayanç, Turhan Tayanç, İstanbul 2004 s, 155

²¹³ Işın Demirkent, “Haçlılar” *DİA*, Cilt 14 İstanbul 1996 s,526

²¹⁴ Demirkent, *a.g.m.* s, 526

²¹⁵ Zeynep Güngörmez, “Haçlı’ların Doğu Akdeniz ve Güneydoğu Anadoludaki Faaliyetleri” Yüksek Lisans Tezi Kahramanmaraş 2010 s, 8

Selçuklu Türklerinin XI. yüzyılda Akdeniz çevresine ulaşmaları ile önce Bağdat Abbasi Halifeliği Fatımi Halifeliğinin siyasi hedeflerinden kurtarılmış, 1071 yılında Kudüs ele geçirilmiş aynı yıllarda Sultan Ablaslan Bizans Ordusunu mağlup ederek Bizans'ın Doğu sınırlarını savunmasız hale gelmesini sağlamıştır.

Bizans İmparatoru VII. Mihail 1074 yılında Papa VII. Gregorius ile İmparatorluğun doğu sınırına paralı asker gönderilmesi üzerine görüşme yapılmış prensip olarak kabul görmesine rağmen paralı asker gönderilmesi gerçekleşmemiştir. Bu tarihten onbeş yıl sonra Bizans İmparatoru I. Aleksios Komnenos ile Papa II. Urbanus arasında aynı konu tekrar gündeme gelmiş I.Süleyman Şah'ın 1086 yılında ölümü sonrası meydana gelen iç karışıklıklar ile 1092 yılında Büyük Selçuklu sultanı Melikşah'ın ölümü üzerine ortaya çıkan karışıklıklar bu planın uygulanma ihtimalini arttırmıştır.²¹⁶

Müslümanları Akdeniz'e hâkim olmaları, ticaret yollarını kontrol etmeleri ile Avrupa'nın tüccar toplum yapısından tarım toplumuna dönüşmesi, toprak hâkimiyetine dayalı feodal devletlerin kurulması, Deniz yüzeyini aşmaya çalışan Bizans'ın Fatimiler ve Müslümanların engeline takılması, Türklerin ilerleyişlerinin durdurulamaması, Avrupa'nın içinde bulunduğu durumdan kurtulmak için bir fırsat beklediklerini ve Doğu'daki gelişmeleri yakından takip ettiklerini göstermektedir.

Bizans İmparatoru Aleksios'un birinci Haçlı savaşına katılan soylu komutanlara, Vassallık yemini etmeleri, Türkler'den alacakları eski Bizans topraklarını geri vermeleri, Bizans sınırı dışında olan yerlerde Bizans otoritesini tanımaları şartıyla Haçlıların bütün ihtiyaçlarını karşılayacağına yönelik anlaşma yapmıştır.²¹⁷

Haçlıların 1219 yılında Nil'in doğu tarafındaki büyük liman olan Dimyat'ı ele geçirme ihtimali üzerine Müslümanlar Kudüs Kralına Haçlıların Mısır sahillerinden ayrılması şartıyla teslim olmayı önermişlerdir. Bu cazip teklifin Haçlılar tarafından reddedilmesinin kutsal savaşın yerini kolonyal genişlemeye bıraktığı yönünde değerlendirmeler yapılmasına neden olmuştur.²¹⁸ Goitein bu görüşlere pek katılmamakla beraber *“Haçlı seferlerinin başladığı zamanlarda dini ve dünyevi*

---

²¹⁶ Demirkent, *“Haçlılar”* s, 526

²¹⁷ Demirkent, *“Haçlılar”* s,528

²¹⁸ Goitein, *Mediterranean*,s,37

*motifler birbirine karışmış gözükmesine rağmen zamanla Batı Avrupanın krallarının Kudüs krallığını korumak temelli geliştirilen Akdeniz'deki savaş stratejilerine daha alışık hale gelmiştir".*²¹⁹ Şeklinde muğlak bir ifade kullanmıştır.

Bizans İmparatorunun Haçlılarla yapmış olduğu anlaşma ve 1219 yılında gerçekleşen Haçlıların Dimyat saldırısı göstermiştir ki Haçlıların başlangıcından itibaren hedefleri Anadolu'yu ele geçirmek ve Ortadoğuda hâkimiyet kurmaktır. Haçlı savaşlarının amacını dini matotifleri ön plana çıkararak açıklamak asıl hedeflerini gizlemeye yönelik bir hamledir.²²⁰

Haçlı seferlerinin mahiyetine yönelik en önemli değerlendirmeler Mısır asıllı Profesör Aziz Süryal Atiya tarafından gelmiştir. Profesör Atiya yapılan 8 haçlı seferinin dışında tutulan Avrupa'nın XIV. yüzyılda Osmanlı ilerlemesine yönelik Avrupa'nın birleşmesinin Haçlı seferlerinin bir uzantısı olduğu görüşü büyük ilgi görmüştür.²²¹

Profesör Atiya "*Crusade, Commerce and Culture*" isimli eserinde Haçlı seferlerini bir "Şark Meselesi" olarak mütalaa etmektedir.²²² Şark Meselesi mefhumunu Batı'nın Doğu ile olan münasebetlerinde her devrin hususiyetine göre özel bir çözümü olan ebedi bir problem olarak düşünmektedir. Haçlı seferleri olarak anılan XII. ve XIII. yüzyıldaki savaşların askeri harekâttan farklı manada kökenleri eski zamanlara ve neticeleri modern devirlere tevarüs eden bir mesele olarak değerlendirilmesi gerektiğini öne sürmüştür. Haçlı seferleri olarak bahsedilen iki yüzyıllık sürecin Batı-Doğu mücadelesine Frankların çözümü olarak bakmaktadır.²²³

Nitekim Haçlı seferleri sırasında dönemin tarihçileri bu askerlere "*Franklar*" tabirini kullanmışlardır. Üzerlerinde Haç işareti olan kıyafetlerle savaşmaları sebebiyle Osmanlı'lar bu askerleri "*Ehl-i Salib*", Araplar da "*Salibiyyun*" şeklinde tarif etmişlerdir.²²⁴ Haçlılar tanımının "*Ehl-i Salib*" kelimesinin Fransızca karşılığı olan "*Croisades*" kelimesinden ortaya çıktığı düşünüldüğünde Profesör Atiyanın tespitleri daha sağlam bir temele oturmaktadır.

---

²¹⁹ Goitein *Meditarranean*, s,37

²²⁰ Demrikent, "*Haçlılar*" s 527

²²¹ Mahmut H. Şakiroğlu, "Aziz Suryal Atiya" *DİA*, Cilt 4 İstanbul 1991 s,62

²²² Nejat Kaymaz, (ATIYA A.S. *Crusade, Commerce and Culture*) "Kitaplar" *AÜDTCF Tarih Araştırmaları Dergisi* Cilt 1den ayrı basım 163 AÜ Basımevi Ankara 1964 s, 324

²²³ Kaymaz. *a.g.m.* s, 324

²²⁴ Demirkent, "*Haçlılar*" s, 525

Fernard Braudel “Batının Haçlı seferlerine karşı Müslümanlar Cihad ile karşılık vermiştir”. Sözü meselenin dini motifler yüklenmiş bir Batı-Doğu meselesi olduğuna işarettir.²²⁵

Batı-Doğu ilişkilerine Haçlı seferlerinin etkisi üzerine daha derinlemesine çalışmaların yapıldığı günümüzde bu meselenin boyutları daha iyi anlaşılmaktadır. Gustav Lebon Haçlı savaşları meselesini “Avrupadaki Medeniyetin gelişmesindeki en önemli faktör Doğu-Batı arasında iki yüz yıl süren ilişkilerdir” şeklinde yorumlamış, “Doğu gelişmiş Medeniyetin nimetlerinden Araplar sayesinde faydalanırken Batı Barbarizme sürüklendi” demiştir.²²⁶

Batı (Avrupa) Doğu (İslam Dünyası) ile üç rota üzerinden temasa geçmiştir. Bu kültürel etki ve hareketliliğin seviyesine göre değişmekle birlikte bu rotalar Endülüs, Sicilya ve Haçlı seferleri olmuştur.²²⁷ İslam ve Hıristiyan dünyası arasındaki siyasi ilişkiler haçlı seferleri ile etkilenmiştir. Papanın Avrupa’da Hıristiyan hâkimiyetini kurmak için yapmış olduğu çağrının askeri yönü XI. yüzyılda başlamıştır. Bu süreç haçlı seferlerini kısa süre sonra Avrupa’nın ekonomik ve ticari aktivitelerinin Emperyalizm ve Kolonyalizmin bir aracısı haline getirmiştir.²²⁸

Haçlı seferlerinin kültürel, politik, dini yönlerdeki etkisi ön planda gösterilirken aslında bu etki sanatta endüstride ve ticarete bilim ve edebiyattan daha fazla olmuştur.²²⁹ Haçlı seferleri sayesinde İtalyan tüccarlar büyük zenginlik elde etmişler, Akdeniz’in güncel ayrıntılı haritalarının nasıl okunulacağını öğrenmişlerdir. Seyehatlerde askerlerin yanında keşişler de bulunmuş Asya ve diğer bölgelerde yaşayan insanlarla nasıl iletişim kurulacağını öğrenmişlerdir. Müslüman doktorlardan hastalığın nasıl tedavi edileceğini, Müslümanlar ve Yahudilerden nasıl ameliyat yapılacağını öğrenmişler ve bunu geliştirmişlerdir.²³⁰

Haçlı seferleri sayesinde Avrupa Filistin’i kaybetmiş ama Akdenize hâkim olmayı öğrenmiştir. Venedik, Ceneviz, Pisa, Marsilya ve Barselona Akdeniz’de ve Karadenizde sadece belirli alanlarda ticaret yapmaktaydı.

---

²²⁵ Braudel, *Akdeniz Mekân, Tarih* s,109

²²⁶ Masoumeh Banitalebi, Kamaruzaman Yusoff, Mohd Roslan Mohd Nur, “The Impact of Islamic Civilization and Culture in Europa During the Crusades” *World Journal Islamic History and Civilization*, 2 (3) Malaysia 2012, s 182

²²⁷ Banitalebi, *a.g.m.* 183

²²⁸ Banitalebi, *Aynı yer*

²²⁹ Banitalebi, *a.g.m.* 184

²³⁰ Banitalebi, *a.g.m.* 185

Avrupalılar (Batı) “ *Cennetin Giriş Kapısı*”²³¹ olarak gördükleri Müslümanların (Doğunun) elinde bulunan zenginliklere ticaretin gelişmesi, ticaretle beraber iş hacminin artması, şehirleşme ile beraber sanayi ve teknolojinin gelişmesi sayesinde ulaşmışlardır.

Akdeniz’de İtalyan tüccarlarının güç kazanması ile Geniza tüccarları olarak da adlandırılan Yahudi tüccarlar güç kaybetmişlerdir. Hint okyanusundan Akdenize ticaret yapmakta olan Karimi tüccar grubu güçlenmiştir. Memlûklüler ile Cenevizliler arasında yapılan Hint Okyanusu ile Akdeniz arasında ticari malların sorunsuz bir şekilde gelmesi yönündeki anlaşma sayesinde Dünya ticareti Akdeniz kesimi Hıristiyan’larda Hint okyanusu kesimi müslümanların elinde olmak üzere ikiye ayrılmıştır.²³²

İlerleyen süreçte Batı’nın Türklerin Doğu Roma İmparatorluğunu yıkması ile Akdeniz ticareti ile yetinmeyip Hint Okyanusu ticaretini ele geçirmeye çalışmışlardır.

---

²³¹ Banitalebi, *a.g.m.* 185

²³² Abulafia, *Büyük Deniz*, s, 337

II. BÖLÜM

GENİZA BELGELERİNE GÖRE AKDENİZDE TİCARİ HAYAT

I-Genel Olarak Ürünler.

Akdeniz havzasında nesiller boyunca ticareti yapılan en temel ürünler Zeytinyağı, Şarap ve Buğdaydır. Şarap ve Zeytinyağı ticaretinde devletler açısından pek sorun ile karşılaşılmaz ancak buğday en önemli ve halledilmesi gereken ticari üründür. Bu sebeple yıl boyunca buğday yetiştirilen yerlerdeki ürünün akıbeti hakkında yazışmalar sürüp gitmektedir.²³³ Buğday üretiminde kıtlık olması halinde kent tüccarları, hükümetlerinden aldıkları avanslarla gemi donatırlar, anlaşmalar yaparlar ve buğday teminini sağlarlardı. Karadeniz'den, Mısır'dan, Tesalya'dan, Sicilya'dan, Arnavutluk'tan, Güney İtalya'dan, Sardinya'dan, Languedoc'tan, hatta Aragon'dan ve Endülüsten ürün durumuna göre buğday ticareti yapılmaktaydı. Bu ticaretin sürekli alıcıları Venedik, Napoli, Roma, Floransa ve Cenova'dır.²³⁴

Ortaçağ Akdeniz'indeki XI. yüzyıldaki ticaretin çok canlı ve aktif bir yapıya sahip olduğunu ifade eden Goitein, Geniza belgelerinde toptan satıcılara ait aşağı yukarı 200'e yakın ürünlerinin tekrar edildiğini, bunlardan 40 çeşidin büyük öneme sahip olduğunu, İpeğin dört gurubu ve ipek ürünleri, keten, keten elbiseler, boyama ve cilalama metaryelleri medikal ve yemeklik bitkiler hakkında doktora tezi olacak kadar meteryal bulunduğu ifade etmiştir.²³⁵ Geniza belgelerinde XII. yüzyılda İskenderiye'de yaşayan bir Persli olan İsaac Nişaburi göndermiş olduğu ticari bir mektupta aşağıdaki ürünlerle ilgilenmiştir.²³⁶

1- *Boya bitkileri (safran, Tunus'tan ithal edilir ve kızılağaç Hindistan'dan Mağrib'e ihraç edilir)*

2- *Tıbbi ve yemeklik bitkiler (mahmude otu Suriye'den ithal edilir, Hint biberi tohumu Socotra'dan gelir.*

3- *Cam (diğer tüccar için satılır)*

4- *İpek (açık ara en ortak ürün)*

²³³ Braudel, *Akdeniz Tarih, Mekân*, s, 31

²³⁴ Braudel, *Akdeniz, Tarih, Mekân*, s, 32

²³⁵ Goitein, *Mediterranean*, s, 209

²³⁶ Goitein, *Mediterranean*, s, 153

- 5- *Diğer tekstiller (cübbe, sırmalı kumaştan ve eşarptan yapılıır)*
- 6- *Mercan (Rumdan ithal edilir yani Hıristiyan Avrupa ve Kuzey Afrika)*
- 7- *Parfum (amber- atlantic çeşidi- ve misk)*
- 8- *Mum veya cila (Tunus'tan)*
- 9- *Değirmen taşı (Suriye'den)*
- 10- *Çeşitli elbiseler ve ev eşyaları, görünüyor ki iş arkadaşına karşılıksız olarak verilmesine rağmen bu mallar daha ziyade ticaretin konusudur.*

Geniza belgelerinde adı sıkça geçen, toptan satıcı ve bir tüccar olan Nahray b. Nissim ²³⁷ aşağıdaki ürünlerin ticareti ile ilgilenmiştir.²³⁸

- 1- *Keten, Mısır'dan Tunus ve Sicilya'ya ihraç edilir.*
- 2- *İpek (İspanya ve Sicilya'dan) ve diğer ürünler Suriye'den veya Avrupa'dan (Rum) pamuk Kuzey Afrika keçesine ve tekstilin tüm şekli, cübbeden yatak örtüsüne,*
- 3- *Zeytinyağı sabun ve mum Tunus'tan, duruma göre Filistin ve Suriye'den olmak üzere*
- 4- *Doğu baharatları, biber gibi, kimyon ve karanfil Mısır'dan Batı'ya gönderilir.*
- 5- *Boyama, tabaklama ve cilalama materyalleri kızılgağaç (brazilwood) gibi lake veya vernik, çivitotu ,(doğundan batıya gönderilir); sumak ve gallnut (yumru meşe palamudu) Suriye'den Mısır'a; safran tunustan doğuya,*
- 6- *Metaller (bakır, demir, kurşun, civa, teneke(Çinko), gümüş külçe, hepsi batıdan doğuya,*

---

²³⁷ Ticari faaliyetleri 1045-1096 yılına ait bir zaman diliminde Geniza belgelerinde yer almaktadır. Geniza belgelerinde 250'nin üzerinde kendisi tarafından gönderilen veya adı geçen mektubu bulunmaktadır. Farklı yerlerdeki tüccarlar ile yazışmalar yapmakta aynı zamanda bankerdir. Goitein, *Mediterranean*, s, 153,154

²³⁸ Goitein, *Mediterranean*, s,153,154

7- *Kitaplar (kutsal kitap kodexleri, talmudlar, yasal ve okunup yazılabilir literatür, gramer ve arapça kitaplar)*

8- *Aromalar, parfüm ve sakız (aloe, amber, kamfor,tütsü buhur, arap sakızı, damla sakızı,misk, betel yaprağı)*

9- *Mücevher ve yarı değerli taşlar (kıymetli taşlar, inci, akikler, turkuaz, onik, (damarlı akikler), ve benzerleri*

10- *Materyal (boncuk, “Taneli” boncuk dizme ipi, mercan, deniz kabuğu lapislazuli (lacivert taş) bağa kaplumbağa kabuğu veya buna benzer madde) süsleme için kullanılan incik boncuk ki onun sayfalarında çok geniş yer tutar.*

11- *Kimyasal (alkali, şap,antimon, arsenik, bambu kristali, boraks, neft, sülfür,kola maden sülfatı.*

12- *Gıda maddeleri şeker mısırdan ihraç edilir veya kurumuş yiyecekler suriyeden ithal edilir.*

13- *Cilt ve deri kürk ve ayakkabı için dahi hepsi gelir veya Tunus veya Sicilya arasından*

14- *Zift önemli şey*

15- *Varia palmiye lifi gibi (ipliği) bu maddenin kesinliği tanımlanamadı.*

Geniza belgelerindeki bu iki mektuptan yola çıkarak ticareti yapılan ürünlere baktığımızda Bitkisel ürünler; safran, kızılağaç, mahmude otu, hint biberi tohumu, biber, kimyon, karanfil, çivitotu, sumak, aloe, amber, misk, komfur, tütsü, arap sakızı, damla sakızı, betel yaprağı, zeytinyağı ve sabundur.

Doğal ürünler; inci, akik, onik, turkuaz, lapis lazuli gibi kıymetli taşlar, mercan, deniz kabuğu, bağa ve kamlumbağadır.

Sınai ürünler; cam, mum ve cila, değirmen taşı, bakır, demir, kurşun, civa, çinko, gümüş külçe, süslemelerde kullanılan 12 çeşit boncuk, cilt, deri ve kürktür.

Kimyasal ürünler; zift, alkali, şap, antimon, arsenik, bambu kristali, boraks, neft, sülfür, kola, maden sülfatı, tekstil ürünleri olarak ipek, sırmalı kumaş, elbiseler, ev eşyaları, keten, pamuk, keçedir.

Bütün bu ürünlerin yanında kutsal kitap kitap kodeksleri, talmud, yasal olarak okunup yazılabilen edebiyat, gramer ve arapça kitaplar, ticarereye konu olan eşyalar arasında yer almaktadır.

Goitein Geniza belgeleri incelemesinde ortaçağ Akdenizinde ticareti yapılan ürünlerin hepsinden bahsedildiğini, ancak özel tüketim için alınanlar hariç olmak üzere un, arpa gibi ana tahıllar ve pirincin yer almadığını, binek veya yük hayvanlarından deve, at, katır veya eşek ticaretleri ile ilgili bir şey bulunmadığını, yiyecek veya damızlık olarak kullanılan sığır veya büyük baş hayvanlar hakkında da hiçbir şey olmadığını ifade ederek sadece Mısır'lılar ve Yahudiler arasında çok popüler olan satılık tavuklar hakkında bilgiler bulunduğunu tespit etmiştir.²³⁹ Benzer bir şekilde Akdeniz'de IX. yüzyılda köle ticareti yapan Yahudilerden bahsedilemediğini, Avrupa'dan gelen silah ve kereste alışverişinin sadece özel ihtiyaçlar veya toplumun ihtiyaçları için satın alınması halinde bahsedildiğini ifade etmiştir.²⁴⁰

Goitein'e göre Akdeniz'deki ticaretin asıl müşterisi olan Rumlardır. (Bizans, İtalyan ve diğerleri) Tüccarlar Suriye, Mısır, Tunus ve Sicilya pazarlarının ürünlerini Rumlarla satabildikleri ölçüde ticarete pay sahibi olabilmekte, bu pazarlara gelenler ise Arapça konuşan ve malları Avrupaya taşıyan tüccarlar yerine Avrupalıların bizzat kendileridir.²⁴¹

Geniza belgelerine göre Rum ülkeleri olarak bilinen Konstantinapol, Salerno, Amalfi, Cenova, Marsilya ve diğer Hıristiyan şehirlerine yapılan iş seyahatlerinde dağınık bir referans bulunmaktadır. Goitein bu seyahatlerin hem düzenli olmadığını, hemde çok sayıda tüccar tarafından yapılmadığı görüşündedir.²⁴²

A-Ticaret Rotaları

Akdeniz'de ticari rotalar uzun ve kısa mesafe yolculuk güzergâhlarıyla uyumludur. Tunus, Sicilya ve Mısır gibi limanlar Akdeniz'deki birçok ticaret hattının merkezinde yer aldığı için önemli ticaret merkezleri ve yolcular ve yükler için aktarma noktaları haline dönüşmüştür.²⁴³

---

²³⁹ Goitein, *Mediterranean*, s, 211

²⁴⁰ Goitein, *Aynı yer*

²⁴¹ Goitein, *Aynı yer*

²⁴² Goitein, *Aynı yer*

²⁴³ Goitein, *Mediterranean*, s, 212

Geniza belgelerine göre Akdenizdeki ticaret güzergâhları: İskenderiye'den İspanya'nın Sevilya, Denia ve Almeira liman kentleri ile Atlantik limanına giden birinci hat; İskenderiyeden Bicaye'ye giden ve Cezayir'den geçen ikinci hat, Mehdiyye'nin 1057 yılından itibaren başkent olmasıyla el-Mehdiyye ile Tunus'un Kuzey limanı olan Susa güney limanı olan Sfax arasındaki üçüncü hat, Tunus'tan İskenderiye Trablus ve Libya'daki malları Palermo ve Sicilya'ya götüren dördüncü hat, İskenderiye ile Tunus arasındaki Tobruk, Barnik veya Syrta gibi küçük limanların sadece gemiler tehlikede olduğunda veya diğer bazı özel sebepler olduğunda kullanıldığı hat ²⁴⁴ olmak üzere beş hat üzerinden şekillenmiştir.

Goitein bazı tüccarların Mısır'da İskenderiye ve İspanya limanları arasındaki taşımacılık hattında düzeni sağlamak ve Tunus ve Sicilya'yı dışlamak için İspanya ve Fas (Morocco) ile ilgilendiklerini, Hindistan tüccarı Hafon b. Nethanel böyle bir tüccar olduğunu, otuzun üzerindeki mektup arşivinin Fas ve İspanya arasında aktif bir tüccar olduğunu gösterdiğini belirtmiştir.²⁴⁵

Geniza belgelerinde ana ticaret rotalarının yanında küçük azınlık tarafından kullanılan diğer rotaların da yer aldığını ifade eden Goitein, Kıbrıs ve Suriye-Filistin sahili ile Mısır arasındaki trafiğin benzerinin Paul'un doğumyeri olan Tarsus, Silifke (Selucie) ve Antalya (antik Attalia) ile Mısır arasında bulunduğunu söylemiştir.²⁴⁶

Ortaçağ'ın ünlü seyyahı İbn Batuta Anadolu topraklarına ve Alanya'ya uğradığında buraya Kahire'den İskenderiye'den ve Mısır'dan tüccarların gelip gittiğinden bahsetmiştir.²⁴⁷

Goitein Geniza belgelerinde Selanik'e uğrayan ticari yolun ihanet edenler sebebiyle Mısır ile arasında pek ticari ilişkisi bulunmadığını, bu deniz rotasının İtalya ve güney Fransa şehirleri için öncelikli önemli olmkala birlikte doğu Akdenizdeki Yahudiler açısından çok önemli olmadığını belirtmiştir.²⁴⁸

B-Tüccarlar

Kar amaçlı mal ve eşya alıp satma işine ticaret, bu işle uğraşan kişilere tacir veya bu kelimenin çoğulu olan tüccar denilmektedir. Ticaret kelimesi Arapçaya

---

²⁴⁴ Goitein, *Mediterranean*, s, 212

²⁴⁵ Goitein, *Mediterranean*, s, 213

²⁴⁶ Goitein, *Mediterranean*, s, 214

²⁴⁷ İbn Batuta, *Seyhatname* Çev. Ali Sait Aykut, İstanbul 2000 s.462

²⁴⁸ Goitein, *Aynı yer*

Aramice veya Süryanice'den geçmiş olup “tiggara” veya “tagurta” kelimeleri ile Akadca tacir, ithalatçı, acenta anlamındaki “tdamkgaru” kelimesi ile irtibatlıdır.²⁴⁹

İslam hâkimiyetindeki Akdeniz’de yürütülen ticari faaliyetlerine nispeten İbn-Hurdazbih tarafından “Radhaniye” isimli bir tüccar sınıfından bahsedilmiştir. Bu tüccarlar Batı Avrupa’dan doğuya Kızıldeniz üzerinden Hindistan’a gitmişler, yaptıkları ticaret sebebiyle deniz tüccarı olarak anılmışlardır.²⁵⁰

Razaniye kelimesinin Farsça rehber anlamındaki “Rahdar” kelimesine nispeten “Radhaniye” olarak söylenmiş olabileceği, Bağdat’a gelen bir grup Rus (Norman) tüccarlar ile İbn Huzdarbih’in yazmış olduklarının karışmış olabileceği, Razaniye isminin Fransa’nın Rhode nehrine nispeten buradan gelen tüccarlara verilmiş isim olabileceğine yönelik rivayetler bulunmaktadır.²⁵¹ Bu tüccarların yol gösteren manasında Müslüman Akdeniz’indeki tüccarların ilk temsilcileri oldukları, yerlerini Fatimiler zamanında Doğu’dan Batıya Baharat ticareti yapan, Memlüklüler zamanında XII. Yüzyıldan XV. Yüzyıla kadar Kızıldeniz ve Hindistanda Baharat ticaretini tekelinde bulduran ve Devlet tarafından himaye edilen “Karimi Tüccarlar” a bıraktıkları söylenmiştir.²⁵² İslam coğrafyasında faaliyet gösteren Yahudilerin ticari faaliyetleri son zamanlarda araştırmacıların dikkatini çekmiş, bu tüccarların Razaniye Yahudileri oldukları, Mısır’lı yöneticilerle iyi ilişkiler kurdukları, Hindistan ticaretini yönlendirdikleri ifade edilmiştir. Goitein Razaniye Yahudilerin Hindistan ticaretinde bahsedilen kadar etkili olmadığını ifade etmiştir.²⁵³ Çalışmalarını Geniza belgeleri üzerinde yoğunlaştıran Goitein 969-1250 yılları arasındaki tüccarları Geniza Tüccarları olarak isimlendirmiştir. Benzer bir şekilde Jessica L Goldberg tarafından da XI. yüzyıl Akdenizindeki tüccarların bazen “Magripli tüccarlar” olarak isimlendirse de Geniza tüccarları olarak anmayı tercih etmiştir.²⁵⁴ Nuh Arslantaş Razanileri İslam kaynaklarında geçen en meşhur tüccarlar olarak adlandırmakta, kelimenin kökeninin yol bilenler manasında “rah” dan geldiğini ancak tüccarların merkez üslerinin Rey şehri olduğunu, Rey şehrinin Horasan, Bağdat ve Faris bölgelerinin tam ortasında yer aldığını İslam dünyasının

---

²⁴⁹ Kallek, *a.g.m.* s 134

²⁵⁰ Utku, *a.g.e.* s, 282

²⁵¹ Utku, *a.g.e.* s, 282

²⁵² Kallek, *a.g.m.* s, 138

²⁵³ Goitein, *Mediterranean*, s, 330

²⁵⁴ Jessica L. Goldberg, *Trade and Institutions in the Medieval Mediterranean* Cambridge University Pres London 2012

her tarafından hareket eden veya oraya gelen kervanların buluşma noktası olduğunu söylenmiştir.²⁵⁵ Razaniye tüccarlarının Arapça, Farsça, Rumca, Frankça, Endülüs dili ve Slavca konuştukları ifade edilmiştir.²⁵⁶

Goitein mektuplardan seçtiği metinleri Yahudi tüccarlar adıyla yayınlamıştır. Geniza belgelerindeki tüccarları; Tunuslu tüccarlar, Endülüslü tüccarlar, Venedikli tüccarlar, Mağripli tüccarlar gibi milletlerine göre ayırmayı daha çok tercih etmiştir. Goitein'e göre Endülüs'lü tüccarlar ipek ve bakır veya ülkesindeki diğer ürünlerini Tunus'ta satarlar, kumaş ve baharat ile Mısır ve Suriye'den gelen diğer ürünlerden satın alırdı. Batılı tüccarlar normalde Mısır'ın altı Filistin'de ve Suriye'de iş yaparlar başarılı olmadıkları zamanda Mekke limanı olan Cidde'nin uzak kırsal kesimlerine veya Yemen ve Mısırın yüksek kesimlerine göç ederlerdi. Mısırın şehirlerinde satılmayan ürünler Rif'teki kasabalara ve kırsallara giderdi. Tyre'den tedarik edilerek alınan mallar Suriye-Filistin sahilinin en kuzeyindeki en büyük limanı olan lazkiyeden gemiye yüklenirdi. Eğer İskenderiye'de zayıf bir yaz sezonu olursa tüm tüccarlar ürünlerini paketler ve Batıya seyahat ederdi. Doğuya seyahat eden Batı ile ticaret yapan doğulu Yahudiler değil Fransız Yahudileriydi.²⁵⁷

Goitein Akdeniz alanındaki (Sicilya ve İspanya haricindeki) Arapça konuşan Yahudi tüccarların Avrupa'daki din kardeşlerine iş ilişkileri ile değil genel kültür, din ve yardımseverlik bağı ile bağlandıklarını Geniza tüccarları ile ilişkili olan Avrupalı tüccarlar büyük ölçüde Hıristiyan olduğunu ifade etmiştir.²⁵⁸

Goitein ekonomi tarihçileri tarafından yapılan "ortaklık anlaşmaları, borç ve diğer alacaklar, mecburiyetlere ilişkin mahkeme alacakları, toptan satıcıların yaşadığı sıkıntılar ve bütün iş mektupları göstermektedir ki deniz aşırı ticarete ürünlerin ortalama değişim değeri bir sezon boyunca yüzlerce dinardır hatta bazen bin dinarın üzerindedir. Gemicilik bir yıl boyunca yüz balyadandaha çok olur ve iki bin dinarın üzerindeki değeri aştığı istisnadır. Normal bir yılda Tunus Sicilya ve Mısır deniz ticaret rotasında 8 bin tüccarın iş yapmakta olduğunu varsaymakta bu XI. yüzyıl boyunca İslam hâkimiyetindeki Akdeniz ticaretinin kapsamı hakkında bilgi vermektedir. Zirvedeki Ortaçağ ticareti sadece erken dönemlerle kıyaslandığında

---

²⁵⁵ Nuh, Arslantaş, *İslam Dünyasında İktisadi ve İlmi Hayatta Yahudiler Abbasiler ve Fatımiler Dönemi*, İstanbul 2009 s, 157

²⁵⁶ Arslantaş, *a.g.e.* s, 157

²⁵⁷ Goitein, *Mediterranean*, s,214

²⁵⁸ Goitein, *Mediterranean*, s, 211

harikaydı, fakat modern dünya ile kıyaslandığında hacmi daralarak bir damlaya dönüştü.” Şeklindeki yorumun Geniza dökümanları tarafından da kesin olarak doğrulandığını, ancak bunun nüfus hacmi ve yaşam standartları açısından karşılaştırıldığında ticaret hacminin hem bireysel tüccarların başarısı açısından hemde ticaret yapılan yerle ilgili olarak genelde ise ortaçağ ekonomisi açısından dikkate alındığında etkileyici boyutlara ulaştığına vurgu yapmıştır.²⁵⁹

II-Akdenizde Ticari Muamele Şekilleri Alt sektörler ve Çalışanlar

İslam dünyasındaki ticari hayat hakkında görüşlerde bulunan Ca'fer b. Ali ed-Dimaşki Et-tebessür Bitticare isimli eserinde tüccarları; Toptancı/istifçi (Hazzan) ithalatçı (Rakkad), İhracatçı (Mücehhiz) olarak üçe ayırmıştır.²⁶⁰ Ticari sistemde İthalatçı yolculuk ve taşımacılığın güçlüklerine ve beklenmeyen aksaklıklara karşı önlem alan, piyasalar ve gümrük tarifeleri konusunda önceden bilgisi olan, çeteleler tutup kayıtlarını güncelleyen, ihracat gerçekleştirdiği beldelerde güvenilir acentlerle iş yürüten, temsilci olması halinde hem tacirinin ve hemde kendisinin çıkarını gözetmelidir.²⁶¹ Ticarete satılan malların ödeme şekillerine (nakit/ kredi) ticaret şekillerini sınıflandırılmıştır.

Goitein tüccarlar için Arapça bir terim olan Akadca'dan türetilen günümüzdeki “*Tacir*” teriminin Geniza belgelerinde farklı anlama geldiğini, Geniza belgelerindeki X Yahudi tacir, Y Yemeni tacir, Z Bağdadi tacir gibi tanımlamaların sadece birkaç kişiyi karşılaştırmalı olarak anlattığını, üst tabaka iş sahiplerini tanımlamak için ehli havas/seçkin kimseler (“*Ahl al-hawa'ij*”) isminin kullanıldığını ifade etmiştir.²⁶² Goitein de tüccarları sınıflandırmak için Dimaşki'nin Stokçu; ürünleri stoklayan ve ürün fiyatları yükseldiği zaman satan, Satıcı; mamulleri ülkeden ülkeye gezdiren, Gemici; kendisi için depolayan, gemileri ülke dışına gönderen olarak üçe ayırdığı tasnifi kullanmış, asıl tacirlerin ise Gemici'ler olduğunu ifade etmiştir.²⁶³ Goitein Ortaçağ ticari hayatın Gemiciler tarafından şekillendirilmekte olduğu ticari hayattaki daha düşük sınıftaki insanların dahi kendi

---

²⁵⁹ Goitein, *Mediterranean*, s, 217

²⁶⁰ Kallek, *a.g.m.* s, 140

²⁶¹ Kallek, *Aynı yer*

²⁶² Goitein, *Mediterranean*, s,149

²⁶³ Goitein, *Aynı yer*

ürünlerini satabilmek için gemicilere ürün hazırladıklarını söyleyerek Akdeniz coğrafyasında tespit ettiği tüccar kolları hakkında bilgi vermiştir.

Geniza belgelerinde anlatılan toplumlarda toptan satıcı ve parakendeciler arasındaki ayırım gelişmiş olmakla birlikte günümüzle benzerlik taşıdığını ifade eden Goitein tüccar esnafın doğal olarak parakendeci olduğunu, ortaçağda satılan ürünleri kredi ile (taksitli veresiye) almanın ticaretin açık kuralı olduğu için bu ayırımın toptan satıcı ile parakendeci ayırımının net olmadığını ifade etmiştir.²⁶⁴

Ortaçağda iyi bir tekstil sanat eseri olarak kabul edilmekte, daha önce giyilip giyilmediğine bakılmaksızın üstün tutulmaktaydı. Bu sebeple kumaşçılar parakendeci, tacirler ise ikinci el elbiseciler olarak bilinmektedir.²⁶⁵

Goitein ticari aktivitelerin ikinci en geniş sahası olan ilaçlarda, kimyasallarda, baharatlarda ve parfümerilerde, tekstile benzer bir durumun hâkim olduğunu, toptan satıcı, parfümcü veya ilaç satıcısının dahi bir parça parakendeci olarak hizmet verdiğini, oldukça fazla pahalı ve ulaşılmayacak kadar küçük ilaç maddelerini satan ilaççı, parfümcülerin çoğunun, ilaç satıcıları ve eczacı ölçücülerinde Geniza belgelerinde parakendeci olarak bahsedildiğini ifade etmiştir.²⁶⁶

Parakendecilerin asıl uğraş alanı olan ev gereçleri ve yiyecek maddesinde satılacak ürüne göre lisans (Fiyat) alınması zorunludur.²⁶⁷ Toptancılar arasında en yaygın lisans alma yöntemi ürün satın alıma yoluyla gerçekleşmektedir. Ortaçağ ticari hayatı düşünüldüğünde yapılan uygulama ile güncel fiyatlardan işyeri sahibinin ve ortağının haberdar olması sağlanmaktadır.

Geniza belgelerinde yer alan 1104 Ocak tarihli lisans bildiriminde yatırımcı 9 dinarı nakit olarak ödeyerek, diğer ortağının aynı değerdeki ürünler hakkında bilgi edinmesini sağlamıştır.²⁶⁸

“Baklagil ve yağın satımı için lisans”.

Ürün	Değeri
<i>2 kavanoz keten tohumu</i>	<i>Değeri 4 dinar</i>
<i>4 yağ Taşıyıcısı</i>	<i>Değeri 1 dinar</i>

²⁶⁴ Goitein, *Mediterranean*, s,150,151

²⁶⁵ Goitein, *Mediterranean*, s,150

²⁶⁶ Goitein, *Mediterranean*, s, 150,151

²⁶⁷ Goitein, *Aynı yer*

²⁶⁸ Goitein, *Aynı yer*

<i>Limon suyunun 3 cam kabı (küfeleri ile birlikte)</i>	<i>Değeri 1-1/4 dinar</i>
<i>18 boş cam kaplar</i>	<i>Değeri 2 Dinar</i>
<i>Paund için ölçü 4 kasvetli paund seyyar satıcıların tartı ücretleri. ¾ dinar.</i>	
<i>Toplam</i>	<i>9 Dinar</i>

Goitein parakendecilerin ödeme listelerinin “*Satıldı*”, “*takip eden yakup*”, “*hekim*” gibi kısa notlar halinde tutulduğunu, satılan maddelerin sadece miktar olarak tanımlandığını, (çoğunluğu ½ veya 1 pound) bu kayıtlardan yola çıkarak ödeme listeleri üzerine benzeri küçük not alanların parakendeciler olduklarını varsaymaktadır.²⁶⁹ Bir çeşit toptancı olan “*bakkal*” veya “*tahıl ambarı sahibi*”, “*Fami*” gibi ifadelerin sıklıkla Genizada belgelerinde yer aldığını ifade etmiştir. Ayrıca “*seller*” satıcı, eşi benzeri olmayan, “*bayya*” kelimesinin teknik açısından genellikle toptancı olmadığını, mutfakla ilgili uzmanların kendi hazırladıkları lezzetleri sattıkları için (*kaynamış bezelyeli tavuk satıcısı*) her zaman her yerde görülebilen mesleklerin yiyecek endüstrisinden ziyade ticarete ait uğraşların olduğunu belirtmiştir.²⁷⁰

Goitein ticari kaynakların dil itibarıyla ürünün üreticisi ve dağıtıcısı arasında bir ayırım yapmadığını, toptancılar ve parakendeciler için aynı kelimenin kullanıldığını, “*zayyat*” veya “*yağ satıcısı*” tabirinin mütevazı bir bakkal veya keten yağı ve diğer birkaç ürünün satıcısı veya Tunus’tan değerli zeytinyağının büyük ithalatçısı olabileceği, “*Sukkari*” teriminin binlerce dinar değerindeki geniş şeker fabrikasının sahibi veya şeker satma işinde uzmanlaşmış küçük depo sahibi olarak da karşılaşılabileceğini ifade etmiştir.²⁷¹

Goitein Geniza belgelerinde Dımaşki’nin yapmış olduğu ticari ayırmalardan sadece ikincisi olan (satıcı) Seyahat eden tüccar grubundan dağıtıcı anlamında teknik bir terim “*Rakkad*” olarak bahsedildiğini, mana olarak dağıtıcı anlamında olmasına rağmen daha sınırlı anlamda herhangi bir yerden diğer başka küçük yerleşim

²⁶⁹ Goitein, *Mediterranean*, s,152

²⁷⁰ Goitein, *Mediterranean*, s,151

²⁷¹ Goitein, *Mediterranean*, s,152

yerlerine tekstilleri satmak için hareket eden küçük satıcılar anlamında kullanıldığını ifade etmiştir.²⁷²

Seyhat eden tüccarlar kendi içinde iki gruba bölünmüş ilk grupta yer alanlar Tunus Sicilya ve Mısır arasında veya Mısır ve uzak Batı (Fas ve İspanya) arasında veya Mısır ve Filistin ve Suriye arasında belirli yerlere sürekli olarak seyhat ettiklerini, diğer grup ise göçmen olarak isimlendirildiğini, bu kişilerin aileleri ile birlikte başka bir ülkeye göç ettiklerini, orada bir müddet yaşadıklarını ve iş yaptıklarını, sonra aileleri ile birlikte geri döndüklerini, bazen de ailenin bir üyesinin ticaret yapılan yere yerleşip diğerlerinin geri döndüğünü, veya ailenin daha genç üyeleri ile yer değiştirdiklerini ifade etmiştir.²⁷³

Goitenin Geniza belgelerinde yapmış olduğu incelemeler neticesi XI. yüzyılın ilk çeyreğinde büyük tüccar olarak ortaya çıkan Joseph İbn Awkal²⁷⁴'ın hâkim bir figür olması, yardımcıları ve hizmetçileri ile tüm Kuzey Afrika Yahudi toplumundan Bağdad Yahudi akademisine kadar yayılmış mektuplarının bulunması, anlaşmaların, kitapların, onun gönderdiği temsilciye veya toplumdaki kişilere gönderilmesi gibi nedenlerle el-Dımaşki'nin üçe ayırdığı tüccar grubundaki gemi depocularına en güzel örneği temsil ettiğini ifade etmiştir.²⁷⁵

Goitein seyhat eden bir tüccarın çalışma hayatını anlattığı örneğindeki Judah b. Moses Ibn Sighmar büyük din adamı hâkim ve tüccar ailenin çocuğudur, 1048 yazında anavatanı olan Kayrevan'dan Mısır'a seyahat etmiş, Trablusta ve Lübnan'da bulunmuş, Tunuslu tüccarların ortak özellikleri gibi doğuya seyahat etmiş, Lübnan ve Suriye'deki pazarları gezmiş, hem doğuda hem batıda meşhur olmuş, eski Kahire'ye yerleşip yerel bir ailenin içine karışmış ve evlenmiş, yerleştikten sonraki işi deniz aşırı gidecekler için iş acentalığı yapmak olmuştur.²⁷⁶

---

²⁷² Goitein, *Mediterranean*, s,156

²⁷³ Goitein, *Mediterranean*, s,156

²⁷⁴ Kahire'deki ticarethanede 980 yılından 1076 yılına kadar geçen süreçte yaklaşık 4 nesle ait en eski ve en çok bulunan mektup ve yazışmaların sahibi olan ve Magrip Yahudi akademisi ile Irak ve Filistin Yahudi toplumunun seçkin bir lideri olan büyük bir tüccardır. Norman A. Stillman "The Eleventh Century Merchant House of Ibn Awkal" *Journal of Economic and Social History of Orient* Vol XVI. Part I 15-88 Netherland 2014 s,16

²⁷⁵ Goitein, *Mediterranean*, s,158

²⁷⁶ Goitein, *Mediterranean*, s,159

A)Alt sektörler

Goitein parakendeci olarak nitelendirilebilen beş çeşit tüccar grubu bulunduğunu, bunlardan birincisinin sınırlı alandaki küçük gezginleri, ikincisinin birçok alanda aktif olabilen bir ülkeden diğer ülkeye giden aracılara, üçüncüsünün seçtiği bir üründe uzmanlaşanları, dördüncüsünün bir yere yerleşen büyük veya orta ölçekli tüccarları, (Bu tüccarlar yabancılara ürün tanıtıcı olarak hizmet vermektedirler) son olarak aracılar ve diğer ara elemanların yer aldığını, aracılardan ise kendi içinde Simsar veya Acenta, Dellal (erkek açıkartırmacı/komisyoncu) ve Dellale (bayan açıkartırmacı/komisyoncu) olmak üzere üçe ayrıldığını ifade etmiştir.²⁷⁷

Goitein Simsar veya Acenta kelimesinin Arapça veya Farsça belki de antik Sümerlerden ödünç alındığını, Araplar'la İtalyan, Alman ve diğer Avrupa dillerine girmiş olduğunu, Geniza belgelerinde yer alan al-vasita kelimesinin diğer kaynaklarda “Emlak Aracısı” olarak bahsedildiğini, Simsar'ın tekstilde uzmanlaşmış, kendine ait deposu olmayan fakat yüklü miktarda ürünün komisyonu alan kişi olduğunu söylemiştir.²⁷⁸

Goitein 26 Şubat 1225 yılına dayanan bir belgeye göre iki yetimin kendilerini pazarda kumaş satıcısı (“The Bazaar of the clothiers) (Tuhafiyeci) olarak isimlendirerek mahkemeye başvurmalarının dönemin yerel kayıtlarına ve genel yapısına uygun olduğunu dile getirmiştir.²⁷⁹ Goitein bu belgede Simsar'ın “Münadi” veya “Pazar Çığırtkanlığı”olarak bahsedildiğini, açık arttırmacıya “Dilala veya Komisyoncunun Ücreti” olarak isimlendirilen tazminat ödendiğini, ticaretle ilgili bahsedilen kişi veya gruplarda en kapsamlı ayırımın “Dellal” veya “Komisyoncu”larda görüldüğünü, birçok Geniza belgesinde geçen “Dilala” teriminin komisyonunun genel adı olduğunu vurgulamıştır.²⁸⁰ Dallah denizaşırı yolculuklarda taahhüt altına girdiği için zengin bir kişi de olabilir yahut günde birkaç dirhem kazanan fakir bir aracı da olabilir.²⁸¹

Büyük acenta uygulamalarında Münadi veya “Açık Arttırma Organizatörü” tabirine rastlandığını fakat genellikle pazarlardaki seyyar satıcılara özgü

---

²⁷⁷ Goitein, *Mediterranean*, s,159

²⁷⁸ Goitein, *Mediterranean*, s,160

²⁷⁹ Goitein, *Aynı yer*

²⁸⁰ Goitein, *Aynı yer*

²⁸¹ Goitein, *Mediterranean*, s, 161

kullanıldığını ifade etmiştir.²⁸² Goitein belgelerin çoğuna göre semtlerde yer alan “yün tüccarının pazarındaki çığırtkan”, “(İskenderiye) takas pazarındaki çığırtkan” “Fustat’taki parfüm komisyoncusu” gibi ifadelerin aktif olarak belirlenmiş ve adlandırılmış olmasına rağmen Münadi’nin bir uzmanlık alanı veya yakın bir tanımlaması olmadığını, herhangi bir tüccar veya esnaf, çığılık atan ürün reklamı yapan kişi olarak isimlendirilebileceğini ileri sürmüştür.²⁸³

Goitein Geniza belgelerine göre bayan aracılara kayda değer ekonomik önemi olduğunu, muslüman üst sınıftaki bayanların pazarlara elbise almaya gitmesine veya en azından pazarları sıklıkla ziyaret ederek beğendikleri şeyleri almalarına eşleri tarafından müsaade edilmediği için bayan komisyoncular sıklıkla hareme (evlere) kıymetli tekstil ürünlerini önermekteydiler.²⁸⁴

Büyük bir vergi toplayıcısı 23 Mart 1138 tarihli bir anlaşmasında, eski Kahire’nin yüzde 25’in imtiyazına sahip olan ipeklerin boyanması ve satıştaki vergi ile ilgili haklarından vazgeçtiğini, fakat toplayıcı yedi kadınla beraber iş yapma hakkını kendinde saklı tuttuğunu, bu kadınlardan dördünün Müslüman isimli olduğunu, bunlardan iki aracı kadının diğer iş ortağı ile beraber anıldığını, tekstil tüccarlarının gün gün yaptıkları ayrıntılı hesaplarda özel kumaşların alımı ve ödemesinin yapılması için ortaya sekiz kadın daha çıktığını örnek vererek bayan komisyoncuların ticari hayattaki fonksiyonu ve işlevinden bahsetmiştir.²⁸⁵

B)Ara Elemanlar

Goitein Ortaçağ insanının küçük bir gemici tarafından da olsa başka birinin emrinde çalışmayı aşağılayıcı olarak düşündüğünü, bir adamın bunu kabul etmesi özellikle de asil bir tüccar için bir felaket olduğunu, karakteristik olarak gemi çalışanlarına kaynaklarda “*sabi*”, “*erkek*” veya “*genç adam*” ileriki zamanlarda “*abi*”gibi isimler verildiğini bu uygulamanın aslında bir anlamda çıraklıktan uygun ve kabul edilebilir bir seviyede özgür insana geçişi temsil etmekte olduğu ifade etmiştir.²⁸⁶

Goitein büyük tüccarların personel olmaksızın işlerini yürütemediklerini, özellikle de mektuplar ve hesaplarla birlikte seyahat ettikleri için öncelikle

---

²⁸² Goitein, *Aynı yer*

²⁸³ Goitein, *Mediterranean*, s, 161

²⁸⁴ Goitein, *Aynı yer*

²⁸⁵ Goitein, *Aynı yer*

²⁸⁶ Goitein, *Aynı yer*

bağlantıları ve muhasabeleri için mektup ve hesaplarla ilgili birden çok kopya gönderebilmek amacıyla yanlarında bir “*Katip*” olmak zorundadırlar.²⁸⁷ Bir olayda İskenderiye’den Tunus’a giden her onüç mektubun beş kopyası, bir başka olayda ise İskenderiye’den Tunus’a giden bir mektubun dört kopyasına rastlanması bu mektupların görevli kâtipler tarafından yazıldığına işaret etmektedir.²⁸⁸ Tüccarların bağlantılarına yurt dışında olduklarında veya yakınlarında kâtip olmadığı zaman özellikle elyazısı ile mektuplarını yazdıklarını, mektupları imzalamanın bir gelenek olmadığını ancak büyük bir tüccarın el yazısı ile yazılmış olan mektubun yasal doküman olduğunu vurgulamıştır.²⁸⁹

Goitein bir tüccarın yardımı ihtiyacı olduğu zaman, depoda veya ofiste sadece tek başına olduğunda, ortağı veya akrabası kendisine yardım etmediğinde, bir çalışana veya köleye ihtiyacı olduğunu, tüccarın çeşitli işleri varsa kendisine yardım edecek birisinin mutlaka olması gerektiğini ifade ederek ticari hayatta “köle” kavramına vurgu yapmıştır. İş yapması için izin verilen “Genç adam” veya “Sabi”’nin efendisine hizmet etmenin yanında kendi hesabına çalışmaya hakkı olduğunu, kölelerin iş acentalarında sınırlı sayıda bulunduğunu Geniza belgelerine göre ticaret’in temelini işbirliği ve ortaklığa dayandığını vurgulamıştır.²⁹⁰

Ortaçağ ticaretindeki seyahatlerde kıtlık, taşımadan kaynaklı tehlikeler nedeniyle ticari yüklenicinin kişisel ortağı veya çalışan olarak güvendiği kişi veya bir iş arkadaşı gemide taşınan yüke göz kulak olmaktadır. Bu kişiye ticari manada bir terim verilmemiştir.

III-Ticari İşbirliği

Akdenizden Hindistana uzanan coğrafyada tüccarlar sadece kendi işlerini yürütmeyip başkalarının işlerini de takip etmekteydiler bu durum İslam hukukuna göre “Mudarebe”, Yahudi hukukunda “Commenda” olarak tabir edilen²⁹¹ kar paylaşımı esasına dayalı, emek ve sermaye ortaklığını ifade eden ticari terim ile açıklanmıştır. Tüccarlar dönüş yolunda ortakları ve temsil ettikleri adına

---

²⁸⁷ Goitein, *Aynı yer*

²⁸⁸ Goitein, *Mediterranean*, s, 162

²⁸⁹ Goitein, *Aynı yer*

²⁹⁰ Goitein, *Aynı yer*

²⁹¹ Cengiz Kallek, “Mudarebe” *DİA* Cilt 30, İstanbul 2005 s,359

faaliyetlerini ve kazanımlarını anlatan bir mektup sunmaktaydı, işlerin iyi gitmediği zamanlarda ise bu süreç mahkemede sonlanmaktaydı.²⁹²

Goitein ticari işbirliği usüllerini resmi olmayan işbirliği (Arkadaşlık), resmi olan işbirliği (Commenda) Aile ortaklıkları, Komisyon ve acentalar ile Tüccar vekilleri olmak üzere beş ana başlıkta incelemiştir.

A)Arkadaşlık (Resmi olmayan işbirliği)

Goitein Ortaçağ ticari hayatında birbiri için ürün satınalma veya satma şeklindeki ticari işbirliğinin, uluslararası ticaretin ana yapısı olduğunu, zaman zaman tecrübeli tüccarın genç arkadaşına alacağı ve satacağı ürünler hakkında yapması gerekenleri tavsiye ettiğini, aynı zamanda yapılan ticaret veya satılan ürünlerden kaynaklı memnuniyetsizlikler de dâhil olmak üzere iş arkadaşına her türlü maruzatını dile getirebildiğini vurgulamıştır.²⁹³

Goitein iş arkadaşının diğerine yapmış olduğu hizmetlerin Geniza mektuplarından anlaşıldığı kadarıyla sınırsız olmakla birlikte belli başlı özelliklerine göre gruplandırılabilirliğini söylemiş ve Geniza belgeleri ışığında iş arkadaşının yapacaklarına dair bilgiler vermiştir.²⁹⁴ Goitein 'in yapmış olduğu çalışmaya göre;

1- Bir tüccar muhatabının gönderdiği gemi ile ilgilenmeli, onun adına kabul etmeli ve onun adına mümkün olan en karlı bir şekilde satışı gerçekleştirmeli ve malları biriktirmelidir. (oldukça farklı bir taahhüt metodudur.)

Ödeme prosedürlerinde ödemeler sıklıkla kişilerin belirlediği gibi yapılır, sonra yerel ürünler tedarik edilmesi istenilen listeye veya satıcının takdirine bırakılır, onların zamanında sevkiyatı, denize açılabilen bir geminin ayarlanması ve kontrolü, sıklıkla uygun gemi boşluğunun olmayışı yüzünden eksik olarak tamamlanması gereken en önemli görevdir.

Bazen ürünler işleme tabi tutulmadan önce gemiye yüklenir bazen de keten taranırdı. Beyazlatılmamış tekstiller beyazlatılır, İnci zımparalanır vb.

Arkadaşın arkadaşına yaptığı hizmet aynı derece olması beklenirken daha düşük seviyede seyredebilir.

---

²⁹² Utku, a.g.e. s, 284

²⁹³ Goitein, *Mediterranean*, s, 165

²⁹⁴ Goitein, *Mediterranean*, s, 166,167

2- İş arkadaşından beklenen mektubun yazarı için çalışan diğer tüccarların denetleme ve yardımudur ki onlar, aşırı meşgul oldukları için sürekli verdikleri sözün onlara hatırlatılması gerekir veya yeni başlayanlardan tecrübesiz olanların yönlendirilmesi veya yabancılara tamamıyla güvenilmemesi gerekir.

Yurtdışından gönderilen her ikinci Geniza mektubu diğer tüccarların bağlantılı oldukları kişilerin aktivitelerine ilişkin rapor veya yazar veya adreslerini içerir.

3- Arkadaşlar ürünlerin resmi ve gerçek fiyatları, iş hacmi, muhtemel alıcılar, gemi hareketleri ve kervanlar ve herhangi bir diğer zorlukların üstesinden gelinecek bağlantılı detaylar gibi iş bilgilerini paylaşırlardı.

Bu gibi raporların hazırlanması sonuçlarının görülmesi çok yüksek zaman ve çabayı gerektirir.

4- Seyahat eden tüccarlardan beklenen onların iş ortaklarının ürünlerini taşıması veya onların nakliyesinin denetlenmesidir ki bu dört farklı yolla yapılır.

Küçük mal göndermeler ya seyyahların büyük balyalarına veya yukarıdakilerin içine küçük olarak paketlenir.

Balyaların tamamlamasında ona güvenilir.

Seyyahın onlarla oturması önerilir. Yani onları bizzat denetler veya güvendiği diğer bir kişi veya kaptan olduğu zaman onlara göz kulak olması beklenir.

Küçük ölçekte taşımacılığın en değerlisi nakit olduğu kadar seyyahların az veya hafif bagajlarını taşımaktır.

Goitein iş arkadaşlığının sıklıkla kişisel arkadaşlık üzerine geliştiğini, hatta başarı için gerekli bir koşul olduğunu, iş mektuplarının çoğunlukla yakın bir arkadaştan ve samimi olunan kişilerden yapılması istenilen olarak karşımıza çıktığını söylemiştir. İş mektuplarında bulunan küçük istekler veya küçük olmayan isteklerin sosyal tarih açısından kıymetli bilgileri ihtiva ettiğini vurgulamıştır.²⁹⁵ Resmi olmayan işbirliğinde temsilciler arasında ilave ortaklıkların olabileceğini, bu

---

²⁹⁵ Goitein, *Mediterranean*, s, 167

durumun Geniza belgelerinde geçen “siz kişisel olarak”, “şahsi olarak”, “ortaklığımız ile sürekli” gibi ibarelerden anlaşıldığını, tüccarların yönetici veya iş ortaklığı sözleşmesinin finansörü olarak ortaya çıkmış olsalar bile işlerin temsilciler tarafından sonuçlandırıldığını ifade etmiştir.²⁹⁶

Goitein resmi olmayan iş ortaklığının “Suhba” veya “Dostluk” olarak tanımlandığını, daha az itibarlı olan tüccarların “Sahib” veya tüccarın ortağı veya büyük üne sahip şirket, olarak isimlendirildiğini, bu tabirin sadece mektuplarda değil belgelerde aynı şekilde yer aldığını ifade etmiştir. Arkadaşlık anlamındaki “Sadaga” teriminin yaygın bir kullanımı olduğunu, işbirliği “mu’amele” kelimesinin anlam olarak birbiri ile ilgilenmek, resmi olmayan ilişkileri adlandırmak için kullanıldığını ifade ederek, kişiyi bağlayıcı bir unsur barındırmayan “Karşılıklı nezaket” veya “Yakın ahbablık” gibi diğer ifadelerinde kullanılmakta olduğunu söylemiştir.²⁹⁷

B) Ortaklık ve Commenda (Resmi olan ortaklık)

Resmi olmayan iş ortaklığının bir hayat boyu, hatta bir çok kuşak dahil olmak üzere devam edebilmekte, resmi ortaklığın ise kısa süreli, kurallı ve özel taahhütlerle sınırlıdır. Ortaçağ ticari hayatında resmi ortaklık en kurumsallaşmış ortaklık şeklidir.²⁹⁸ Resmi ortaklıklar pratikte her ekonomik aktiviteyi karşılayabilmektedir. Endüstriyel iş yeri işletmesi, şarap üretimi, ev yapımı, ticari olarak toptan satıcılığa eşit parakende işler, kamu yönetimi ile alakalı ticaret vergileri, Devletin bütün temel ekonomik işleri ile kraliyet darphanesini işletmek, para değişimi, hatta bazı durumlarda mahkeme kâtibi veya mübaşir gibi devlet memuriyetleri olmak üzere bütün işler yapılabilir. ²⁹⁹

Goitein ortaçağ ticaretindeki resmi ortaklığın günümüzde anlaşmaların farklı çeşitleri tarafından çevrelenen iki büyük alan olan İstihdam ve Sermaye (faiz) Borcu gibi parasal konuların Geniza periyodundaki karşılığına denk geldiğini, Geniza materyallerinden ortaya çıkanların yüzeysel incelenmesi sonucunda sermaye için

---

²⁹⁶Goitein, *Mediterranean*, s, 169

²⁹⁷ Goitein, *Aynı yer*

²⁹⁸ Goitein, *Aynı yer*

²⁹⁹ Goitein, *Mediterranean*, s, 170

borç verme (faiz) işinin sadece dinsel olarak sakınılmadığını, aynı zamanda ekonomik öneme göre de sınırlandırıldığını ifade etmiştir.³⁰⁰

Günümüzde borç alma işlemi bir çeşit bağımlılık gibi görülmekte olduğunu ancak Ortaçağ ticaretinin doğasında olan borç verme işleminin aslında bir yardım hareketine dönüştüğünü ifade eden Goitein günümüzde finansal yatırımların ekonomik yönü çok çeşitli ortaklıklar tarafından tamamlanmakta, ortaklıklar, para, mallar, iş yâda farklı bir ortaklık türü olabilmektedir.³⁰¹

Goitein Arapça'da "*Shirka*", İbranice'de "*Shuttafut*" kelimesinin ortaklık anlamına geldiğini, uygulamada iki ana tip kontratın birbirinden ayrı olmadığını söylemiştir. Shirka'da kontraktor çeşitli hizmetlerin eşit veya eşit olmayan paylaşımlarını ve kardan pay almayı veya yatırımlarının kayıp oranlarını teklif eder, Shuttafut'ta üçte bir oranında iş yapma teklif edilmekte, bir veya birkaç kişi ortak para veya mal ortaklığına veya her ikisine katılıp, kayıplara dâhil olmayabilir.³⁰²

Goitein iş ortaklıklarını ikiye ayırır; birinci tip ortaklık olan Shirka'nın kelime anlamı "yatırımların karışımı" yani genel anlamda "Khulta" olarak bilinmektedir. Bu ilişki bazı deyimlerle ifade edilmektedir. Örneğin "Kis Vahid" tek cüzdan, ya da "Lil-Wasat" ortadaki veya "Baynana" aramızda gibi çeşitleri kısımları bulunmaktadır.³⁰³ Ortaklığa dâhil edilen veya kazanılan paranın ortaklar açısından durumuna göre bu ayırım yapılmıştır.

İkinci tip ortaklık olan qirad karşılıklı borçlanma anlamına gelmektedir. Bir kişinin parayı öder diğer kişi ortaklık ilişkisi kapanıncaya kadar çalışır veya "*Mudaraba*" adı verilen yatırımlara karşılıklı katılırlar.³⁰⁴

Goitein Geniza belgelerinde sıklıkta görülen ortaklık ilişkisi sadece özel bir ülke veya zamanla sınırlı olmadığını, bu terimlerin hepsine birden "*Commenda*" denildiğini ifade ederek iş ortaklığının Ortaçağ Avrupa'sında da rastlanılan şeklinin Müslüman'ların ticari ortaklık yapılanmasına çok benzediğini hatta müslümanlardan türemiş olabileceğine işaret etmiştir.³⁰⁵ Ancak bu konuda net yorum yapmaktan kaçınmıştır.

---

³⁰⁰ Goitein, *Aynı yer*

³⁰¹ Goitein, *Mediterranean*, s,170

³⁰² Goitein, *Aynı yer*

³⁰³ Goitein, *Aynı yer*

³⁰⁴ Goitein, *Mediterranean*, s,171

³⁰⁵ Goitein, *Aynı yer*

Bu sistemin oluşmasında insanların başkasının emrinde çalışmak yerine kendi işinde çalışıp daha çok para kazanma ve kendi işini kurmama arzusunun yer almıştır. Bu ortaklık sistemi X.yüzyıldan itibaren Avrupa’da Commenda adıyla kullanılmakta, komandith (şirket) adıyla bölge ülkelerinin ticaret hukukunda yer almakta, günümüzde ise özel finans kurumlarının kullandığı bir araç türüdür.³⁰⁶

Goitein Yahudi mahkemelerindeki Commenda “qirad-al-gayim” ifadenisinin müslüman yasasına göre karşılıklı borçlanma anlamına geldiğini, Yahudi ortaklığındaki “İsqa” ile benzer yönlerinin bulunduğunu, isqa’da yöneticinin karın üçte ikisini alarak kayıplardan da sorumlu olduğunu ifade etmiştir.³⁰⁷

Goitein Geniza kayıtlarına göre ortaklık veya Commenda oluşturabilmek için bazı hususlara dikkat edilmesi gerektiğini ifade etmiştir ki bunlar;

- a) *Kontraktörlerin sayı ve statüsü,*
- b) *Kontraktın konusu ve takip ettiği amaç,*
- c) *Ortaklığın genişletilmiş hali ve ilk hali (para mal, mülk veya iş veya bunlardan iki veya daha fazla) bağışta bulunan her ortak için özel haklar ve ayrıcalıklar,*
- d) *Ortakların kar ve kayıptaki paylaşımı ve para yatırımındaki sorumlulukları,*
- e) *Ortakların ana harcama şartları ve ortakların canlı harcamaları,*
- f) *Menfaatlerdeki anlaşmazlık yani ortakların başka bir ortaklık içine dâhil olup olmadığı,*

Başka bir ortaklığın içinde küçük bir şey dahi olsa ortaklığı sonlandırmadan, ortak olup olmadıkları ortak işi idare edenle ilgili sözüne güvenilir olduğunun mahkeme tarafından şahit olunması ve ortakların yemin etmesi bundan dolaydır.

Normalde güçlü ortak diğer kontraktörler üzerinde bu istisnaya maruz kalmaz.

Her ortaktan “ortak mallar için çaba sarfetmesi, aldatma ve umursamazlıktan kaçınması, saygılı bir kişi olarak davranması ve bir centilmen olarak davranması, kendi isteklerini ön planda tutmaması, birliğin içinde bunların hepsini yapması, fakat sadece karşılaştırmalı olarak birkaç kontraktta bu gibi anlaşmalarla konulan şartları yerine getirmeleri” beklenir

³⁰⁶ Kallek, *Mudarebe* s, 360

³⁰⁷ Goitein, *Mediterranean*, s,171

g) *Bir birliktelikteki en önemli konu özel ticari ortaklık girişimi hariç ortaklığın süresinin belirlenmesidir.*

h) *Benzer bir şekilde müşterilere hesap göndermeye mecbur kalındığı durum önemlidir. Normalde bu ortaklığın en sonunda yapılır. Fakat bazı durumlarda ara hesap şart koşulmuş veya söz verilmiştir.*

i) *Son olarak her türlü özel şartları içerebilir.*

Ticari ortaklık kurulması yönündeki her mektub tek başına bir anlaşmadır. Yukarıda sıralanan bütün hususları içermek zorunda değildir. Numaralandırılmış hususların çoğu güncel pratiklerde veya sözlü anlaşmalarda yer almaktadır. Ortaklığın tamamlanamadığı durumlarda davalarla sonuç alınmaya çalışılmakta, bu davalar öncelik sırasına göre ve yasal otoritelerin kabul etmesi halinde mahkemelerde görülebilmektedir.³⁰⁸

Goitein'e göre Müslüman âlimler ortaklığı iki kişi arasında ticari anlaşma olarak değerlendirirken, Geniza belgelerinde üç, dört veya daha fazla kişinin bir araya gelmesiyle ortaklığın tesis edilebilmektedir.³⁰⁹

C)Aile Ortaklıkları

Goitein aile ortaklığının iki temel özelliği bulunduğunu ifade etmiştir. ilk özelliğinin kapsamlı olması, ilgililerin herhangi bir iş yapmaları halinde elde edilen karın ortak bir kesede biriktirilmesi ve sadece düzenli ortaklıklarda görülebilecek şartlar ile diğer başka sınırlamalar bulunması, ikinci olarak yasal gücü ağır basan bir ortaklık olmasının sağlanması, ortağın alışverişe (ticarete) eşit olarak dâhil edilmesidir.³¹⁰

Bazen bir kişi ölmek üzere iken geride kalan çocuklarını, mektupla kardeşine veya ortağına, idareci veya koruyucu olarak bırakabilmekte böylece aile ortaklığı meydana gelebilmektedir. Koruyucu olanın çocukların kayıtlı olan mallarına zorla el koyması gibi duruma yasal olarak fırsat verilmemekte, varlıkların dağıtımı

---

³⁰⁸ Goitein, *Mediterranean*, s, 172

³⁰⁹ Goitein, *Aynı yer*

³¹⁰ Goitein, *Mediterranean*, s,180

mahkemenin sorumluluğunda veya gözetiminde bulunmakta, çocukların eğitimini belli bir yaşa kadar üstlenmektedir.³¹¹

Goitein birçok toplumda çoğu zaman zengin ve güçlü olan büyük ailelerin saygınlık ve karinelerinin devamlılığı için mükemmel teşkilatlanmış özel ekonomik teşebbüsleri bulunduğunu, özellikle XI. yüzyıldaki ticaretin de bu soylu ailelerin eliyle yürütüldüğünü ve Geniza belgelerinde bu ailelerin isimleri, çocukları ve torunlarının ticari ilişkilerine dair önemli bilgiler bulunduğunu ifade etmiştir.³¹²

Goitein ortaçağdaki aile ortaklığının ailelerin, çocukların, erkek ve kız kardeşlerin karşılıklı sorumlulukları, hem toplumun hemde devletin sahip çıkması temeline dayandığını, sorumluluğa katılmanın aile ortaklığının temeli olduğunu, fakat bir kişinin yapmış olduğu işin otomatik olarak diğerine aktarılmadığını, Geniza belgelerindeki genel izlenimin aile üyelerinin beraber çalıştıklarını ancak kendi hesaplarını ayrı tutmayı tercih ettikleri yönünde olduğunu belirtmiştir.³¹³

D) Komisyon ve Acentalar.

Geniza belgelerinde yer alan korsanlar tarafından yakalanan ve fidyesini kendi parası ile ödeyen birisinin yapılan sorgusunda; *“Bundan on beş yıl önce Sicilya’ya seyahat ettim, Bana maliyeti 37 dinar ve 30 dinar olan otuz Qintar çivit emanet edildi, ben tüccarın bunu bana commenda (qirad) veya sevkiyat (risala) olarak emanet edilip etmediğini, eğer commenda ise bunun Yahudi veya Müslüman kanunlarına göre olup olmadığını bilmiyorum. Kesin olan bir şey şudur ki ben bu malları kendi hesabıma yapmadım”* şeklindeki savunmasını yorumlayan Goitein kişinin farklı şartlar altında bir tüccar tarafından ürünlerinin kendi iş temsilcisine (aracısına) verilmesini gösteren güzel bir örnek olduğunu, bu örnekten yola çıkarak da iş ortaklığını açıklamaya çalışmıştır.³¹⁴

Buna göre bir aracı;

1- Malları kendi hesabına alabilir, şimdilik ödeme yapmaz, bu durumda meydana gelebilecek kayıplardan, Allah tarafından gönderilenler dâhil tamamen kendisi sorumlu olur.

---

³¹¹ Goitein, *Mediterranean*, s,181

³¹² Goitein, *Mediterranean*, s,181

³¹³ Goitein, *Mediterranean*, s,183

³¹⁴ Goitein, *Aynı yer*

2- *Bir ortak ile anlaşma veya Commenda yapabilir, bunun için çeşitli yasal şartlar bulunmaktadır.*

3- *Bu gibi malları iş arkadaşının hesabına kendi elinde tutabilir, böylece hem sevkiyat hemde kar'ın sahibi münhasıran diğerine ait olur.*³¹⁵

Goitein kaynaklara göre Tüccarın seyahat etmesindeki mükafaatına ilişkin üç alternatifi bulunduğunu bunların;³¹⁶

1- *Daha önce tanımlanan resmi olmayan özel işbirliği ve karşılıklı hizmet*

2- *Yabancı bir ülkeye seyahat eden bir tüccara diğer tüccarın sevkiyatı boyunca aynı yolculuğa dâhil Commenda veya ortaklık veya her ikisi verilir. Bu düzenleme oldukça yaygındır.*

3- *Bir komisyon tarafından ödeme yapılmasıdır. Goitein Geniza belgelerinde bu ödeme şeklinin bulunmadığını ifade etmiştir.*

Goitein bir tüccarın Commenda veya ortaklık karşılığı almış olduğu ürünleri satması sonucu bundan elde edeceği kazancı olan *Umala* veya *Komisyon*'un ücret yapılan işin büyüklüğüne veya küçüklüğüne göre değişebildiğini, bazende ürünlerden yüksek miktarda komisyon alındığına dair şikâyetlerin olabildiğini söylemiştir.³¹⁷

Goitein komisyon ücretlerinin ticareti yapılan ürüne ve yere göre değişebilmekte olduğunu, Arapça karşılığı "*Simsar*" denilen komisyonun yine bir terim olan "*Ju'l*" ödeme komisyonunun iş için zararını karşılamak üzere kullanılan "*Ju'l al-Dilala*" 'nın kısaltılmış hali olarak işlem gördüğünü, birçok belgeye göre de komisyonunun ücretinin müşteri tarafından ödendiğini tespit etmiştir.³¹⁸

Goitein Tunus'tan eski bir hesaptan seçilen detayların komisyonların ürünlere göre alacaklarına ilişkin güzel örneği teşkil ettiğini ifade etmiştir.

---

³¹⁵ Goitein, *Mediterranean*, s,183

³¹⁶ Goitein, *Mediterranean*, s,184

³¹⁷ Goitein, *Mediterranean*, s, 183

³¹⁸ Goitein, *Mediterranean*, s, 185

Ürünler	Değeri (Dinar olarak)	Komisyon	Tahmini yüzde
Lake veya Vernik	85	1-1/2	1.8
1.Kalite çivit	21-5/24	1/2	2.5
2. Kalite çivit	17-1/4	3/8	2.25
Gül Reçeli (Marmeladı) ve PrunusMahalep(Mahlep Kirazı)	87	1-11/24	1.8
Şeker	33-11/24	1/2	1.5

Ortaçağ tüccarları alıcı makam tarafından satması için “bil-qısm wal-rizg” olarak ifade edilen, bölüştürme ve geçim bedelinin alınması tavsiye edilmekte ancak bu bedelde belirli bir sınırlama yapılmamaktadır. Satıcı satılan maldan rabbinin kendine rızık göndereceğini ummaktadır.³¹⁹

E)Tüccar Temsilcileri

Ortaçağ ticaretinin arkadaşlık, karşılıklı güven ve kurumsal ticari ilişkiler üzerine kurulduğunu belirten Goitein ekonominin gelişimi ve ihtiyaçların karşılanması için sadece bu kuralların yeterli olmadığını, ticari ilişkilerde yer alan boşluğun resmi ortaklıklar tarafından veya tüccarların profesyonel vekili tarafından doldurulduğunu söylemiştir.³²⁰

Ortaçağ dünyasının önemli seyyahlarından birisi olan Ratisbonlu Patechia Babil'deki Müslümanların oldukça dürüst olduğunu, bir tüccarın geldiğinde ticari mallarını birisine bırakabileceğini, o kişinin tüccarın mallarını sattığını, uygun ücret verilirse satış gerçekleşir verilmezse malların komisyonculara aktarıldığını ifade ederek tüccar vekillerinin ticarete icra ettikleri role vurgu yapmıştır.³²¹

Tüccar temsilcilerinin üç tane birbiri ile bağlantılı zor görevi olduğu halde ilk ve asli görevleri yabancı tüccarların yasal temsilcileri olmalarıdır. Tüccar vekili bir kişinin başka bir ülkedeki gecikmiş borçları ile ilgili hak iddia etmesi halinde orada yaşayan veya oraya seyahat eden bir arkadaşına mahkemede onu temsil etmesi için yetki verebilmektedir. Bu şekilde yetkilendirmeye vekil denilmekte, fakat herkesin

³¹⁹ Goitein, *Mediterranean*, s, 185

³²⁰ Goitein, *Mediterranean*, s, 183

³²¹ Nuh Arslantaş, *Ortaçağda İki Yahudi Seyyahın İslam Dünyası Gözlemleri*, İstanbul 2009 s,158

bu şekilde vekil olarak tayin edeceği arkadaşı olmadığı durumlarda ise bu tip işler profesyonel bir vekil aracılığı ile yürütülmektedir.³²²

Tüccar vekillerinin ikinci görevi olan depolama işlemleridir. Bu problem Geniza belgelerine göre dört farklı şekilde çözülmüştür.³²³

a) *Bir arkadaşından onun sevkiyatını almasını ve kendi deposunda onun için saklamasını istemek,*

b) *Yabancı bir ülkeye ulaştığı zaman bir “qa'a” veya yeni gelenler için depo olarak kullanabileceği bir evin zemin katı veya odasını, ofis veya yaşam alanı olarak kiralamak, orada “Mahzen-i Tüccar” olarak isimlendirilen depo ve birinin mallarını bırakabileceği bir yer olan kervansaray bulmak,*

Eğer bir tüccar ürünlerine eşlik etmezse işleri ile meşgul olacak bir arkadaşı yoksa sevkiyatını depolayacak ve pazarlamada ona dikkat edebilecek bir acenta lazım.

c) *Bu çift fonksiyonlu olan depolama ve pazarlama “Dar al vekale” tüccarların temsilcilerinin acenta evi “the agency house” tarafından yerine getirilmektedir.*

d) *Uygun bir Vekil'in yeri olmak zorundadır. Bu kişiden “es sahib dar-el-vekale” mülk sahibinin acenatası olarak bahsedilmektedir.*

Goitein'e göre tüccar temsilcilerinin üçüncü görevleri ise biraz karışıktır. Tüccar vekili tüccarlar için emanetçi olarak hizmet vermekte ve tüccar ile ticari iş içinde olduğu kişiler arasında arabulucu hizmeti yürütmektedir. Ortaklığı dahil olan birisinin ülke dışına çıkması halinde, ortağının deposundan (mağaza) satın alınan ürünleri peşinden göndermez, fakat bir vekil tavsiye üzerine malları ya depolayacak veya satacaktır.³²⁴ Tüccar temsilcisi bir vekilin depocusu olduğu için tüccarların yer aldığı toplantılarda borsacılık yapabilmekte, açık arttırmaya ilişkin bir halka şekillendirmektedirler.³²⁵ Deniz ticareti yapılan şehirlerde tüccar vekili aynı zamanda “Nazir” olarak liman sorumlusu veya denetmeni, gümrük vergisi ve diğer vergileri

---

³²² Goitein, *Mediterranean*, s, 187

³²³ Goitein, *Aynı yer*

³²⁴ Goitein, *Mediterranean*, s, 187

³²⁵ Goitein, *Mediterranean*, s, 188

toplayan görevli olarak hizmet vermektedir. Devletler yabancı tüccarları denetlemek için tüccar vekillerini görevli olarak kullanmaktadır.³²⁶

Tüccar vekillerinin iş yapmalarına basit bir örnek olarak Goitein İskenderiye'deki keten borsasına gönderilen bir mektuba yer vererek Mağrib'li bir tüccarın Mısır'ın büyük keten merkezi olan Buşir'de geçici olarak kalmak istediğini ve devam eden talimatlarını iş ortağına verdiğini söylemiştir. Söz konusu mağripli tüccar mektubunda; “*Mağribe gönderdiğim iki balya ketenden yerine ulaştırılması sürecini kabul ediniz. Eğer nakitse onu kahire'deki abey Abu Sa'ide gönderin, (o buna cevap verecektir) eğer cilalı ise (Mühürlü veya mumlu) veya üstübeç veya bitkisel yağ ise veya amidi elbise veya koyu mavi ambalajlı veya saklı veya yağlı ayakkabı veya yaldızlı ayakkabı veya kırmızı ipek İskenderiye'de her yerde satılır. Eğer ipek desenli ise (kalıplı) onu gemi ile ustama Abey abu said veya benim herhangi bir arkadaşına gönderin, Eğer zeytinyağı veya yün ise hava ısınana kadar oradan ayrıl.*”³²⁷

Bu mektupta ticaret erbabı kişi sattığı ürünün kendisine nakit mi? veya mal olarak gönderildiğini bilmemekte, ortağına kendi adına karar vereceği alternatifler sunmakta, gelen ürünlerin gönderilme şekli, paketlenme usulüne göre hangi ürünü nerede değerlendireceğini bildirmektedir. Bu mektupta dikkat çeken paketleme ve sevkiyat usulüne göre ticaret hakkında hiç bir şey bilmeyen bir kişinin dahi ortağından aldığı direktiflere göre ticaret yapabileceğidir.

Tüccar vekilliği sistemi diğer bölgelerde farklı anlamlar kazanmaya başlamış bir nevi o ülkenin ticari temsilcisi haline gelmiş, özellikle Venediklilerin ülke dışında ticaret kolonileri kurmaları, bunların hukuki ve idari olarak korunması için konsolosluk görevlileri tahsis etmelerini beraberinde getirmiştir. Tüccar vekilleri tüccarların kendi aralarından seçtiği bir mümessil konsül tarafından mahalli hükümetlerle işleri yürütür, sorunlarını çözer, vatandaşlarının noterliğini yapar, kendi ülkelerine seyahat etmek isteyenlerin vize işlemlerini yürütürdü.³²⁸

Benzer bir uygulama 1260 ile 1282 yılları arasında Barselona'da gümrük ve kurallar serisi olarak gerçekleştirilen 1350'li yıllarda “*Llibredel Consolat de Mar*” veya “*The Book of the Consulate of the Seas*” adıyla isimlendirilen deniz

---

³²⁶ Goitein, *Mediterranean*, s, 189

³²⁷ Goitein, *Mediterranean*, s, 153

³²⁸ Kallek, *Ticaret* s,138

konsoloslugu kurumunun ortaya cikmasi ile ilgili tartismalar bulunmaktadir. Bu kurum tasimacilik haklari deniz rotalari, limanlar, denizcilerin gunlukleri, sigorta, gemi kazalari, tucclar ve gemi sahipleri arasindaki iliskiler gibi deniz ticaretini kapsayan butun konulari ele almish ilerleyen surecte "ius mercatorum" ismiyle uluslararası deniz ticaretinin temel kanunlarini olusturmus ve 1829 yilina kadar yururlukte kalmistir.³²⁹

Muhammet Abdulmecit Karaaslan tarafinda deniz konsoloslugu olarak bilinen bu kanunların Endulus İspanya’ında İslam hukukunun katkılarıyla olusmus "Kınsaliyetu'l-Bahr" olarak isimlendirilen ve denizcilerin arasında "The Black Book", "Kara Kitap" olarak adlandırılan kanun kitabının bir ozeti oldugunu one surulmüstür.³³⁰

Nuh Arslantaş’a göre tucclar vekilligi kurumu Yahudilerin İslami dönemdeki toplumsal örgütlenmelerinin en orijinal seklini ifade etmekte, Yahudilerin birçok toplumsal kurumlarının önceki dönemde ortaya cikmasına ragmen tucclar vekilligi kurumunun Talmuddaki Yahudi olmayan birinin Yahudi ticari temsilciliği yapamaz hükmü nedeniyle islami dönemde ortaya ciktiğini ifade etmistir.³³¹

Ortaçağ İslam dünyasında ortaya cikan tucclar vekilligi kurumunun yerine getirdigi işlev ilerleyen surecte İtalyan tucclarlarca koloni temsilcileri, konsolosluk ve deniz konsoloslugu gibi kurumlarla devam ederek modern deniz ticaret hukukunu olusturmustur.

IV-Pazar Fiyatları ve Finansman

A)Pazar Fiyatları

Ortaçağ ticaretinde resmi bir tarife olmamakla birlikte bir direktif olarak Pazarlar fiyat listeleri bulunmakta, İspanya-Almeira, Palermo’dan Mazara-Sicilya’dan direkt olarak Mısır’ veya Tunus yoluyla Mısıra ulaştırılmakta, Suriye-Filistin limanlarında da Tunus ve Mısır’dan saklanmakta, en önemli olanları ise Mısır’dan Hindistan rotasındaki tucclarlar saklanmaktadır.³³²

---

³²⁹ Robert Sidney, Smith, *The Spanish Guild Merchant: A History of Consulado, 1250-1700* Duke University Press England1940

³³⁰ Muhammet Abdulmecit Karaaslan, *İslam Deniz Ticaret Hukukunda Hukuki Sorumluluk*, Doktora tezi Isparta 2009,

³³¹ Arslantaş, *a.g.e.* s, 144

³³² Goitein, *Mediterranean*, s, 218

Pazar fiyatların transit ürünler için normal olarak bazen dönüşten sonra bazen de ana kervan'ın ve gemi konvoyunun ayrılmasından önce düzenlendiğini, Goitein Pazar fiyatlarının değişmeye elverişli olduğunu, bir tüccarın ücretleri takip etmesi hatta en iyi fiyat belirleninceye kadar kendi balyasını açmamasına dair birçok güvence olduğunu, güncel dalgalanmalar için Geniza belgelerinde birçok referans olduğunu söylemiştir.³³³

Goitein pazar ve fiyatlarının ani değişkenliğindeki farkındalığa rağmen Geniza tüccarları sık sık karşılaşılan durumlar için açıklama yapmakta ve rapor hazırlamaktaydılar. Örnek verilen bir rapora göre; “*Keten satılmıyor çünkü ihracat için zeytinyağı satma zamanı*”, Güney Tunus'un limanı olan Sfax'tan bahsedilen bir mektuba göre “*Çivit ücretleri son iki haftadır yükselişte, Suriye ve Mağrip'ten talep ediliyor benim düşünceme göre fiyat daha fazla artacak, Magripliler onu satınalacağı için fiyatlar daha da yükselecek çünkü keten az ve pahallı ve Mağrip'te Çivit iyi satılıyor.*”³³⁴ Şeklindeki ifadelerin bulunduğu bu durumun tüccarların sürekli irtibat halinde olduklarını göstermektedir.

Goitein bir başka deyişle bir ürünün fiyatı diğer ürününün azlığı yada mevcudiyetinden etkilenmekte olduğunu, Kayrevan'dan birisi ise mektubunda “*ipek az fakat çok hala kötü satılıyor.*”³³⁵ Gibi bir değerlendirmenin anlamı sadece azlığın iyi bir pazar için garanti olmadığını, az olanın iyi satılması ile ilgili söylenen şeyler tam olarak gerçeği yansıtmadığını, altın dinar ve gümüş dirhem arasındaki değişim oranının talep ve ürünlerin durumuna göre bazen 17 puan arttığı, bazen de aynı oranda azaldığını, yazabilmektedir.³³⁶ Fiyatlarla ilgili anlatılan bütün bu durumlar fiyatlarla ilgili tüccarların yazmış olduğu bu değerlendirmeler aslında günümüzdeki borsanın küçük bir prototipini temsil etmektedir.

B)Para Bankacılık ve Finans

Goitein XI. yüzyıldaki Geniza dokümanlarına yansıyan banka uygulamaları ile XII. ve XIII. yüzyıl Avrupa'daki banka uygulamaları arasında yakın bir bağ olduğu gözlemlenmekte, bu gözlemler neticesi Avrupa'daki uygulamaların sonradan

---

³³³ Goitein, *Mediterranean*, s, 219

³³⁴Goitein, *Mediterranean*, s, 220

³³⁵Goitein, *Aynı yer*

³³⁶Goitein, *Aynı yer*

çıkarıldığını veya öncekilerden ilham alındığını ima etmemekle birlikte ancak bu durumun Geniza belgelerini ortaçağ bankacılık tarihi açısından da vazgeçilmez bir kaynak haline geldiğini ifade etmektedir.³³⁷

Bankerler tarafından oynanan en önemli rol ekonominin parasallaşmasıdır. (para ile alınıp satılan şeylerin ölçülmesi) Geniza toplumunun oldukça parasallaşmış bir toplumdur. Goitein Terim olarak “Ayn” servet bazen ekonominin parasallaşması anlamına gelebilmekte özellikle de “ayn” ve “ard” değiminin nakit ve cömert olarak vasiyetlerde yer aldığını, bu durumun vasi olarak bırakılan herkesi kapsadığını ifade etmektedir.³³⁸

Ortaçağda prensip olarak her alışverişte madeni paranın ürün gibi ağırlığı ve değeri tartılmakta, saflık derecesi ve korunma durumuna karar verilmektedir.³³⁹ Tüccarlardan getirdikleri ürün miktarınca ücret talep edilmekte, yapılan inceleme ve değerlendirmeye göre ücret ödenmekte, ödenen madeni para için ağırlık ve değer kontrolü yapılmaktadır. Bu sistemde bankerler ödemelerin takas yeri olarak hizmet etmekte, tartma ve ayarını bulmak uzun ve zaman alıcı bir prosedür olduğu için para, dışarıdan tam değerini gösteren mühürlü para keselerinde bulundurulmaktadır.³⁴⁰

Goitein Geniza kayıtlarına göre iki tip para kesesi ve değişim türünün görüldüğünü bunların ilkinin hükümet görevlilerinin resmi sertifikalı para ayarcıları veya yarı resmi değişim ofisleri tarafından değiştirilen para keseleri, diğerlerinin ise bireysel tüccarlar tarafından yapılan değişimler olduğunu bildirmiştir.³⁴¹

Goitein bir bankacının doğal olarak akretide olan müşterilere göre hareket etmesi gerektiğini böylece bankanın sadece kabul edilen (istenen, onaylanan) müşterisi olmasının kolay olduğunu, birçok tüccarın “*Tüccar-Banker*” olduğunu, kendi kendilerine parayı elde tutmayı tecrübe edindiklerini, özel para keseleri olduğunu dile getirmiştir.³⁴²

Bankerlerin ikinci aktif oldukları alanın meslekleri için genel bir terim dahi sağlayan para değiştirmek olduğunu ifade eden Goitein paranın ağırlığının ölçülmesi ve paranın test edilmesi ve paranın derecelendirilmesi ve değeri hususunun uzman eli

---

³³⁷Goitein, *Mediterranean*, s, 230

³³⁸Goitein, *Ayn yer*

³³⁹ Goitein, *Mediterranean*, s, 230

³⁴⁰ Goitein, *Mediterranean*, s, 231

³⁴¹ Goitein, *Ayn yer*

³⁴² Goitein, *Ayn yer*

gerektirmektedir. Akdeniz toplumlarında tedavülde olan (kabul sınırı) fikrinin olmadığını düşünmenin hata olacağını söyleyen Goitein Geniza belgelerinde bu yönde dökümanların bulunduğuna işaret etmiştir.³⁴³

Ödeme yapıldığında veya bir anlaşma yapıldığında anlaşma yapılan paranın cinsi altındır. Bu altın genellikle “Mısri” yani Fustat’ta basılmış olan ve daha resmi belgelerde dinar olarak geçen “Fustat’ın bozuk parası ve Fustat’ın standart ağırlığı” veya “zamanın Fustat nakiti” olarak tanımlanan altın parasıdır.³⁴⁴

Yasal hudut kavramı cevaz [jawaz] Geniza belgelerinde İspanya, Sicilya, Tunus ve doğal olarak Mısırdaki yer almasına rağmen Arap sözlüklerinde yer almamıştır. 1070 yılında Fustat’taki yasal sınır 100 dinarın her biri için iki kese altındır.³⁴⁵ Yasal hudut ticaret yapılan ana değer olduğu için paranın değerinin düşmesi ticareti zora sokmakta ve uluslararası ticarete geçerli olan para birimini yasal kabul hududu olarak kabul etmek zorunda kalınmaktadır.³⁴⁶

İslam dünyasında Dirhem-dinar külçe veya darb edilmiş (kesilmiş) altın ve gümüş alım satımı yapan kimselere Sayrafi adı verilmektedir. İslam coğrafyasındaki farklı yerlerde kullanılan paranın bozdurulması ve takas edilmesi işlerini yürütmek üzere sayrafilik müessesesi kurulmuştur. Faizciliğin yasaklayıcı hükmü nedeniyle piyasaya çoğunlukla Yahudiler hâkim olmuştur.³⁴⁷ Sayrafilik günümüzün döviz büroları gibi çalışmakta, altın ve gümüş değiştirme kuru belirlenmekte, ticaretin gelişmesine paralel olarak borç para verme, emanet para kabul etme, halk ile darphane arasında aracı olma, hatta devletin nakit ihtiyaçlarını karşılama gibi fonksiyonları yürütür hale gelmişler bir anlamda günümüz devletlerinin merkez bankası görevini üstlenmiştir.³⁴⁸

Ortaçağ İslam dünyasında tüccarlar para nakillerindeki riskleri ortadan kaldırmak için tüccar vekilleriyle anlaşmalar yaparak uzaktaki ticaret yaptıkları kimselere parayı üçüncü şahıslar vasıtasıyla ulaştırırlardı. Suface adı verilen ve

---

³⁴³ Goitein, *Mediterranean*, s, 232

³⁴⁴ Goitein, *Aynı yer*

³⁴⁵ Goitein, *Mediterranean*, s, 234

³⁴⁶ Goitein, *Mediterranean*, s,235

³⁴⁷ Arslantaş, *a.g.e.* s, 175

³⁴⁸ Arslantaş, *a.g.e.* s, 176

genelde ulaklarla taşınan bu sistemde kişiler veya kurumlar çok rahat bir şekilde para gönderebiliyorlardı.³⁴⁹

Borçlunun alacaklısına, muayyen miktarda parayı borçlanılan yerin dışındaki belli bir yerde bizzat ödeme taahhüdünü veya oradaki muhatabı olan üçüncü kişiye (ortağına, acentasına, naibeine, vekiline, borçlusuna) kayıtsız şartsız ödeme emrini içeren talimatına süftece denilmektedir.³⁵⁰ Süftece alacaklının alacağı için borçlu tarafından üçüncü bir kişiye veriliyor olması bakımından havaleye benzetilmektedir. Arapçada kullanılan süftece yerine Batı dillerinde Balusa/Bulisa/Bulise (Poliçe) ve Kambiyale (Kambiyoy) senedi kullanılmıştır.³⁵¹

Goitein ödeme talimatının şekli içeriği günümüzdeki modern çek uygulamasına çok benzediğini, yasal olarak ödeme emri şekli veya borç transferi veya para gönderilmesinin havale [Hawala] olarak isimlendirildiğini, Fransızcası Aval olan ticaret belgesinin imzalanıp onaylanmasından ortaya çıktığına işaret etmiştir.³⁵²

Goitein bir çeşit ödeme emri olan *Ruk'a*'nın Arapça üzerine yazı yazılan küçük not kağı anlamına geldiğini, bu genel terimden hareketle Farsça bir kelime olan Süftace'nin "Bill of Exchange" (Kambiyoy Senedi veya Poliçe) olarak tercüme edildiğini bu durumun farklı olması gerektiğini, suftace'nin bu tercümesinin bu belgeyi taşıyan kişiye gittiği ülkenin nakit parasının ödeneceği anlamına gelmediğini belirtmiştir. Geniza belgelerindeki birçok referansta suftace'nin para değiştirme elementi olarak kullanılmadığını aksine bir kişinin para almak veya ödemek istemesi konusunun bankerlerin işi olduğunu ifade etmiştir.³⁵³

Müslüman hukukçuların Süftace'yi taşımadaki riskten kaçınmak için para borçlanması olarak tanımladıklarını Geniza belgelerinde bu terimin daha sınırlı bir anlamda kullanıldığını, diğer bir şehirdeki üçüncü bir kişiye ödeme yapmak borcun genel kategorisindedir ancak kural olarak süftece tanınmış bir bankere veya tüccarın

---

³⁴⁹ Arslantaş, *a.g.e.* s,140

³⁵⁰ Cengiz Kallek, "Süftece" *DİA* Cilt 38 İstanbul 2010 s, 19

³⁵¹ Kallek, "*Süftece*" s,20 **Poliçe:** Alacaklının borçluya yazdığı ve belli bir süre sonunda belirli bir parayı kendisine ya da kâğıdı elinde bulundurana ödemesini bildiren, belli bir biçimi bulunan ve borç karşılığı olarak elden ele geçirilebilen kâğıt.

Kambiyoy: Yabancı bir ülkedeki bir alacağın tahsili, bir borcun ödenmesi ya da bir yabancı ülkeden toplanan para ya da para yerine geçen taşınabilir değerlerin başka bir yere aktarılması için yapılan işlem.

³⁵² Goitein, *Mediterranean*, s, 241

³⁵³ Goitein, *Mediterranean*, s, 242

temsilcisine verilmekte, ödemede kaynaklanan gecikmeler cezai işleme konu olmakta, bazen devletler bu belgeyi nakit olarak kullanabilmektedir.³⁵⁴

---

³⁵⁴ Goitein, *Mediterranean*, s, 243

III.BÖLÜM

GENİZA BELGELERİNE GÖRE AKDENİZDE DENİZ TAŞIMACILIĞI

I-Ortaçağ Akdenizinde Seyahat ve Taşımacılık

Deniz eksenli bir yaşam ve hayat kurgusu içinde olan insanların denizden gelebilecek bütün tehlikelere ve zorluklara rağmen seyahat etmeleri, alışveriş yapmaları ticari faaliyetlerde bulunmaları gayet normal bir yaklaşımdır. Ortaçağ Akdeniz’indeki insanları seyahat eden, ticaret yapan, etrafından haberdar olan insanlar arasında yer almıştır.

Devletin yönetim merkezine veya idari birimlerine belge başvurusu yapmak, bir pozisyona müracaat etmek, vergi düzenlemesi istemek, uygun hükümet ofisine müracaatta bulunmak, dava ikamesi yapabilmek, açılan davanın anlaşma ile sonuçlanmaması halinde bir üst mahkemeye müraccat etmek için yöneticilerin yanında bulunan hâkimlere ulaşmak, hastalık tedavisi için hekim bulmak, hekim çağırarak veya hekimin yanına gitmek gibi çeşitli sebepler yüzünden Ortaçağ Akdeniz insanını seyahat etmekteydi.³⁵⁵

Ortaçağ Akdeniz insanı “*Bir adam şimdi var olan şey ne ise onu görür, o yok ise göremez*” prensibinden hareket ederek kendisini iş adamlarıyla, endüstriyel ürünlerin bulunduğu yerlerdeki kişilerle veya tarım merkezlerinde bulunanlarla dostluk kurabilmek ve ticaret yapabilmek adına uzak diyarlarda olsalar bile şahsen tanışma ve ziyaret etme mecburiyetinde hissetmişlerdir.³⁵⁶

Şahsen bu ziyaretleri gerçekleştiremedikleri zamanlarda kendilerine güvenebilecekleri temsilcilerini göndermişler, bazı akrabalarını veya iş ortaklarını sevk etmişler, bazen yerde kalıcı veya uzun süreli yerleşmişlerdir. Ticaret vb. sebeplerle aile üyelerinin dağınık olması onların karşılıklı ziyaretlerini de beraberinde getirmiş, Cenaze, evlilik, eğlence, sünnet kutlamalarında akrabalar ve arkadaşların görgü kurallarına göre uzak kasabalarda yaşasalar bile şahsi olarak katılmak zorunda hissetmeleri seyahat için önemli bir neden teşkil etmekteydi.³⁵⁷

Ortaçağ Akdeniz insanının ticari olarak daha avantajlı bir yere yerleşmek istemesi, erkek evlatların ülke dışındaki büyük ticari gizeme ortak olmak istemeleri, bazen zorda kalan birisine yardım edilmek istenilmesi, bazen de macera arama isteği,

³⁵⁵ Goitein, *Meditaranean*, s,273

³⁵⁶ Goitein, *Meditaranean*, s,274

³⁵⁷ Goitein, *Meditaranean*, s,273

“harekette bereket vardır” sözü ile birleştirilerek ticaretin ve diğer ekonomik aktivitelerin dini bir değer haline gelmesine ve Ortaçağ Akdeniz insanının sürekli seyahat halde olmasını sağlamıştır.³⁵⁸

A)Kara Seyahatinin Deniz Ticareti ile Bağlantısı

Geniza belgelerinde deniz seyahatleri hakkında önemli kayıtlar yer almasına rağmen kara taşımacılığı ile ilgili çok fazla detaya yer verilmemiştir. Çeşitli sebeplerden dolayı yolculuğa çıkmak isteyen kişi kervan³⁵⁹ (kafile) ile seyahat etmektedir. Sadece çölü geçmek için kervan ile seyahat edilmez bu aynı zamanda bütün seyahatler için olağan bir durumdur. Kervanlar Müslüman Batı ile (Fas, (Morocco) Cezayir, Tunus ve Libya) Mısır’ı ve Müslüman Doğu’yu (Suriye, Bağdat, Şam ve diğer Müslüman ülkelerini) birbirine bağlamaktadır. Kervanlar “mevsim” denilen hareket zamanını beklemektedirler.³⁶⁰

Arapça mevsim adı verilen bu zaman dilimi Hint okyanusundaki “muson” kelimesi de aynı manada kullanılarak İngilizce’de yerleşmiştir. Hint okyanusundaki Muson rüzgârlarının yönü ile Akdeniz’deki ticaret kopnvoylarının yönleri aynıydı. Venedikten ayrılan gemi İskenderiye’ye ulaşır burada ticari mallarını yükleyerek uygun rüzgâr yardımı ile Venedik’e döner buradan baharat ve tekstil ürünleri kara yoluyla veya dâhili deniz yolları ile Kuzey Avrupa pazarlarına sunulurdu.³⁶¹

Kış aylarında deniz’in gemilere kapalı olması sebebiyle özel bir öneme sahip olan Kervanlar yaz aylarında devam eden ticaret yollarının canlanmasında çok önemli bir rol üstlenmektedirler. Gemilerin ilkbahar aylarından sonbahar aylarına kadar sürekli seyahat ettiklerini düşünüldüğünde Kervanların ticari ürünleri iç kesimlere taşınmasında büyük bir boşluğu doldurmaktadır.³⁶²

---

³⁵⁸ Goitein, *Meditaranean*, s,274

³⁵⁹ Farsça Kar-ban olan kelime işi idare eden anlamına gelmektedir. Gidiş geliş anlamında “ayr” kökünde “ir” seyyare ve kafile kelimeleri Kullanılmaktadır. Nebi Bozkurt, Ahmet Turan Yüksel “Kervan” *DİA*, Cilt 25 Ankara 2002, s,298 ; Emevilerin Kartacının yerine Tunus’ta Keyravan şehrini kurmaları bu şehri ordugah ve ticaret merkezi haline getirmeleri sonrasında şehrin adı ticari faaliyetin adı haline gelmiştir.

³⁶⁰ Goitein, *Meditaranean*,s, 277, Paul Lunde “Musonlar Gemi ve Altın” *International Periodical for the Languages and History of Turkish or Turkic* Volume 4/8 Fall 2009 Çev. Abdullah Mesut Ağır s, 257

³⁶¹ Lunde, *a.g.m.* s, 257

³⁶² Goitein, *Meditaranean*, s,277

B)Ticari Kara Posta Taşımacılığının Deniz Ticareti ile Bağlantısı

Goitein ticari karaposta taşımacılığında kastedilen şeyin hükümet tarafından yönlendirilen kurye veya istihbarat sistemi olmadığı, bizzat özel teşebbüs tarafından hükümetin posta teşkilatı gibi yapılandırılarak kurulmuş olan ticari taşıma servisi olduğunu ifade etmiştir.³⁶³ Bu sistem Araplar tarafından perslilerden alınan sistemle benzerlik gösterse dahi genel hatlarıyla “*Barid*” sisteminden farklı olmakla birlikte posta servisi gibi geniş ve yaygın bir organizasyona sahiptir.³⁶⁴

Goitein Ortaçağ İslam dünyasında Geniza belgelerindeki incelemelerinden yola çıkarak “*Fayj*” kelimesinin çoğulu olan “*Fuyuj*” adıyla ticari bir taşıma sisteminden bahsetmektedir. İsim hali “*Fayj*” fiil hali “*Fayyaj*” olan bu kelimenin Perslere ait olan “*Payk*” (koşan) kelimesinin “*Book of Esther*”de³⁶⁵ Fayj olarak geçmiştir. Geniza kayıtlarında ise “*ras*” koşucu anlamında kullanılmaktadır. Fayyaj sistemine Ortaçağ posta teşkilatı olan Barid sisteminin yaya olanı olarak tarif etmek daha uygundur.³⁶⁶

Goitein Fayj sisteminin İspanya’da Mısır dâhil olmak üzere tüm Afrika’da kullanıldığını, Kahire, Küdüs, Tiyre, Şam arasında tek rota olduğunu, ticari Fuyuj sisteminin sadece posta teşkilatı gibi karada faaliyet göstermesine rağmen deniz ticaret hacmine göre daha iç noktalara ulaşabilmektedir. (Suriye Filistin sahilleri boyunca ve muhtemelen Nil nehri ve onun kanalları boyunca botlarla seyahat etmektedirler.) Ancak bu sistemin deniz aşırı alanlarda görülmemektedir. Postaların yaz aylarında muhtemelen Nisan-Eylül ayları arasında “*Fil-Merakib*” gemisi ile taşınmakta, kış ayları olan Ekim-Mart aylarında Fuyuj sistemi kullanılmaktadır.³⁶⁷

Denizaşırı ticaretin yoğun olduğu yaz aylarında da ticari fuyuj sisteminin aktif olduğunu ifade eden Goitein Gemilerin İlkbahar (Nisan Sonu haziran Başlangıcı) ve Sonbahar (Ağustos ortasından Eylül sonuna) sezonlarındaki seyahatlerinde Fuyuj sistemi ve Kervan nakliyedeki boşlukları doldurduğunu vurgulamıştır.³⁶⁸

---

³⁶³ Goitein, *Meditaranean*, s,282

³⁶⁴ Goitein, *Meditaranean*, s,284

³⁶⁵ Yahudilere ait eski ahit kitaplarından biri

³⁶⁶ Goitein, *Meditaranean*, s,284

³⁶⁷ Goitein, *Aynı yer*

³⁶⁸ Goitein, *Meditaranean*, s,285

Ticari fuyuj sisteminin özelliklerinden birisi de devletin “Barid” teşkilatının katır, at veya deve gibi binek hayvanlarının bakım ve dinlenmesi için yer, binek hayvanı değiştirme, örneklerinin aynı şekilde kullanmaları, başlangıç noktasından güvenilen elçi ile yolculuğun tamamlanıncaya kadar devam etmesidir.³⁶⁹

C)Nehir Trafiği İle Deniz Ticaretinin Bağlantısı

Goitein Geniza belgelerinde yolcuların ve malların Akdeniz limanlarına bırakıldıktan sonra iç kesimlere diğer ulaşım araçları ile ilerledikleri yönünde ifadelere sıklıkla rastlanıldığını, bu durumun Nil’de seyahatin tehlikeli ve oldukça ustalık isteyen bir iş olduğunu göstermektedir.³⁷⁰ Nehir yolu Mısır’ın iki ana şehri olan Kahire ve İskenderiye’yi birbirine bağlamakta, yıl boyunca belirli zamanlarda kanal yolunun suyunun az olması nedeniyle çok ciddi dezavantajları barındırmasına rağmen limanlardan gelen ürünlerin iç kesimlere daha hızlı ve güvenli bir şekilde ulaştırılabilme yöntemi olarak nehir trafiği tercih edilmektedir.³⁷¹

D)Deniz Taşımacılığının Ekonomik Önemi

Geniza mektuplarında gemiler hakkında kesin hesaplar, onların gidiş ve dönüş hareketlerine dair bilgiler yer almaktadır. İthalat ve ihracat ürünlerin fiyatları tamamen gemilerin gelmesine bağlıdır.

Goitein gemilerin toplumsal hayattaki önemini Al mahdiyya’ya 9 ağustos 1048 de yazılan bir mektuptaki örnekle açıklamaya çalışmıştır. Üç tüccar kfilesinin iki grubu ve 6 Filika, İbn al İskender’in filikası dâhil ayrı ayrı Mısır’dan ayrılmış olmasına rağmen gemiler’in ana konvoy dahil olmak üzere hala açık denizlerde olması, mektubun yazarını huzursuz etmekte, yerel pazarda nasıl davranacağı ve o şehirden ne satın alması gerektiği ile ilgili eski kahiredeki temsilcisinden tavsiye istemektedir.³⁷²

XI. yy boyunca Akdeniz ticaretinin ana dağıtım merkezi Sicilya’nın Güneybatı kıyısı olan Mazara’dan gelen bir rapor’da “4 balya keteni sattığım için çok mutlu oldum, Binzertinin gemisi (aile ismi, Tunus’ta Bizerta’dan çıkarılan) ulaştı

³⁶⁹ Goitein, *Meditaranean*,s,285

³⁷⁰ Goitein, *Meditaranean*,s,296

³⁷¹ Goitein, *Meditaranean*,s,298

³⁷² Goitein, *Meditaranean*,s,302

ve ücretleri düşük... 30 çeyrek dinara ne satmışsam şimdi değeri sadece 26-7", yine aynı mektupta "Deniz taşımacılığı sezonu bittikten sonra, ücretler yükseldiği için – açıktır ki ilave mal sağlanması beklenmez" yine aynı limandan gelen bir diğer mektupta ise 8 çeyrek dinar kış boyunca maliyeti yüz paund, fakat gemilerin gelmesinden sonra 14, (Bu ürünleri için gelen muhtemel satıcılar tabii ki Palermo yakınlarındadır) Mısır keteni kışın 70 çeyrek dinara yükselmekte ancak yazın sonunda 40'tır.³⁷³

(mektubu) Yazarın memleketi Güney Tunus'ta bir liman olan Sfax'ta aynı ürünün maliyeti kış boyunca 10 dinar, Tüm tüccarlar Tunus'un ana ihracat kalemi olan zeytinyağına paralarını yatırdıktan sonra 15-19 yüksek ücrete yetişebilir, bu durum ticaret kalitesine göre değişebilir fakat gemilerin dönüşünden sonra 8'e düşer.³⁷⁴

Sabun el mehdiyya da çok pahalı olduğu zaman "onu sadece hükümet satın alabilir", bu ücretler 2-1/2 den 1-7/8 dinar için her bir Kintar (Kantar) azalır.³⁷⁵ Gemilerin denize açılmasından deniz aşırı ziyaretçilerin gelmesi beklenmediği için (muhtemel alıcı olarak adlandırılanlar için) " ücretler cehennem gibi" (ateş pahası) iken normal zamanında yani " gemilerin dönüşünden önce" huzurlu bir telaş vardır.³⁷⁶

Goitein tek bir geminin limana ulaşması dahi İskenderiye büyüklüğündeki bir limanı dahi karıştırabileğini, deniz trafiğindeki alışık olunmayan sessiz sezonun bütün yerel pazarları boşa çıkarmakta olduğunu, 1100 yılında yazılmış olan İskenderiye'den gelen bir mektubun bu durumu en iyi şekilde ortaya çıkardığını ifade etmiştir.³⁷⁷ Goitein İpeğinin XI. yüzyıl boyunca Mısır marketlerinde en çok ticareti yapılan ürün olduğuna işaret ederek "İpek için: İspanyol gemisi geldiği zaman tüm işler bekler; kimse almaz veya satmaz. İlerleyen süreçte ticaret yapılan küçük bir miktarın fiyatı her 10 dinar için 21-22 dir, sonrabaşka diğer gemi gelmediği zaman ipek için talep devam eder, fakat ona sahip olanlar bunu satmak istemezler, 33 gün boyunca sadece bir gemi gelip gittiği için batıdan dönen konvoyların gelme zamanına sadece 23 gün kalmış olmasına rağmen batıdan gemi gelmemesi, Tunus

---

³⁷³ Goitein, *Meditarreanean*, s,302

³⁷⁴ Goitein, *Aynı yer*

³⁷⁵ Goitein, *Aynı yer*

³⁷⁶ Goitein, *Meditarreanean*, s,303

³⁷⁷ Goitein, *Aynı yer*

*gemilerinden de bir haber olmaması insanları çok üzgün ve kafası çok karışık hale getirmekte, Her 10 dinar için 23 dinar teklif edilmekte, herkes durum netleşinceye kadar elindekini satmaktan kaçınmaktadır.*³⁷⁸ Şeklinde insanların ticari kararları verirken içinde buldukları ruh halini yansıtmıştır.

Goitein Batı'dan ürünler veya mektup gelmeyince fiyatların kötüleştiğini, tüccarların, kışı Batı'da geçirmeyi düşündüklerini, tüccarların Batı'dan haber almadan huzursuz ve mutsuz olduklarını vurgulamıştır.³⁷⁹ Tüccarların gemiler ve akıbetleri veya ticari durumlar hakkında bilgi alabilmek için yer değiştirmeyi düşünceleri ticari hayatta gemilerin ve gemiciliğin önemine en büyük işarettir.

E)Deniz Posta Taşımacılığı

Denizlerde gemilerde taşınan yolcu ve ticari ürünler yanında posta taşımacılığı da yapılmakta, gemiler posta taşımacılığı için yarı oranda güvenli sayılmaktadır. Kuzey Afrika ve İspanya'dan gelen Geniza mektupları Mısır'a profesyonel kuryeler tarafından değil mektubu yazan kişinin arkadaşları tarafından getirilmiştir.³⁸⁰

Goitein kara posta taşımacılığı gibi denizde de mektupların muhataplarına ulaşmasını sağlamak amacıyla bir teşkilat kurulduğunun Geniza belgelerinden anlaşıldığını, özellikle de Yahudi tüccarların İskenderiye'de tanıdıkları olmadığı için mektuplarını onlar adına gönderen ve sahip çıkan Yahudi mektup servisine emanet ettiklerini ifade etmiştir. XI. yüzyılda bu gibi acentaların İbrahim b. Farah (Ibn al) İskandarani tarafından idare edildiği dile getirerek bu kişi vasıtasıyla özellikle Tunus ve Sicilya'dan birçok mektup gönderildiğini ve saklandığını, ancak mektupları çözenin çok zor olduğunu zira bu kişinin el yazısının insanı öfkeli edilecek şekilde çok kötü olduğunu dile getirmiştir.³⁸¹

---

³⁷⁸ Goitein, *Meditaranean*, s,303

³⁷⁹ Goitein, *Aynı yer*

³⁸⁰ Goitein, *Meditaranean*, s,304

³⁸¹ Goitein, *Aynı yer*

F)Deniz Ticaretinde Kullanılan Araç Türleri

Ortaçağ İslam dünyasında genel anlamda bütün gemilere “Safina”/ “Sufun” veya “Markab”/”Merakıb” denilmekte³⁸² bu gemilere bazı kaynaklar küçük bot anlamında iş taşımacılığında kullanılan “karib”/”kavarip” gemilerini de ilave etmekte,³⁸³ gemiler savaş ve ticaret gemileri olarak ikiye ayrılmalarına rağmen gerektiğinde her iki amaçla da kullanılabilir. Ticaret filolarındaki tüccarlar aynı zamanda harp gemilerinde de görev alabilmektedirler.³⁸⁴

Gemilere merkeb-i kebir (büyük gemi), merkebi tavil (uzun gemi), merkeb-i sakil (ağır yük gemisi) merkeb-i hafif (hafif yük gemisi) gibi sıfatlar eklenerek gemilerin özellikleri açıklanmaya çalışılmakta, markab ve safina gemilerin genel ismi olmasına rağmen ilerleyen süreçte Kalyon veya savaş gemilerinin genel adı haline gelmiştir.³⁸⁵

Ortaçağ İslam denizciliğinde; Hint okyanusunda da faaliyet gösteren arap korsan gemilerine “birke”, nakliye gemilerine “burani”, keşif ve casusluk hizmetlerinde kullanılan gemilere “cebeliyye”, hac veya ticari maksatlar için kullanılan “karevaniyye” ismi verilmiştir. İlaveten bir çeşit korsan gemisi olan “şenkuliyye”, kıyı sakinlerine doğrudan mal satan “sukiyye”, nakliye maksadıyla kullanılan küçük gemiye “zevrak”, büyük yelkenli ve beş tayfası bulunan gemiye “abari”, üstü örtülü gemiye “birce”/ “barca”, çivi kullanılmadan inşa edilen gemi türlerinden birine “celebe”,yelkenli büyük gemiye “galyon”/“kalyon”, yelkenli gemi “haşebe”, kalyata benzeri olan gemi “kilyate”, nakliye gemisi “mismari”, hızlı bir gemi olan “talía”, nehirlerde nakliye işlerinde kullanılan küçük gemilere **mi’ber, rakkiyye, tayyar** ve **vasıtiyye** gibi gemi çeşitli isimler verilmiştir.³⁸⁶

Aly Muhammed Fahmy Müslümanların denizciliğindeki gemi isimlerinden bahsetmiştir.³⁸⁷ “dromeneria” ve “akatia” savaş gemilerini Nilde sahil güvenliğini sağlamak amacıyla kullandıklarını, dromoneria gemisinin ilk İstanbul kuşatmasında kullanıldığını, “acatenaria” ve “acatia” gemilerinin yük taşımada yardımcı gemiler

³⁸² İdris Bostan, “Gemi” *DİA* Cilt 14 İstanbul 1996 s,9

³⁸³ Aly Mohamed, Fahmy, *Muslim Naval Organization in the Middle East*, National Publication and Printing House, Cairo, U.A.R 1966 s,125

³⁸⁴ Bostan, *Gemi* s,9

³⁸⁵ Fahmy, *a.g.e.* s, 125

³⁸⁶ Bostan, *Gemi*, s,10

³⁸⁷ Fahmy, *a.g.e.* s-128-137

olduğunu söyleyerek “katinae” gemisinin ise ikinci İstanbul kuşatmasında kullanıldığını ifade etmiştir. İkinci İstanbul kuşatmasından sonra gemi tipi olarak “tarida” isminden bahsedildiğini, “Carabi” isminin (Arapça garip) Grekçeden alınmış olabileceğini daha sonra “Ghurab” olarak telaffuz edildiğini söylemiştir. “Kalyon” gemisinin Mısırdaki korsan amaçlı ve gözcülük için kullanıldığını, “Ustul” /”asatil” ve “harbi”, gemileri savaş gemileri diğer gemilerin “imara”/ “amair”, savaş filoların parçası olan gemiye “qit’a” denildiğini söylemiştir. Grek kaynaklarında geçen “Slahandi” savaş gemisinin karşılığı olarak “Cumbari”, (geniş ve ağır gemi), Satura (küçük hızlı gemi), “Galeae” (tek güverteli savaş gemisi) gibi isimlere yer verilmiştir. “shini”/ “shiniyya” veya “shawani”, isminin kalyonlar için ortak tabirdir. “Harraka” savaş sırasında düşmana yanıcı materyal atabilen bot, “tarida” hızlı hareket eden, savaş sırasında at taşınan nakliye aracı olarak kullanılmıştır. dığını ifade

Müslüman denizciliğinde tek bir tipin çeşitli isimleri olmayıp çeşitli gemi tiplerinin tek bir adı bulunmaktadır. Makdisi Ahsenü’t-tekasim isimli eserinde 36 farklı gemi çeşidinden bahsederken Goitein geniza belgelerinden yola çıkarak 500 kadar gemi ismi tespit etmiştir. Bazı gemiler hakkında bilgi yer alırken bazı gemiler sadece isim olarak yer almıştır.

Günümüzdeki “tren ya da otobüse binmek” sözünün ortaçağdaki Arapça ve İbranicede karşılığı gemiye binmektir. Gemi “markab” diye adlandırılmakta markab ismi Akdeniz’de ve Nil’deki gemilerin hem genel ismi hem de özel bir tasarımı ifade etmektedir.³⁸⁸ Goitein Geniza belgelerinde yaptığı çalışmalara göre Akdenizde en çok kullanılan gemileri şu şekilde sırlamıştır.

Markab: Gemilerinin genel adı olan markab ağır yükleri taşımak için kullanılmaktaydı. *Geniza belgelerindeki bir mektuba göre, tek bir tüccar, yaklaşık 15 bin pauntluk bir ağırlığa karşı gelen 31 balyalık bir qaribe sahipti. Başka bir kayıta, bir tüccar bir qaribte 19 balyaya sahipti fakat eşlik ettiği geminin, markabta 2 balyası vardı. Bir qarip aynı zamanda yolcular ve tüccarların kendilerinin ve iş arkadaşlarının mallarını da taşırdı. Palermo’dan Sicilya’nın Messina kentine olan*

---

³⁸⁸ Goitein, *Meditaranean*, s,304

bir seyahatin betimlemesinden ve diğer kaynaklardan öğrendiğimiz gibi onlar tüccarların yanı sıra, seyahatçiler tarafından da kullanılmaktaydı...389

Mavna: Bağımsız nakliye araçları olarak görünmesine rağmen daha büyük bir gemilerle ilişkilendirilmekte, Geniza belgelerindeki bir mektupta Mavna Sicilya'ya giden “ushari” gemisi (nehir teknesi) Rose olarak bahsedilmekte, diğer İbranice mektupta ise daha büyük bir taşıt olarak “hizmetçi kadın” diye adlandırılmaktadır. İbranice ifade modern servis teknesi ifadesine benzemektedir. 390

Goitein kimi zaman, küçük gemi qarib ve büyük geminin markab ile birlikte bahsedilen Mavna servis teknesi işlevinin yanı sıra Hint Okyanusu'nda ve Akdeniz'deki yolculuklarındaki konvoylarda yer almaktadır. Bu seyahatlerde gemiler konvoy şeklinde gittikleri için hem korsan saldırılarından korunmakta hem de denizcilik tekniği açısından seyahat etmektedirler.391

Gunbar: Geniza belgelerinde görülen en yaygın gemi türüdür. Bizans imparatoru VII. Leon “Savaş Sanatı” isimli kitabında yunanca karşılığı “kombarion” olarak zikredilen qunbar'ın Arapça kelimedenden türemiştir. Oğlu İmparator Konstantin VII (913-959) kombarionu özel bir gemi olarak tanımlamamış, Venediklilerin de bu tip karinayı kullanmışlar ve ismine de gombaria demişlerdir. Geniza kayıtlarına göre, qunbarlar doğu Akdenizin her yerinde çalışmışlar, ağır kargo ve yolcular taşımışlardır. Savaşlarda geminin tam kapasitesi düşmanca tahmin edilememektedir.392

Ghurab: Ağır yelkenli gemilerdir. Arapçada en yaygın anlamı “kuzgun” olarak bilinmekte, Avrupa'da “uğursuz” olarak isimlendirilmektedir. Bir çeşit kadirga olan gemi sürekli dalga kesmesinden dolayı kılıç ucu olarak da anlaşılmış olduğu halde kelimenin daha az bilineni olan “Ghurab” diye isimlendirilmiştir.393

Goitein Mısırlı tarihçi İbni Mammati'ye göre 1190 yıllarında yazan dökümanların ulaşmasından 100 yılı aşkın bir süre önce bir Ghurab'ın 140 kürekle çekildiğini, Bu kürekli gemi hem taktiksel hem de denizcilik anlamında yelkenli

---

389 Goitein, *Meditaranean*, s,304

390 Goitein, *Meditaranean*, s,305

391 Goitein, *Aynı yer*

392 Goitein, *Meditaranean*, s,306

393 Goitein, *Aynı yer*

gemilere göre üstünlüğü olduğunu, kolaylıkla döndürülebilmesi sebebiyle hemen her yerde mevcut olan korsan saldırılarından kaçış olasılığı daha fazla olduğunu bildirmiştir.³⁹⁴

Tarida: Geniza belgelerinde bahsedilen diğer türdeki tekneler arasında yer almış, dönemin İspanyol Yahudi şairleri deniz seyahatlerini tanımlarken hem yelken hem de küreklerden bahsettiği için kayıtlara tanımlanmamış tekne türleri gibi geçmiştir. (İtalyan tarida gibi) Yelkenli gemi ile Kadırga arası bir geçiş türü bir gemidir.³⁹⁵

Tüccar gemisi: Geniza belgelerinde savaş gemileriyle, yük gemisi arasındaki farkın çağdaş zamanlardaki gibi eksiksiz olmamasına rağmen yük gemileri için “tüccarların gemisi/ship of Merchant”, savaş gemileri için “savaş gemisi/war ship” kullanılırdı. Bununla beraber, kimi zaman, malların “savaş gemisiyle de gönderilmekteydi.³⁹⁶

Ustül: Deniz savaşlarının en ayırt edici özelliğinin ustaca planlanmış hafif ve ağır teknelerin birleşimi olduğunu ifade eden Goitein, Yunanca Stolos (filo) kelimesinden türetilmiş olan “Ustül” gemisi Arap ağır savaş gemisidir. Hafif savaş gemilerine “qatâ’i” denilmektedir.³⁹⁷

II.GEMİCİLİK

A)Müşterek Gemicilik

Goitein Geniza belgelerine göre göre gemiciliğin kuruluşunu diğer uluslararası ticaret sahalarından farklı olarak görmektedir. Gemicilik dallara ayrılan ortaklık sisteminin temeline oturtulmuştur. Geminin mülkiyeti tek bir mal sahibi tarafından alınması istisnai bir durumdur ve çok az rastlanmıştır.³⁹⁸ Goiten XI. yüzyılda Akdeniz’e ve aynı zamanda Nil nehrine sefer yapan 148 tekneyle ilgili

---

³⁹⁴ Goitein, *Meditaranean*, s,306

³⁹⁵ Goitein, *Meditaranean*, s,307

³⁹⁶ Goitein, *Aynı yer*

³⁹⁷ Goitein, *Aynı yer*

³⁹⁸ Goitein, *Meditaranean*, s,309

detayları topladığını ve mülkiyetle ilgili son derece az sayıda örnek tespit ettiğini dile getirmiştir.³⁹⁹

Goitein Geniza belgelerinde Orta Avrupa'daki deniz ortaklıklarında oldukça öne çıkan müşterek mülkiyete yönelik fonlama sistemine yâda "loca" veya XII. Yüzyılın sonlarında ve XIII. Yüzyılın başlarında Ceneviz gemiciliğini egemenliğine alan bir teknenin hisselerinin satın alınması sistemi⁴⁰⁰ ile ilgili karşılaştırılabilecek çok az şeyin bulunduğunu bildirmiştir.⁴⁰¹

B) Açık Denizlerde Gemicilik

Goitein açık deniz taşıtlarının sahipleri listesinin başında hükümetle bağlantılı kişilerin bulunduğunu bu kişileri sultanın bizzat kendisi, sultanın hane halkı, hanımları da dâhil, Valiler (Batı'da qâ'id, Doğu'da amir denilen) ve Müslüman yargıçlar oluşturmaktadır. Ortaçağ gemiciliğindeki gözlemlenen bu durum, gemilerin askeri koruma ihtiyacının bu korumayı kolayca sağlayabilen kişilerin hâkimiyetinde olmasını mecbur kılmıştır.⁴⁰²

Goitein Geniza belgelerinde gemi sahipleri olarak işaret edilen birçok vali ve askeri komutan arasında en renkli olanını 1062-1073 terör yıllarının büyük çoğunluğunda Mısır'ın fiili yöneticisi olan Neşir el-Dawla b. Hamdan'nin olduğunu, Neşirin edebi kaynaklarda, zorba, despot ve maceraperest bir asker olarak tanımlandığını, Neşir'in yatırımlarının ekonomik getirisini gemicilikte değerlendirdiğini ifade ederek kardeşi Fakhr el- Arab'ında aynısını yaptığını ifade etmiştir.⁴⁰³

Goitein Müslüman Kadı'nın, sadece yargıç ve dini otorite olmadığını, aynı zamanda, birçok durumda hükümdar veya valilere eş değerde olan çok geniş çaplı güce sahip oldukları için muhtelif gemilerinin bulunmasının normal olduğunu ifade etmiştir.⁴⁰⁴ Bilhassa, Lübnan Kenti olan Sur'da, XI. yüzyıl boyunca kadı'ların gemi

---

³⁹⁹ Goitein, *Meditaranean*, s,309

⁴⁰⁰ Özellikle Ceneviz ve Venedik Gemiciliğinde öne çıkan ticari finansal market işlevini gören sistemde zenginlerin ticaret yapacak olanlara finansal desteğini içermektedir. Avrupa'da bu sisteme Commenda veya Collegantia adı verilmektedir.

⁴⁰¹ Goitein, *Meditaranean*, s,309

⁴⁰² Goitein, *Meditaranean*, s,310

⁴⁰³ Goitein, *Aynı yer*

⁴⁰⁴ Goitein, *Aynı yer*

sahibi olarak ortaya çıktıklarını bu durumun Arap fethinden önceki yüzyıldaki İskenderiye'nin ekonomik hayatında kilisenin başındaki patriğin baskın rolüyle karşılaştırılabileceğine işaret etmiştir.⁴⁰⁵

Goitein gemi sahiplerinin büyük grubunun kendi aralarında Mısır bayraklı tüccar olarak isimlendirilen Tansavi'nin ve Tunus'ta (El Mehdiyye) öne çıkan Shoryani veya birçok gemi sahibinin, "Müthiş Ev" veya Vernik tüccarı Laki gibi büyük iş evlerinin üyeleri olduğunu vurgulamıştır. ⁴⁰⁶ Bu üyelik yapılanması tüccarların işbirliğine yönelik bir esnaf yapılanması mı yoksa farklı bir organizasyon mu olduğu konusunda net fikir vermemiştir.

Goitein Geniza belgelerinde hükümetle bağlantılı olmayan, ticari aktiviteleriyle tanınmayan seksen kadar gemi sahiplerine rastlanıldığını, onların tüccar mı yoksa "skipper" denilen küçük gemi kaptanı mı oldukları konusunda net bir yorum yapılması zor olduğunu, ancak XI. Yüzyılın başında ve sonunda mektuplarda yer alan gemilere sahip firmalar hususunda ise onların esasen gemicilik işinde olduklarını düşünmenin uygun olduğunu ifade etmiştir.⁴⁰⁷

Goitein açık deniz yolculuğunun Hıristiyan (Antik Mısır Hıristiyan'ı) takvimine göre düzenlendiğini düşünüldüğünde Hıristiyanların gemicilik işletmesinde önemli bir yerlerinin olduğunu, Geniza kayıtlarında Hıristiyan oldukları açık şekilde belirtilen sadece iki tane gemi sahibi bulunduğunu, sıklıkla bahsi geçen el-İskender ve oğlu gibi bazı başka kişilerin Hıristiyan olma ihtimalinin bulunduğunu belirtmiştir.⁴⁰⁸

Goitein Yahudilerin Akdeniz'de ve Hint Okyanusunda XI ve XIII. Yüzyıllar arasındaki sürede Yahudi mal sahipleriyle ilgili çok az belge bulunduğunu, oldukça çok sayıda Tunus ve Filistinli gemi sahipleri İbni Allan, İbn Yunus, İbni Shiblun ya da Mufaddal (Haifa) gibi Geniza'da bilinen Yahudi isimlerinin yer aldığını, ayrıca bu isimlerin hepsi Müslüman âlimlerin yani Kahire Geniza'larında tasvir edilen aynı sınıfa ait insanların biyografisinde de yer aldığını ortaya çıkarmıştır.⁴⁰⁹

---

⁴⁰⁵ Goitein, *Meditaranean*, s,311

⁴⁰⁶ Goitein, *Aynı yer*

⁴⁰⁷ Goitein, *Aynı yer*

⁴⁰⁸ Goitein, *Aynı yer*

⁴⁰⁹ Goitein, *Aynı yer*

Goitein daha kuvvetli kanıtlar bulunana kadar bu insanların hangi gruba dâhil olduklarını bilmediğini, bu nedenle her halükarda XI. yüzyıl ve sonraki yüzyıllar süresinde Akdeniz gemiciliğindeki Yahudi payı İslamiyet'in ilk zamanlarından daha küçük olduğunun görüldüğünü, bu değişikliğin muhtemelen Müslüman rekabeti ve İtalyan egemenliğinden ziyade Yahudi dininin gittikçe katılaştıran tefsiri ve emirlerinin gözlenmesinden kaynaklanmış olabileceğine işaret etmiştir.⁴¹⁰

Goitein denizcilerin sebt gününe (Musevilerce cumartesi uygulanan kutsal dinlenme günü) olan hürmetsizliği bilindiğinden, dahası işverenlerin çalışma zamanındaki dini ibadetleri ihlal etmelerinin sorumlusu olmasından dolayı, denizciliğin dine düşkün olanlar için gitgide daha az cazibeli hale gelmiş olabileceğini düşünmektedir.⁴¹¹

C) Gemi İsimleri

Goitein gemilerin genelde mal sahibinin zaman zaman da kaptanlarının ismiyle çağrıldığını, burdan hareketle: “İbn el-Basmali'ye vardılar” ya da: “Mufarrij'e ve İbn Naim'e gönderdim” ya da: “sevkiyat İbn Khallaf'tan alındı ve Sa'ada'da yüklendi” gibi ifadelerdeki isimlerin hepsinin özel isim ya da soyadı olduğunu vurgulamıştır.⁴¹²

Gemiler kimi zaman bireysel takma adları taşımaktadır. örneğin “güllü,” “altınlı” (ikincisi Sultan'a ait bir isim) gibi tasarım özelliğini işaret eden isimlerin bulunduğunu, aynı zamanda “kutsal”, “uğurlu”, “ayrıcalıklı (Tanrı tarafından),” gibi gemilerin de hükümdarlara ait gibi görüldüğüne işaret etmiştir.⁴¹³

Gemilerde ekseriyetle bireysel verilen isimler sahiplerinin onlarla olan tecrübelerini gösteren ya onur kırıcı ya da övgü dolu takma adların bulunduğunu, örneğin “çamaşır teknesi,” “fırıldak”, “gelin,” (güzel bir gemi) gibi, XI. Yüzyılın ilk ve son bölümünde de rastlanan “kasabın bıçağı”, (dalgaları mükemmel kestiği için) ya da “Akyıldız” (gökyüzündeki en parlak yıldız) gibi isimlerin yer aldığını, XII.

---

⁴¹⁰ Goitein, *Meditarreanean*, s,311

⁴¹¹ Goitein, *Aynı yer*

⁴¹² Goitein, *Meditarreanean*, s,312

⁴¹³ Goitein, *Aynı yer*

yüzyılın sonuna kadar Avrupa’da gemilerin isimlerine dair benzer bir durum hâkim olduğunu ifade etmiştir.⁴¹⁴

D) Gemicilik Elemanları

Gemi sahipleri çoğu zaman bizzat müşterilerle ilgilenmekte, onlarla ilgili gerekli ayarlamaları yapmaktadırlar. Gemilerde Gemi muhasebeciliği yanında temsilci olarak da vazife yapan müdürler yer almaktadır. Müdürler sevkiyat konusunda hem de genel anlamda tüccarlarla hem de bireysel olarak her bir yolcuyla anlaşmalar yapmaktadırlar. Gönderilen malların gemi ambarının hangi bölümünde saklanacağına karar verirler, sevkiyatın en önemli bölümü olan teslimattan sonraki gemiden mal boşaltımı için onun iznine ihtiyaç duyulmaktadır. Bütün bu görevleri yapanlara gemilerin komutanı ve haznedarı ismi verilmektedir.⁴¹⁵

Goitein hükümdarlara ait olan gemilerde, gemi muhasebeciliği ve temsilciliğine ek olarak, yolcuları ve gemi yüklerini gizlice gözetleyen denetmenler’in bulunduğunu, bu yüzden bu kişi tüccar topluluğu tarafından “istenmeyen kişi” olduğunu, büyük teknelerde, örneğin İskenderiye’den İspanya’nın Almera’ya kentine açılan Sultanın gemisinin komuta merkezinde iki tane kaptanın olduğunu bu kişiye yardımcı kaptan olabileceğini söylemiştir. ⁴¹⁶

Deniz tayfaları için kullanılan İngilizce “Navy” kelimesinin gemi için kullanılan Latin veya Yunanlı terimden gelen bir kelime olan “Nutı”den (çoğulu neawtia) geldiğini, Nil nehrindeki teknelerin denizcilerin kendilerini de böyle adlandırdığını, hem kaptan hem de tayfalar yolcuların gemiye bindirilmesinden sonra ikramiye aldığını, hem de ikisinin de ticaret yapmalarına yani mal taşımalarına ve bu iş için ücret almalarına izin verildiğini ifade etmiştir.⁴¹⁷

Goitein el-Mehdiye’den İskenderiye’ye giden bir tekneyi işaret eden mektupta “*Yahudi Nuti size on dört pound ağırlığında ipek getirecek lütfen ona çeyrek dinar ödeyin.*” İskenderiye’den eski Kahire’ye gönderilen başka iki mektupta Bunana isimli (onun da Yahudi olduğu anlaşılıyor) denizci dört balya kadar Tunus malı taşıyor gibi ifadelerle gemi çalışanlarında ticaret yaptıklarını belirterek

⁴¹⁴ Goitein, *Meditarreanean*, s,312

⁴¹⁵ Goitein, *Aynı yer*

⁴¹⁶ Goitein, *Meditarreanean*, s,313

⁴¹⁷ Goitein, *Aynı yer*

Venedik ve diğerk İtalyan ve Dalmaçyalı deniz limanlarının da benzer bir uygulamayı öngördüğünü bildirmiştir.⁴¹⁸

E)Gemi Yolculukları

Goitein günümüzde olduğu gibi ticari eşya taşımayan bir yolcunun bile yolculuğuna çıkmadan önce bir gemi acentasıyla gerekli ayarlamaları yapmak zorunda olduğunu, bu durumun İskenderiye'den Filistin'e yapılan kısa geçişlerde bile gerekli olduğunu, gemi yolculuklarına dâhil olacakların gerekli düzenlemeleri yapmış olmalarının beklendiğini dile getirmiştir.⁴¹⁹

Goitein bir İskenderiyelinin Fustat'taki arkadaşına “ *Rum gemileri var, eğer seyahat etmeyi planlıyorsan beni haberdar et senin için yer ayırtayım, eğer yolculuk için daha zamanın varsa onu da bana söyle*” demiştir.⁴²⁰ Görüleceği üzere deniz yolculuklarında önceden ayarlama yapmak ve gidilecek yerlerle ilgili planlamaları yapmak çok önemlidir.

Gemiye gelmesi muhtemel yolcunun nazır veya amir tarafından yolcu bindirme limanı için tutulan listeye kayıt yaptırması gerekmektedir. Aynı şekilde sevk edilen mallarını izlemek zorunda olan tüccarların hareket zamanından hemen önce gemiye binmiş olmaları gerekmektedir.⁴²¹ Denize açılmadan en az bir gün önce herkesin güverteye gitmesi gerekmektedir. Bu uygulama Hint Okyanusu seyahatlerinde ve Akdeniz'de de kullanılan hareket zamanından önceki gece gemide konaklama, “*bir gece kalma*” (*overnight stay*) denen özel bir isme sahiptir. Gemide geçirilen bu gecede dua edilmekte, ivedili mektup yazılmakta veya eğer şartlar uygunsa son dakika ticari işler kontrol edilmektedir. Rüzgâr'ın tersten esmesi durumunda hareket etme durumu mümkün olana kadar, yolcuların güvertede birkaç gün daha kalabilmektedirler.⁴²²

Goitein 11 Mayıs 1141'de yazılmış olan bir mektubu incelediğine; bir yolcunun İskenderiye'den kendisini götürecekt elverişli bir rüzgârı beklediğini, benzer bir şekilde şair Judah ha-Levi de kendisini Kutsal Toprak'a götürecekt olan

---

⁴¹⁸ Goitein, *Meditarreanean*, s,313

⁴¹⁹ Goitein, *Aynı yer*

⁴²⁰ Goitein, *Aynı yer*

⁴²¹ Goitein, *Aynı yer*

⁴²² Goitein, *Meditarreanean*, s,314

gemide dört gündür bulunduğunu, şairin kaleminden yazılan son şiir olan arzulanan rüzgâra adreslenmiş güzel bir şiirin günümüze ulaştığını, benzer bir şekilde Ha-Levi'nin aynı ülkede yaşayan ve aynı asırda yaşayan genç Müslüman hemşerisi İbn Jubayr'ın de seyahat ettiği geminin limandan demir alana kadar 12 gün boyunca oyalanmak zorunda kaldığını söylemiştir.⁴²³

Goitein elverişli rüzgârın olmaması dışındaki sebepler için hareket zamanının ertelenebileceğini, düşman donanması veya civarda gizlenen korsanların tehditinin yanı sıra gemi sahiplerinin ekonomik anlayışları, teknenin kötü durumda olması yeterli sayıda yolcu ve sevkiyat yükü toplamada yavaş kalınması, gidilecek limana yol alan konvoyun gerisinde kalınması gibi sebeplerle yolculuğa başlama süresinin uzayabileceğini bu durumda ise sabırsız bir yolcunun gemiyi terk edip mallarını da kaptana ya da başka yolculara emanet edebildiğini belirtmiştir.⁴²⁴

Gemi yolculuklarında kimi zaman, çok fazla vakit kaybetmenin felaket sonuçlara da yol açabileceğini söyleyen Goitein, Palermo'ya sonrasında Mısır'a gitmek niyetiyle seyahat eden ve orada şansının yaver gideceğini düşünen bir Tunuslunun, Tinnis'den qunbar'dan yer ayırttığını, Tekne ve bütün gemiler, adet olduğu üzere Sicilya limanını en son terk eden İspanya varış noktalı gemiler bile denize açılana dek oyalandığını, sonunda da “bir gece kalma” süresinde tekneye el konulması nedeniyle sevkiyat mallarının “Sultan'ın sarayına” taşındığını ve yolcular tüm kış boyunca mahsur kaldığını belirtmiştir.⁴²⁵

1-Yolculuk Hazırlığı

Goitein bir yolcunun kendi döşegini, nevresimini ve çatal bıçak takımı gibi ev aletlerini temin etmesi gerektiğinin söylenmesine gerek olmadığını, bir kişinin yolculukta kullandığı şahsi eşyasının kaybolması bir gemi kazasında, ticaret eşyası ve paranın kaybolması yanında bahsetmeye değer bir felakettir. Eski Kahire'de gümüş kaşığı unutan Palermo'dan ünlü bir tüccar, eve dönüş yolunda yazılan ve İskenderiye'den gönderilen bir mektubunda, mektubu alacak kişiye kendisine ait olan kaşığı bir sonraki yıl, yani açık deniz sezonunda göndermesini istemektedir. ⁴²⁶

---

⁴²³ Goitein, *Meditarreanean*, s, 314

⁴²⁴ Goitein, *Aynı yer*

⁴²⁵ Goitein, *Aynı yer*

⁴²⁶ Goitein, *Meditarreanean*, s,315

Gemi yolculuklarında yolcuların kullandıkları özel eşyaların bile yolcular açısından çok önemli olmaktadır.

Geniza kayıtlarında deniz yolculuğu süresince yaşanabilecek ön tedarik hazırlığının zorluğundan bahseden neredeyse hiçbir kaynak bulunmamakta olduğunu ifade eden Goitein su ve yiyeceklerin seyahat zamanına mümkün olduğunca yakın zamanda güverteye getirildiğini, bütün bu malzemelerin getirilişinin teknelerin denize açılacak olmasının belirtisi olduğunu, ancak bazen zamanından önce yola çıkma gibi bir talihsizlik, çeşitli zorluklara neden olabileceğini, seyahat edeceklerin uygun rüzgârın aniden esmesi nedeniyle bir somun ekmek bile alamadan kendilerini güvertede bulabildiklerini söylemiştir.⁴²⁷

Goitein gemi yolculuklarındaki tedariklere ödenen paranın bir geminin ayrıldığı limana geri dönmek zorunda olduğunda meydana gelen kayıplar arasında listelendiğini, ayrıca Tunus'tan İskenderiye'ye giderken tedarikleri azalan bir geminin (büyük ihtimalle beklenmedik bir ertelemeye dolayı) demir atmak zorunda kaldığını, bir habercinin civardaki bir kasabadan yiyecek almak için gönderildiğini, Yahuda'da Levi'nin şiirlerinde denizde açlıktan dolayı sıkıntı çektiğini, hakkında tekrar tekrar geçen şikâyetleri olduğunu, yol arkadaşına ithaf edilmiş mizahi bir şiirinde arkadaşının yerinde yaptığı önsezi olmasa açlıktan ölmüş olacağını söylemiştir.⁴²⁸

Goitein hesaplarda ve mektuplarda bir yolcunun yolculuğu esnasında ekmek dışında yanına aldığı şeylerin mahiyetinin ve ücretinin açıkça belirtilmediğini, bu konudaki kaynak yetersizliğinin sebeplerinden birisinin de Ortaçağ insanların yiyecekler konusunda genellikle (günümüz insanı aksine) o kadar zor beğenen kişiler olmamaları hatta bu konuyu yaymayı edebe aykırı olarak değerlendirmeleri, belki de Akdeniz denizcisinin kendisi için yeterince ezrak tedarik etmenin zorluklarını aşılmaz olarak görmemesinden kaynaklandığı yönünde değerlendirmede bulunmuştur.⁴²⁹

---

⁴²⁷ Goitein, *Meditarrenean*, s,315

⁴²⁸ Goitein, *Aynı yer*

⁴²⁹ Goitein, *Aynı yer*

2-Yolculuk Zamanı

Goitein gemi yolculuklarında yolcuların denize açılma sezonunun yılın neredeyse yarısına denk geldiğini, denizin tüm kış boyunca kapalı kaldığını, Yafa veya Aşkelon'dan (İsrail kentleri) bir Mısır limanına kısa deniz yolculuğu için bile denizin açılma zamanının beklenildiğini, deniz yolculuğu sezonun sona ermesi anlamına gelen “gemilerin denize açılması” ifadesinin sıklıkla kullanıldığını söylemiştir. Çok nadiren olsa da zaman zaman, elverişli olmayan hava şartlarıyla ertelenen gemilerin kışın vardıklarına şahit olunduğunu, genelde gemilerin ilkbaharın başlarında yola çıktıklarını, Temmuz ve Ağustos aylarının, denizcilik için bilhassa kürekli taşıtlar için sessiz ve elverişli olarak görüldüğünü, sonbahardaki dönüş yolculuğunda gemilerin batı Akdeniz'de doğudan daha erken yola çıktığını belirtmiştir. Mısır, Suriye-Filistin kıyısında antik Mısır Haç Bayramı Id el-Salib kutlanıldığı için yolculuk bitişinin 26 ya da 27 Eylül'e denk geldiğini, Batıda Ağustos ayı deniz aşırı ticari işler için yaz sezonun bitmesi anlamına geldiğini, doğu istikametinde giden gemilerin de genelde bu zamanda denize açıldığını vurgulamıştır.⁴³⁰

Goitein Tunus'tan gelen tekneden gönderilen mektupların birçoğunun Ağustos'un 10'u ya da Eylül'un 20'si yani Ağustosun sonu Eylülün başı tarihlerine denk gelmekte olduğunu, buna bağlı olarak İspanya, İtalya ve Tunus'dan gelen sonbahar konvoyunun Mısır'a varmasının çoğunlukla Ağustosun sonunda veya çok nadiren daha sonra olduğu sonucuna varmıştır.⁴³¹ Aynı şekilde 28 Ağustos 1140 tarihli İskenderiye'den gelen bir mektupta : “ (limanda) bir Ceneviz gemisi ve on iki konvoydan biri olduğu söyleniyor. Bununla beraber, Sultan'ın gemisi hala ulaşmadı ve insanlar kaygılı.” Şeklinde söylentilere yer vermektedir.⁴³²

Goitein kış aylarında gemilerin karalara çekildiğini, üzerlerinde tamirat yapıldığını, Ağır bir savaş gemisiyle ilgili tamiratını bekleyen tüccarların gemilerini denize indirmeyi beklediğini (konvoyun denize açılabilmesi için) ifade etmiştir.⁴³³

---

⁴³⁰ Goitein, *Meditaranean*, s, 315

⁴³¹ Goitein, *Meditaranean*, s,317

⁴³² Goitein, *Aynı yer*

⁴³³ Goitein, *Meditaranean*, s,318

Goitein bir geminin deniz fenerini geçtiğinde denizci kanunu tarafından artık açık denize ulaştığının farz edildiğini ancak doğa şartlarından kaynaklı tehlikelerin gemiye limana en yakın yerde dahi erişebilmektedir. Nitekim Mısır'a göç etmiş aile reisine katılmak için Tunus'tan İskenderiye'ye giderken, Tunuslu tarihçi İbn Haldun'un eşi ve diğer akrabaları, hemen limanın dışındaki denizde helak olduklarını (1384) kıyı dalgaları arasından geçerken gemiler tarafından sebep olunan tehlikenin Kızıl Deniz ve Hint Okyanusu'nda da mevcut olduğunu gemilerin muhalif doğa ve insan tehlikesini en aza indirmek için, genelde grup halinde denize açıldıklarını, bununla birlikte, sıklıklar bu tedbirler gemilerin kıyı dalgalarını geçerken başarılı olacakları anlamına gelmediğini ifade etmiştir.⁴³⁴

3-Yolculuk Süreleri

Goitein Geniza'da belgerinde yer alan denize açılma hızlarıyla ilgili detayların Arapça ve modern Avrupa yazılarında bahsedilenlerle ve antik çağların sonlarından bilinenlerle bağlantılı bir şekilde çalışılmak zorunda olduğunu çünkü denize açılma tekniğinin Orta Çağ boyunca 15. Yüzyıla kadar yani gemi donanımı konusunda bir devrim olana kadar çok fazla değişmediğini söylemiştir.⁴³⁵

a)Uzun Mesafe.⁴³⁶

No	Başlangıç yeri	Bitiş Yeri	Gün Sayısı	Ayrıntılar
1	İskenderiye	Almeria,İspanya	65	Geride İspanya'ya gitmesi için İskenderiye'de iki gemi bırakan iki tekne
2	Marsilya	İskenderiye	25	Önemli haberler taşıyordu.
3	İskenderiye	Amalfi, İtalya	72	Bizans'da ve bir süre Girit' te demir atılmış
4	Palermo	İskenderiye	29	Küçük bir <i>qarib</i> . Bir de henüz varmamış olan rekakat eden gemi, <i>markab</i> .

⁴³⁴ Goitein, *Meditaranean*, s, 319

⁴³⁵ Goitein, *Meditaranean*, s, 325

⁴³⁶ Goitein, *Meditaranean*, s,326

5	Palermo	İskenderiye	50	Haç Bayramından sonra (28-29 Eylül) 20 gün esen doğu rüzgârı.
6	El-Kana'is (batı Mısır sahilinde)	Palermo	25	El-Kana'is 'ten gemide gelen bir mektup 25 günden sonra Palermo'ya ulaşır.
7	Mazara(Palermo yakınlarında)	İskenderiye	17	Gemideki yolcular Condottiere İbn Thumna'nın ölümünü (1062) bildirir.
8	Palermo veya El-Mehdiyye	İskenderiye	13	13 günde Palermo'dan iki gemi ve El-Mehdiyye'den El-Mataridi <i>qarib</i> i ulaştı.
9	El-Mehdiyye	İskenderiye	35	Yazar bu müddette bir yolculuktan sonra ulaştığını bildiriyor.
10	El-Mehdiyye	İskenderiye	25	Tobruk'ta orta derecede bir ara verilmiş
11	El-Mehdiyye veya Kayravan	(İskenderiye)Kahire	1 ay	"bir ay önce onu gönderdim ve kismet olursa şu an varmıştır"
12	Trablus-Libya	İskenderiye	25	"Sultan için tebrikler dışında herhangi bir ürün getirmedi"
13	İskenderiye	Trablus-Libya	40	Sivan 1'de (mayıs başları veya nisan sonlarında) denize açılan ve bir seferde limana büyük zorlukla geri döndü ve yolculuk boyunca su çekti
14	İskenderiye	Bizans	18	Amalfi'ye seyahat eden gemi (yukarıda 3 numaradaki gemi)
15	Trablus-Libya	Sevilla	8	Bu hızda gitmesi önerilmiş ama aslında bu hızda gittiği rapor edilmemiş.

b) Kısa Mesafe.⁴³⁷

16	Palermo	Messina-Sicilya	8	Şimdiki ismi Patti olan Baqtas'ta bir süre sağanak yağıştan dolayı mahsur kalmış
17	El-Mehdiyye	Palermo	35	Bakınız 322. Sayfa
18	Tinnis- Mısır	Aşkelon-Filistin	7	"Tinnis'i terk ettiğimiz andan itibaren doğu rüzgârına yakalandık."
19	İskenderiye	Trablus-Lübnan, veya El-Latakya	8	Sürekli gemiden su pompalama.
20	Akka-Filistin	Yafa	5	"Denizde büyük zorluk." Akka'dan Pazar günü ayrıldı, Ramla'ya (Yaffa'ya 10 mil uzaklıkta) cuma günü ulaştı. Muhtemelen Yafa'da bir geceliğine kaldı.

Goitein yukarıda tabloyu ve yolculuk mesafelerini Palermo ya da El-Mehdiyye'den İskenderiye'ye yapılan 13 günlük yolculuk hızlıydı (8 numaralı) ve 17 günlük iyiydi (7 numaralı). Diğer taraftan 25 günlük olanın (10 numaralı) içinde Tobruk' da verilecek bir ara da vardı. 35 günlük bir yolculuk haddinden fazla yavaştı ve burada da aksi bir yorum olmamasına rağmen belirtilmiştir (9 numaralı). Sicilya'yla Mısır arasında 50 gün oyalanma ise kesinlikle istisnaydı ve berbat hava şartlarından kaynaklandığı şeklinde yorumlamıştır.⁴³⁸

Goitein İbni Haldun'un Tunus'tan İskenderiye'ye 1382'de yaptığı ve 45 gün süren yolculuğu hatırlatarak normal şartlar içinde 11 numara'ya göre bir ay sürmesi beklenen yolculuğun çeşitli sebeplerle gecikebileceğini ifade etmiştir.⁴³⁹

4-Gemilerin Gözetlenmesi

Goitein yolculuğa çıkan gemilerin kıyı dalgalarından kurtularak dumanının gözden kayboluncaya kadar gemilerin pozisyonlarını aktaran, geminin durumu

⁴³⁷ Goitein, *Meditarreanean*, s,326

⁴³⁸ Goitein, *Meditarreanean*, s,324

⁴³⁹ Goitein, *Aynı yer*

hakkında tüccarların temsilcilerine ve iş arkadaşlarına haberdar edililen birçok belirlenmiş gözlem noktaları bulunduğunu söylemiştir. Gözlem noktalarından geçen gemilerin ismen belirtilmiş olması, bu gemilerin belli mesafelerde tanınabiliyor olmaları gerektiğini belirterek gemiler hakkında görüş açısından çıktı, açık denizlere ulaştı veya başaramadı gibi ifadelerle gözlemlene neticesi ilgililere bildirilmekteydi. Gemilerin “görüş açısından çıkma” ya da sıkça söylendiği şekliyle *ta'diya* (geçme) endişe duygusundan ziyade bir rahatlama ifadesi olduğunu “Geçme” noktasının en az bir günlük deniz yolculuğu demek olduğuna işaret etmiştir.⁴⁴⁰

Goitein benzer bir şekilde İspanya'dan veya başka batı ülkelerinden gelen teknelerin, Mısır'ın Kuzey Afrika kıyısındaki gözlem noktalarında görünür görünmez, İskenderiye'ye bildirildiğini, bu işlemin özellikle doğudan ters yönden esen rüzgârdan dolayı gemiler geç kaldığında uygulandığını, gözlemlenen gemilerle ilgili ise, gözetleme noktasında bulunan aynı dine mensup kişilerden alınan mektuplara göre durumları iyi, şimdi Tanrı'nın kendileri için hükmünü bekliyorlar, Tanrı'ya onları bize ulaştırması için dua ediyorum.” Şeklinde ifadelerin yer aldığına işaret etmiştir.⁴⁴¹

F)Gemicilikte Yaşanan Zorluklar

Goitein açık denizlerdeki bir yolcunun durumunu bir arap atasözü ve İbrani şiirindeki “*bir yonga üzerindeki küçük bir kurt*” mısrasındaki haline benzetmiştir. Tüccarların çoğunun deniz yolculuklarındaki zorlukları bildikleri halde yolculuğa katılanların “*tarif edilmesi çok uzun zaman alacak sıkıntı ve belalardan sonra, sonunda İskenderiye'ye sağ salim ulaştım. Neredeyse helak oluyorduk, ama Tanrı bizi şefkat ve merhametiyle kurtardı.*” Aynı yolcuğu tamamlayan bir başka tüccarın; “*Tanrı benim sağ salim ulaşmama hüküm vermiş*” Bir bilginin Mısır'daki arkadaşına “*Denizde büyük zorluklara göğüs gerdim ama Tanrı kendi ismi hürmetine bize emniyetle şekilde ulaşmayı nasip etti*”.⁴⁴² Şeklinde mektuplar yazarak yaşadıkları durumu anlatmaları deniz yolculuğunun ne kadar sıkıntılı ve zorlu bir yolculuk olduğunu anlatmaya yeterlidir. Şimdi deniz yolculuklarında yaşanabilecek zorlukları ayrı ayrı ele alacağız.

---

⁴⁴⁰ Goitein, *Meditarreanean*, s,319

⁴⁴¹ Goitein, *Meditarreanean*, s,320

⁴⁴² Goitein, *Aynı yer*

1-Geminin Batma Tehlikesi Geçirmesi

Geniza belgelerinde denizde meydana gelen felaket ve tehlikeler hususunda özel bilgiler bulunduğunu, Ekim sonlarında veya Kasım başlarında Lübnan ve Filistin sahillerindeki bir yolcu yaşadıkları tehlikeyi; “*Ramle'nin limanı olan, Yafa'ya yelken açtık (Sur'dan). Bununa birlikte, bize karadan bir rüzgâr yükseldi. Fırtına haline geldi ve denizin ortasına sürükledi ve yama umudumuzu yitirmiş şekilde dört gün mahsur kaldık. Yelken ve küreklerimiz yoktu ve dümenimiz kırılmıştı. Aynı şekilde yelken serenleri de kırılmıştı ve dalgalar mavnaya (qarib) giriyordu. Gemimizin, sal kadar küçük, bir nehir teknesi olduğunu fark edince “Allah, Allah” diye feryat ettik. Gemi yükümüzün bir bölümünü denize attık ve yaşamadan ve benimle taşıdığım her şeyden umudumu kestim. Dokuma kumaşlardan bir dinar adak adadım. En sonunda, Allah'ın rahmetiyle Kayserya'ya ulaştık; ama kıyafetlerim de mallarım da tamamen sırlıklam olmuştu. Eşyalarımı kurutmak için bir yer bulamadım. Bu yüzden ikametimi beş gün kalacağım sinagoga taşıdım.*”⁴⁴³ Şeklinde anlatmıştır.

Goitein cılız bir sahil teknesinin denizde yaşadığı başka bir sıkıntıyı; “*Bunu, sağ salim bir şekilde (Lübnan Sahili'nde Trablus'a) sekiz günlük bir yoculuktan sonra ulaştığımı bildirmek için yazıyorum. Gemimizi su bastı ve gittiğim günden beri pompa işinde çalıştım. Herkes bir vardiyada her biri yarım Bizans varili büyüklüğünde olan elli kova su boşaltmak zorundaydı. Gün boyunca bizim sıramız iki ya da üç kez geliyordu. İspanyol Ebu'l Faraj b. Joseph bile sırası gelince işini yaptı. Tanrı'ya şükür, sağ salim vardık ama büyük miktarda bez ıslandı ve tüccarlar tekne sahibi yol ücretinin bir kısmından vazgeçene kadar tartıştılar. Benim kendi bezlerim sudan çok az zarar görmüştü, yani neredeyse iki balyadan toplamda elli poundluk bir zarar ki bu çok da önemli bir miktar değil.*”⁴⁴⁴ Diyerek yolculuk esnasında yaşadıklarını canlı bir şekilde anlatmaktadır.

Goitein Sicilya'dan İskenderiye'ye giden büyük bir geminin içinde 400 yolcusuyla batması İbranice bir mektupta; “*Üç gün süren bir fırtınadan sonra, gemi su almaya başladı. Pompalama ve gemideki yükleri denize atma gibi şeylerle su üstünde tutma çabaları boşuna gitti. Yolcular, kaptana geminin yönünü anakaraya*

⁴⁴³ Goitein, *Meditarreanean*, s,321

⁴⁴⁴ Goitein, *Aynı yer*

döndürmesi için yalvardı ama belliki kaptan bunu yapmak istemiyordu. Gemi zemine değer değmez birinin bir yumurtayı tek elle kırması gibi çatırdayarak parçalara ayrıldı.” Yolcular “birbiri üstüne” indirildi ama birçoğu altta kaldı ve gemi enkazıyla kaplandı. Enkazdan çıkan yazar ve iki yol arkadaşı gemiyi derhal terk etmeleri ve bir parça oduna tutunarak kendilerini kurtarmaları tavsiye edildi.”⁴⁴⁵ Şeklinde uzun uzadıya tasvir edilmiştir.

Goitein denizcilikte genel olarak büyük bir konvoyda bir ya da iki geminin kaybolduğunun duyulduğunu, ölümlerle ilgili anıtlardaki listelerde, anıtı yaptıranın ataları ve ölmüş akrabaları zikredilirken “genç yaşta gitti” ifadesinin çok yaygın olduğunu ancak “denizde boğularak öldü” ifadesine çok az rastlandığını söylemiştir.

Denizcilikle ilgili referansların fazlalığı, gemi enkazına ilişkin raporların azlığı ve Ortaçağ gemiciliğin üstlendiği rol düşünüldüğünde “bütün gemiler sağ salim ulaştı” gibi ifadelerin de çok sık olmadığı vurgulanmıştır.⁴⁴⁶

2-Fırtına

Goitein Tunus’dan saygıdeğer bir tüccarın kendi ülkesine Sicilya’uzerinden Mısır’a giderken yaşadığı deneyimlerini; *Sicilya’ya olan yolculuğumda, daha önce benzerine şahit olmadığım olaylara mücadele etmek zorunda kaldım. Müthiş bir fırtına denizde bizi yakaladı ve El-Ghumür isimli bir adaya sürüklendik. Isırgan otu dışında hiçbir yiyecek olamadan orada yirmi gün kalmak zorunda kaldık ve oradan ayrılırken insan görüntüsünden çıkmıştık. Denizler bize otuz beş gün boyunca çektirdi ve kaybolduğumuz düşünülüyordu. Dört mavna (qarib) ile denize yelken açmıştık ama sadece bizimki hayatta kalmıştı. Sicilya’ya vardıktan sonra, denizde yaşadıklarımızdan dolayı o kadar bitap düşmüştük ki, tam bir ay ne ekmek yiyebildik, ne de bize söylenen bir şeyi anlayabiliyorduk.”⁴⁴⁷Şeklinde anlatmakta olduğunu ifade etmiştir.*

Goitein bir başka Tunuslu’nun denizde yaşadığı talihsizliği anlattığı raporuna yer vererek .“ *Bilginize: Bu yıl denizcilik, hem gidişte hem gelişte yeterli değildi. Gidişte: 14 gemi yük aldı; bunun dördü geri Sicilya’ya döndü (Palermo’ya), isimleri*

---

⁴⁴⁵ Goitein, *Aynı yer*

⁴⁴⁶ Goitein, *Meditarreanean*, s,321

⁴⁴⁷ Goitein, *Meditarreanean*, s,322

ise, ikisi İbn-i Jarwa' a (küçük sevimsiz şey) ait, Pazarın Ustası'nın oğlunun mavnası (qarib) ve Nil mavnası (jarm) idi. Fizikçinin gemisi Trablus Limanı'na girdi. Ebu Said ve Şaşı Gözlü isimli iki gemi battı. Ebu Said'in teknesi on kişiyle geldi ve şöyle dedi: batarken gemiyi terk ettik ama diğer insanlar hiç de öyle söylemedi. Bunun içinde nakliyatı olan herkes insanların söylediklerini dinler. Şaşı Gözlü ile ilgili burdan yelken açtıktan iki ay sonra haber alamadık ve İskenderiye'ye ulaştığımızı farz ediyorduk. Sonra, bir gece Salqata civarına gelince, karaya doğru sürüklendi ve parçalandı. Yaklaşık yirmi ruhi kadın ve erkek içinde helak oldu. Ebu Yakup İbn Shama buraya ulaştı ve battıkları yerin vahşi olduğunu ve kayaların gemiye çarptığını açıkladı. Bu, birçok insan için müthiş bir felaketti, çünkü büyük sevkıyat malları da onlarla batmıştı. Tanrı burda kaybedenleri başka şekilde mükâfatlandırın. Geminin geri kalanıyla ilgili şimdiye kadar hiç bilgimiz yok. Tanrı selamet versin onlara.”⁴⁴⁸ şeklinde anlatarak deniz yolculuklarındaki yaşanan tehlikelere dikkat çekmek istemiştir.

3-Limana Geri Dönme

Goitein gemilerin kaza yapmaları, fırtınada batmaları yanında insanlara müthiş kayıplar veren başka felaketlerin de olduğunu bu felaketlerin kötü hava şartlarında kalmaları, limana geri dönen geminin ezrak ve yiyeceklerini bitirme, yolculuk mevsimini kaçırma, mallarına el koyulma, uygun rüzgar bulamama gibi nedenlerle gemilerin ve yolcuların büyük kayıplara uğraması olarak gösterilebileceğini ifade etmiştir. Bir mektupta “*Sefere çıktık ve hayatımın en ümitsiz zamanı olan on beş gün denizde kaldık, daha sonra Pharos'a döndük.*” Şeklinde anlatmıştır.⁴⁴⁹

4-Mevsimi kaçırma

Goitein gemilerin bazen sorunsuz şekilde gidecekleri yerlere ulaştığını bazen ise rüzgarın gemileri farklı yerlere sürüklemesi nedeniyle gidecekleri yerden uzaklara düşüklerini bu durumun ise tüccarlar için yıkıcı etkileri olabildiğini, bu şekilde bütün bir iş mevsimini kaçırbildiklerini, müşterilerini kaybettiklerini, yolculuk ücretleri ya da ücretlerinin yolculuktan önce ödenen bölümünün de alınamamakta

---

⁴⁴⁸ Goitein, *Meditaranean*, s,322

⁴⁴⁹ Goitein, *Meditaranean*,s,323

olduğunu, ayrıca lüks tedariklerin alındığını yâda tüketilmiş olduğunu varsayarsak ürünleri en hızlı şekilde pazarlara ulaştırmaları gereken tüccarların yaşadıkları büyük kayıpları anlamamız daha da kolay olacağına işaret etmiştir.⁴⁵⁰

5-Ters rüzgar

Goitein gemilerin sıklıkta karşılaşılabileceği tehlikeler arasında ters rüzgârlar ya da diğer hava şartları tarafından gidilecek yerlerin yerine başka bir limana gitmeleri şeklinde tanımlamaktadır. Geniza belgelerinde göre bu şekilde meydana gelen beş vaka bulunmaktadır. Kıbrıs yerine Küçük Asya'da Tarsus'a, Trablus yerine el Mehdiyye'ye, Mısır yerine (Sicilya'dan gelen) Tunus'a gelen gemilerin olabildiğini mektuplarda Tunus Sahili'ne sürüklenmiş bir geminin rotayı kırmayı başarması ile İskenderiye'ye, Palermo, El Mehdiye ve Trablus'ta gelen diğer bütün gemilerden önce dönmeyi başardığını, İskenderiye'den yakınlardaki Rosetta yolundaki bir teknenin Abukir Koyu'nda sığınacak, yer aramak zorunda kalabildiğini, bu tip talihsizliklerin Nil delta etrafında bile meydana gelebildiğini ifade etmiştir.⁴⁵¹

Geminin düşman sahiline çekilmese bile, böyle bir değişikliğe uğraması çoğunlukla yolcular için de büyük bir kayıp anlamına gelmekteydi. Gidilecek yerin limanındaki iyi bir pazar alanı olan ticaret eşyasının başka bir kıyıda satılma şansı nerdeyse imkânsızdır.

6-Yük kaybı

Goitein şiddetli bir fırtına sırasında ortaçağ denizcilerinin İncilin Yunus'la ilgili bölümü olan 1/5'i okuyanlara benzer bir şekilde onlara pahalıya patlayan eşya atma yoluna başvurdıklarını, bu uygulamanın o kadar sık yapıyıorduk ki, sağ salım ulaşınca tebrik edilen bir adama gemiden bir şey atıp atmadığı mutlaka sorulmaktaydı.⁴⁵² İnsanların deniz yolculuklarında yaşadıkları korku saatleri kendilerini fırtınalı denize karşı sihirle korumaya çalışmalarını da beraberinde getirmiştir. Bu formüller Geniza belgelerinde bulunmakta hatta bu durum *Maqama* adı verilen modern kısa hikâyeye benzeyen edebi bir tür de oluşturmuştur. Makama modern kısa hikâyenin aksine, süslü, nükteli, kinayelerle dolu olan kafiyeli düzyazı

---

⁴⁵⁰ Goitein, *Aynı yer*

⁴⁵¹ Goitein, *Meditarreeanean*, s,323

⁴⁵² Goitein, *Aynı yer*

şeklinde yazılmıştır. Kitabın kahramanı insanlardan hayali bahanelerle para toplamayı başaran bir ediptir.⁴⁵³

Makama adı verilen kitaplar “Denizin Melekleri’nin tehlikesini de içine aldığını, hayattaki bütün durumlar için sihirli bir formülü içinde bulunduran “Tıp Kitabı’na” sahip olunması halinde korkacak hiçbir şeyinin olmadığını söyleyerek kişi başı bir altına “kutsal isimleri” satarak yolculuğa çıkmadan önce dolgun miktarda para kazanan kişileri tasvir etmektedir.⁴⁵⁴

G- Gemicilikte İnsan Kaynaklı Tehlikeler

Goitein doğa merakından daha ziyade insanoğlunun aç gözlülüğü ve zalimliğinin ortaçağ denizcilerine her zaman bir tehdit olduğunu, bu tehditlerden birincisi ve en önemlisinin korsanlık olduğunu korsanlıkla ilgili Geniza belgelerinde birçok şey bulunduğunu dile getirmiştir.⁴⁵⁵

1-Korsanlık

Goitein Korsanlığın Hrisyanlığa karşı yürütülen Kutsal Savaş’ın bir parçası olduğunu, bu sebeple Geniza belgelerinde Rum diyarında esir alındıktan sonra İskenderiye, Ramle, Filistin ya da başka yerlere getirilip burada fidye karşılığı serbest bırakılanlar, ya da tam tersi şekilde, Müslüman tüccarların İtalyan veya diğer Avrupa çapulcuları ve Yahudiler tarafından Mısır’da esir alınıp, Bizans’ta fidye karşılığı serbest bırakılmaları hakkında birçok şey bulunduğunu ifade etmiştir. ⁴⁵⁶ Goitein XI.yüzyıl sonlarında, Müslüman korsanların İslam dünyasını parçalara ayıran birçok hizipleşmeyi kendi çıkarlarına kullandıklarını ve sonunda da Müslüman gemiciliğinin kendisinin kolay lokma haline geldiğini öne sürmüştür.

Goitein Geniza mektuplarında bir zamanlar Müslüman deniz kuvvetlerinin korumalığını yapan Müslüman korsanların kendi halkının baş belası olduğu şeklindeki ifadeler Mısır’ın Fatimi hükümdarları, aynı Hilal ve Sulaym’ dan dan bedevi bir topluluğu, varlıkları kendi tarafları için bela olan bir ülkeyi ortadan

---

⁴⁵³Goitein, *Meditaranean*, s,324

⁴⁵⁴ Goitein, *Meditaranean*, s,324

⁴⁵⁵ Goitein, *Meditaranean*, s,327

⁴⁵⁶ Goitein, *Aynı yer*

kaldırmak için kullandıkları gibi, Barqalı korsanlarının da Sünni Batı'yı yola getirmek için kullandığını söylemiştir.⁴⁵⁷

Barqa emiri Jabbar'ın, aşağıdaki Fustat' tan gelen mektuptaki gibi, Kahire'nin varoş bir semti olan Gize' deki kurbanlarından alenen ödeme alabilmekteydi. Mektup şöyle: *“Barqa'ya giden tüccarlar, her şeyleri soyulmuş olarak geldiler. Burada, Kahire 'de para ödeyene kadar, çıkınlarını orda bırakmak zorunda kalmışlar. Tam vardıkları günde bin üç yüz dinar topladılar ve Gize'de Jabbara temsilcisine ödediler.*⁴⁵⁸

Temsilci Diyar (Abyar'a) Qays'a geri dönmek üzere ve oradan onların çıkınlarını alıp Gize'ye getirecek. *Öğrendim ki, gemiyi boşaltmış (Diyar Qays'a getirilmeyen ağır yükler gibi), her şeyi kendi teknesine koymuş ve İskenderiye'ye yelken açmış. Umarım durum bu kadarla kalır. Ulaştığı zaman, boşaltım yapılırken orda bulunman lazım gerekiyor; çünkü eğer mallarımız teknedeyse, onları bir miktar parayla geri alabilirsin.*⁴⁵⁹

Goitein Barqa emiri Jabbara ile beraber, babası Muhtar ve akrabası Yabqa, bedevi asıllı korsan olan birçok diğer Arapların XI. Yüzyıl Geniza kayıtlarında görüldüğünü, 1027, 1028, 1031 tarihli ve aynı zaman diliminden gelen diğer belgelerde ise Bizans gemilerine aktif olarak baskınlar yaptıklarına işaret etmiştir.⁴⁶⁰

Goitein yağmacı biri olan Jabbar örneğinden yola çıkarak yolculardan tehlikeleri durumlarda diğer korsanlara karşı koruma karşılığında ağır haraç kesen, Barqa'dan Tunus'a mal taşıma işi yapıp ticaret gemiciliği ile de ilgilenen, kutsal savaş elebaşılığı yapan, Müslüman yağmacılığı, diğer korsanlara karşı korumacılık yapan, ticari küçük gemi kaptanlığı, Fatimi, Anti Fatimi gibi birçok çeşit rolü bulunan kişilerin, çeşitli mesleklerden insanların korsanlığı kendilerine iş olarak seçebildiklerini ifade etmiştir.⁴⁶¹

Goitein edebi kaynakların korsanların faaliyetleriyle alakalı ara sıra bahisler geçirdiklerini ancak nüfusun çoğunluğunu alakadar eden bir konu hakkında

---

⁴⁵⁷ Goitein, *Aynı yer*

⁴⁵⁸Goitein, *Meditaranean*, s, 327

⁴⁵⁹Goitein, *Aynı yer*

⁴⁶⁰Goitein, *Meditaranean*, s,328

⁴⁶¹Goitein, *Aynı yer*

neredeyse tamamen sessiz olduklarını, Geniza belgelerinin bu konuda da bir boşluğu doldurduğunu ifade etmiştir.⁴⁶²

Goitein korsan tarafından esir alınan bir adamın özgürlüğünü kaybettiğini, Köle pazarında satıldığını veya ne zaman şartlar elverdiyse, daha çok para getireceği düşünüldüğünde fidye karşılığı salıverilebileceğini, ayrıca ticaret mallarını ve ona emanet verilen malları, tüm şahsi eşyalarını, hatta kıyafetlerini dahi kaybettiğini, kelimenin tam anlamıyla soyulup soğana çevrildiğini, dahası, açlığa, dayak yemeye ve her türlü işkenceye göğüs germek zorunda kaldığını, bu uygulamanın kurbanın ve ailesinin memleketlerinde olduğu için kural gereği yakınındaki aynı dinden olan kişileri mümkün olan en kısa süre içinde mümkün olan en fazla fidye parasını bulmaları konusunda ikna etme gibi bir amaca yönelik yönü olduğunu, Kadınlar, kızlar ve erkek çocuklar durumunda ise, ilave şiddet tehdidin meydana geldiğini ifade etmiştir.⁴⁶³

Goitein Ortaçağ devletinin karakteristik özelliklerinin başında, ele geçirilen kişilerin fidye karşılığında serbest bırakılması konusunda kendisi bu işi yapmak yerine kurbanın ait olduğu dine bu yetkiyi vermesi geliyordu. Bu büyük hayır işinin nasıl organize edildiği *Bir Akdeniz Toplumu*, Cilt 2, bölüm 7 de tartışıldığını bildirmiştir.⁴⁶⁴

Ortaçağda bir Müslüman, Yahudi ve Hıristiyan için hepsine aynı şekilde standart fidye miktarının kişi başı 33-1/3, yani üç kişi için 100 dinar olduğunu bildiren Goitein bu durumun edebi kaynaklardan bilindiğini ve birçok Geniza mektubunda da yansıtıldığını ifade etmiştir.⁴⁶⁵

Goitein belirtilen zaman diliminde korsancılıkla savaş arasında belirgin bir ayırım yapılamamakta olduğunu bu nedenle insan sık sık bunlardan hangisinin ima edildiği noktasında ne yapacağını bilemediğini böylece, Tunus Sahillerinde “düşman” tarafından saldırıya uğrayan Afrikalı ve İspanyol tüccarlarla ilgili şeyleri

---

⁴⁶²Goitein, *Aynı yer*

⁴⁶³ Goitein, *Meditarreanean*, s,328

⁴⁶⁴ Goitein, *Meditarreanean*, s, 329

⁴⁶⁵ Goitein, *Aynı yer*

okuyunca, çapulcuların mı yoksa bazı İtalyan denizci kasabasının deniz donanmasının mı kastedildiği konusunda şüpheye düşüldüğünü vurgulamıştır.⁴⁶⁶

Goitein Normandiyalıların hizmetinde olan Müslüman bir paralı asker komutanı olan Ibn Thumna'nın akıncılarının Girgenti yolundayken taşıdığı bütün tekstili alıp askeri bir seferdeki gemiler için muhtemelen aşırı ağır olan zeytinyağını bırakarak Tunuslu bir gemiye nasıl saldırdığını bir Geniza mektubu anlatmaktadır.⁴⁶⁷ Kısa zaman sonra, Sicilya, Mazara'dan Mısır'a giden bir tekne, "düşman"ı gördükten sonra, en yakındaki Sciacca limanına sığınmak zorunda kalmış çünkü denizdeki şartlar daha fazla yolculuğu imkânsız hale getirmişti. Kazayı bildiren ve aynı zamanda "gemilerin yanması" diye genel olarak bahseden mektup, 1063'te veya 1064'te yazılmış, o zamanlar Normanların Sicilya'yı fethi en yoğun döneminde olduğu için, "düşman" diye atfedilen şeyin büyük olasılıkla Normanların olduğunu öne sürmüştür.⁴⁶⁸

Goitein tüccarlar konvoyuna yapılan bir saldırının canlı tasvirinin Sicilya yolcusu olan İskenderiyeli bir tüccarın mektubunda yer aldığını, Konvoy- ismen 4 gemi belirtildiğini, anlaşılan uzun bir süre o limanda sığınak aramış, çünkü birçok yolcu-yazar da dahil, normalde gemide kalırken, şehirde bir yerde kalklarını ifade etmiştir.⁴⁶⁹

2-Savaş

Goitein savaşta iç savaş da olsa rakibin sivil halkına ait olan mallar ele geçirilince ceza olarak alındığını, Tunus Sultanı'nın, valisi itaat etmeyi reddeden ilin sakinlerine ait bütün ticari mallarına el koyduğunu, 1201'de Libya, Trablus hükümdarı Tunus'u işgal etmek üzereyken, limanında demir atmış olan bütün gemilerin mürettebatını kendi savaş gemilerinde çalışmaya zorladığını ve onlarla seyahat edecek yolcular aylarca karada mahsur bırakıldığını ifade etmiştir. ⁴⁷⁰

Goitein savaş zamanında sorun çıkabileceği düşüncesiyle ticaret gemilerinin denize yalnız başına çıkmak yerine grupla denize açılmalarının kural haline

---

⁴⁶⁶ Goitein, *Meditaranean*, s, 330

⁴⁶⁷ Goitein, *Aynı yer*

⁴⁶⁸ Goitein, *Meditaranean*, s,330

⁴⁶⁹ Goitein, *Aynı yer*

⁴⁷⁰ Goitein, *Meditaranean*, s,331

getirildiğini, daha sıbelli tehlike durumlarında savaş gemilerinin eşlik ettiği özel konvoylar oluşturulduğunu, Geniza kayıtlarından anlaşıldığı kadarı ile ticaret gemileri denize açılırken savaş gemilerinin onlara katılacağını bilerek hareket ettiklerini, aynı zamanda böyle zamanlarda ticaret gemilerinin içine de deniz piyadeleri yerleştirildiğini vurgulamıştır.⁴⁷¹

Goitein askeri konvoyla seyahate çıkan bir ticaret konvoyundan bahsederek onlar hakkında bilgi vermektedir. Konvoy, “gemi seferleri” (iqla’at) diye adlandırılan ve ilk ikisinin her biri 8 gemi omurgasından oluşan birbirini izleyen üç grup şeklinde denize açılmış, İlk grup, İskenderiye’nin emirinin ya da valisinin bir qunbar ve mavnası; birisi vezire, birisi bir hatun tarafından sahiplenilen “el-Ra’isa” “şef” diye başklandırılan iki khitis ve gemi için kullanılan genel bir ifade olan markab teknesinden oluşuyordu.⁴⁷² İkinci grup, Tunus Sultanı Mu’izz’in gemisi, İspanya,Sevilla’dan bir adama ait olan bir gemi ve mavna ve aralarında bir qunbarın bulunduğu (ilk gruptaki gibi) birkaç başka tekneden oluşuyordu. Bu gemiler Mayıs ayında önce (Pentecost) denize yelken açtı, ama iki gün sonra, Sultan’ın gemisinin ve bir diğer teknenin mahvolduğu fırtına tarafından alt edilmiş ve hem mektubumuzun yazarı ve hem de mektubun alıcısı, bu gemilerde yakınlarını ve mallarını kaybetmiştir.⁴⁷³

Konvoy, birisi (Ra’s) El-Kna’is, kayıtlarımızda sıkça bahsedildi ve hala bugün yerel bir liman olarak kullanılan, Kuzey Afrika sahilindeki iki demir atma yerine sığınmış. (Merhum Kral Faruk’ın orada yazlık sarayı vardı ve Ra’s el-Kana’is “Kilise Burnu” anlamına geldiği için ismini Ra’s el-Hikma “hikmet burnu” olarak değiştirdi).⁴⁷⁴ Şeklinde kaleme almıştır.

Goitein ilk gruba ait gemilerden sadece beşinin açık denizleri geçmeyi başardığını çünkü az önce bahsedilen fırtınanın yanında başka bir musibet olduğunu, “Bir zamanlar denizin egemenliğine sahip olan, açık bir şekilde Bizans donanması “Düşman” bir tekneyi ele geçirmiş ve sadece onunla meşgul olduğundan konvoyun

---

⁴⁷¹ Goitein, *Aynı yer*

⁴⁷² Goitein, *Meditarreanean*, s, 331

⁴⁷³ Goitein, *Aynı yer*

⁴⁷⁴ Goitein, *Meditarreanean*, s,332

geri kalanının kaçmıştır.⁴⁷⁵ Konvoydan geriye kalan gemiler, valinin ikinci bir konvoyu gönderme ihtimalini görmediğinden yüklerin boşaltılmasını ve İskenderiye'ye geri dönmek zorunda kaldıklarını, aynı zamandan bir başka Geniza mektubunda Denizin düşman faaliyetlerinden dolayı kapatılmasından ötürü yelken açmaya hazır gemilerin boşaltması gibi benzer bir olay işaret edilmiş olduğunu ifade etmektedir.⁴⁷⁶

3-Hırsızlık

Ortaçağ Akdeniz'deki seyahatçilerinin yaşamını, özgürlüğünü ve mal varlığını tehdit eden sadece savaş ve korsanlık değildir. Kimi zaman seyahat edilen geminin içindeki mürettebattın bile güvende olmadığı bir gerçektir. Yaklaşık 1130 yıllarında yazılan İskenderiye'den gönderilen bir mektupta bir İtalyan gemisinde Tunus'tan Sicilya'ya seyahat eden önde gelenlerden iki Yahudinin adaya varır varmaz mürettebattan birileri tarafından büyük miktarda para ve değerli mallar için soyulduğunu aktarmaktadır.⁴⁷⁷

Goitein denizcilikle ilgili tüm tehlike ve zorluklara rağmen, Geniza mektuplarında temsil edilen insanların risk almaya gönüllü olduklarını, başlarına gelecek şeylerden dolayı “*Eğer Tanrı dilerse denizdeki kayıplar hızla telafi edilir*” dediklerini ve benzer durumlarda “*kaybettiklerimiz, elimizdekilerin kefareti olsun*” sözü ile değerlendirdiklerini “*Diğer insanların çektiklerini görerek kendimizi avutmalıyız.*” şeklindeki ifadelerle tam teslimiyet içinde olduklarını vurguluyorlardı.

H-Gemi Yüklerinin Paketlenmesi Ambalajlanması ve Depolanması

Goitein ortaçağ Akdenizinde insanların çoğunlukla ticari eşya nakliyecisi olarak seyahat ettiklerini, geniş çaplı yolculuğun nakliyat olarak kabul edildiğini, paketleme konusunun sadece ana hatlarıyla özetlendiğini, yolculuğun uzun süreli olması, nakliyatın kusurlu olması ve hep mevcut olan deniz suyunun zarar verme tehlikesi göz önünde tutulduğunda ürünlerin sevkiyatı için uygun paketleme çok büyük önem taşımaktadır.⁴⁷⁸

---

⁴⁷⁵ Goitein, *Aynı yer*

⁴⁷⁶ Goitein, *Aynı yer*

⁴⁷⁷ Goitein, *Meditarrenean*, s,332

⁴⁷⁸ Goitein, *Aynı yer*

1-Paketleme ve Sevkiyat

Goitein her ticari organizasyonun içinde teknik ayrıntıların bulunduğunu, farklı ürünlerde ticaret yapan aynı tüccarın bile sevkiyat malını ilk türünü daha iyi muhafaza edilsin diye ikinci bir grupla tek bir balyada birleştirilip öyle paketlemektedirler. Tunus şehrinden gelen ve Parşömenlere yazılan çok eski bir belgede, her birisi 50 ya da 52 paket hijyenik kadın bağı ve 29 posttan oluşan 4 balyanın yanında, 44 ya da 45 kaftan vır 5 post içeren 12 balyayı liste altına almaktadır.⁴⁷⁹

Tüccarların “kaplama” için özel bir terimi olduğunu söyleyen Goitein Bu yüzden her biri daha büyük ya da daha küçük miktarda örtüyle “kaplanmış”, hepsi kaba pamuklu kumaştan yapılmış çuvallara konulmuş elbiselerin sevkiyatlarını listelemiştir. “Kaplama” için kullanılan ürünler paketleme malzemeleriyle birbirine karıştırılmaması gerekmektedir. İçinde taşınan mala göre değişen, Akdeniz ticaretinde kullanılan yaklaşık 35 farklı paketleme malzemesi ve muhafaza kutularının Geniza kayıtlarında belirtildiğini, mevcut mektupların sadece muhafaza kutularından bahsettiğini, paketlemenin cinsi, içindeki şeyi belirtmek için yeterli olmaktadır. Tunus’tan gönderilen ciltler eğer açıkça sabun ya da bir başka şey içerdikleri belirtilmediyse “zeytinyağı kutusu” anlamına geldiğini, Ketenin Mısır’dan Batı’ya giden başlıca ürün olduğu için açıkça belirtilmediğini, “balyalar” keten sevkiyatı olduğu anlamına geldiğini benzer bir uygulamanın Hint ticaretinde de mevcut olduğunu belirtmiştir.⁴⁸⁰

En yaygın paketleme malzemesinin branda bezidir. Bu malzemenin oldukça kıymetli ve her zaman bulunamayan bir üründür. Geniza belgelerindeki branda bezi ile ilgili ifadelerde “*X kişisi içinde ipek sarılmış branda bezi istedi ve bunun için bana musallat oldu. Ben de ona dedim ki: ‘başka bir tane satın al parasını da ben vereyim, çünkü balyayı açmak istemiyorum.’* En sonunda 4 buçuk dirhemlik branda bezi satın aldı ve parasını da ben verdim.” Yine “*X branda bezini pazarda Y’ye bıraktı;* buralarda iyi tanınan iki kişinin gözü önünde branda bezinin benim şahsi malım olduğuna tanıklık etmesi için lütfen izin ver.” Bu alıntılarının birincisi ve üçüncüsü İskenderiye’den, ikincisi de Filistin-Aşkelon’dan geliyor. Yukarı Mısır’dan

⁴⁷⁹ Goitein, *Meditaranean*, s,333

⁴⁸⁰ Goitein, *Meditaranean*, s,333

gelen bir mektupta, hükümet branda bezlerini ele geçirdiği için, yazarın Fayyüm'e olan iş seyahatine devam edemediğine dair mektupların bulunduğunu ifade etmiştir.⁴⁸¹

Goitein muhafaza kutusu olarak sıklıkla ifade edilen bir başka tekstilin de kaba pamuk kumaşı olan, "tillis" olduğunu (Fransızcası treillis ve İngilizce trellis kelimeleriyle alakalı) ve bu ifade genellikle tahıl için kullanılmaktadır. Ayrıca ölçüm birimi olarak kullanılır. Yastık kılıfları, ipek ve çivit haznesi gibi gözükmetedir. ⁴⁸² Kaba kıl kumaş (çuha), bal mumu taşımacılığında kullanılmakta, oblong kilimler de (nahihi diye bilinen) yağmurdan korumak için balyaların üstüne serilmektedir. birçok vakada, dokuma kumaş, post ve deri çantalar, en sık kullanılan muhafaza kutuları olmuştur.⁴⁸³ Yağ, şarap ve diğer sıvıların yanı sıra, çivit gibi ürünlerin de farklı cins ve ebatlarda postlarda taşınmakta, deri çantalar veyahut sırt çantaları da ipek veya parşömen gibi değerli parçalar için kullanıldığını ifade etmiştir.⁴⁸⁴

Goitein Ortaçağ deniz nakliyatında hayvan postlarının greko-romen amforaları (iki kulplu küp) ve diğer topraktan yapılmış kapların yerini aldığını, erzak ve diğer ürün kabı konusunda bunların pabucunu dama atılmış olduğunu gözlemlediğini, Geniza kayıtlarında birçok çeşit testi, kavanoz, sürahi, şişe ve demliğin, nakliyat konusunda muhafaza kutuları olarak kullanılmakta, ancak büyük çaplı deniz aşırı seyahatlerde postların tercih edilmektedir. Fransız Riviera yakınlarında batan bir Roman yük gemisinin su altı fotoğrafında, geminin tamamının uzun kavanozlarla dolu olduğunu görmüştür.⁴⁸⁵

Goitein bir tane XI. yüzyıl teknesi iyi muhafaza edilmiş olsaydı, içindeki yüklerin muhtemelen çok farklı görüneceğini 1061'de ya da o yıllarda yazılan bir mektupta, Tunuslu bir tüccar, Mısır'da yağ için 100 büyük kutu (konteynır), şarf, sipariş verdiğini, aynı terimin, İspanya-Almeria'da, 1141'de şap kutuları için de

---

⁴⁸¹ Goitein, *Aynı yer*

⁴⁸² Goitein, *Aynı yer*

⁴⁸³ Goitein, *Meditarreanean*, s,334

⁴⁸⁴ Goitein, *Aynı yer*

⁴⁸⁵ Goitein, *Aynı yer*

kullanıldığını, ama orada da, bunların hangi maddeden yapıldığı belirtilmediğini ifade etmiştir.⁴⁸⁶

Goitein deniz nakliyeciliğinde, farklı şekil ve isimlerde sepetlerin, toprak kaplardan önem konusunda geri kalmadığını, Bakır, cam kaplar, antimon, nişadır ve hatta kitaplar gibi yaygın maddelerin, hasır işi küfelerde veya başka tür sepetlerde taşındığını, 5 Temmuz 1072 tarihli tek bir belge 7 maddenin bu yolla paketlenildiğine işaret etmiş, 218 buçuk pound ağırlığında, 2,065 dirhem değerinde nişadır taşıyan hasır işi bir küfenin M.S. 1000 yıllarında sadece 4 (6 ya da 10) dirhem değerinde olduğunu vurgulamıştır.⁴⁸⁷

Akdeniz'in güney ve batı sahillerinde ahşabın nadir bulunduğunu ifade eden Goitein paketleme malzemesi olarak sadece kitap, mercan, boncuk ve safran gibi sınırlı sayıda ürün için kullanıldığını Kâğıdın hem Mısır'ın içinde hem de ülkeler arası kervan trafiğinde daha küçük miktardaki şeylerin nakliyesinde kullanılmakta olduğunu söylemiştir.⁴⁸⁸ Bunun gibi, Sicilya ipeğinin 1-1/3 paundunun, El-Mehdiyye'den Mısır'a kırtas'la (İngilizce card ve chart ile aynı kelime olan Yunanca kelimedenden türemiş) gönderildiğine rastladığını, Romalı papirüsünün paketleme çantası olarak kullanıldığını, kâğıdın o zamanlar henüz kullanılmadığını, ancak ünlü bir Pers seyyahın Kahire'ye gitiğinde "*Pazarda satılan sıradan ürünlerin eve kâğıtlara sarılarak götürüldüğünü görmek çok garip geldi*" şeklinde ifadesinin bulunması kâğıdın küçük paketlemelerde kullanıldığını işaret etmiştir.⁴⁸⁹

Goitein XI. ve XII. yüzyılın cam endüstrisi tarafından ulaşılan yüksek standartlarına rağmen, cam taşıtların Akdeniz bölgesinde nakliye işi için çok nadiren hatta Hint ticaretinden bile daha az kullanıldığını, bir seferinde, İskenderiye'den Kahire'ye bir cam kavanoz, doğranmış balık gönderildiğini, bir el yazması İncil içeren 'ullaba', teneke ya da kurşundan yapılmış kutudan başka bir şey ifade etmediğini vurgulamıştır.⁴⁹⁰

---

⁴⁸⁶ Goitein, *Aynı yer*

⁴⁸⁷ Goitein, *Aynı yer*

⁴⁸⁸ Goitein, *Meditarreanean*, s,334

⁴⁸⁹ Goitein, *Aynı yer*

⁴⁹⁰ Goitein, *Meditarreanean*, s,335

Goitein birçok Avrupa dilleri tarafından (İngilizce tare) devralınan tarh teriminin (genel anlamıyla çıkarılan miktardır, ama mana olarak: bir nakliyatın toplam ağırlığından çıkarılan miktar-dara) Geniza kayıtlarındaki ‘the tare’ ifadesinin çok yaygın olmadığını,⁴⁹¹ örnek bir alıntı olarak, birçok kalem ürün içeren Tunus’dan parşömen üzerinde eski bir hesapta, muhafaza kutularının ağırlığı listesine aşağıdaki 4 ürünün girişinin yapıldığını söylemiştir.

Vernik balyası, toplam ağırlığı 289, darası 14 paund

Vernik balyası, toplam ağırlığı 288, darası 17 paund, kusurlu malzemelerin bir kısmını içeren, dara

Çivitli deri, toplam ağırlığı 69, darası 3 paund

Çivitli deri, toplam ağırlığı 67, darası 4 paund

Diğer örnekler gibi, bu örneğin de bir nakliyatla aynı tür paketlerin ortalama olarak aynı ağırlıkta olduğunu gösterdiğini, en yaygın paketleme türünün aslında yarım deve yükü olarak tasarlanmış ‘idl’ adındaki balyadır. İçinde 35 balyalık ketenle ilgili detayların net bir şekilde görüldüğü parşömen kâğıdındaki bir başka eski hesapta ise bunlardan beşi yaklaşık 500 paund, birisi 510, on yedisi 490 ve 498 arasında, beş tanesi 482 ve 489 arasında, geriye kalanı da 472 veya daha az paund ağırlığında olduğuna yer vermiştir. Goitein benzer şekilde, az önce bahsedilen hesaplara aynı zamandan gelen bir mektuba göre, 1,050 paund ağırlığında kabuklu badem, denizaşırı mesafeye iki balya şeklinde gönderilmiş olduğunu, yaklaşık yüz yıl sonra 1135 yılında, her biri 500 paund ağırlığında altmış balyalık vernik Güney Arabistan’daki Aden’den Eski Kahire’ye sevk edildiğini, tahminen aynı ağırlıktaki balyalar birçok diğer belgelerde de bulunduğu işaret etmiştir.⁴⁹²

Goitein geniza kayıtlarında da çok daha küçük kapasiteli ‘idl’ler (balyalar) dizisi bulunduğunu, 1024 tarihli Tunus’tan gelen bir hesapta, listelenen yirmi üç balyalık ketenin çoğu 339 ve 350 paund arası ağırlıkta geldiğini, fakat 378 paundluk bir balyada 3 paundun fazla olduğunun düşünüldüğünü, buradan hareketle biber balyalarının standart ağırlığının bir zaman 375 paund olduğunu, yapılan paketleme

---

⁴⁹¹ Goitein, *Aynı yer*

⁴⁹² Goitein, *Meditaranean*, s,335

ve ürünün belli standartları olduğunun anlaşıldığını ifade etmiş, dara ile bağlantılı alıntı yapılan belgeye göre, şeker ve gül marmelatından tutun da, çivit ve verniğe kadar malları sınıflandırıp 230 ile 289 paund arası değişen balyalarda paketlendiğini tespit etmiştir.⁴⁹³

Goitein idl veya balyadan ebat olarak küçük ama daha sık kullanılan ‘barqalü’ teriminin İtalyancası “barca” olan tekneye nispeten kullanıldığını, bu terimin 11. Yüzyılın başındaki belgelerde idl ile birlikte kullanıldığını, eski Kahire’nin önde gelen bir tüccarın hesaplarında o zamanlar İskenderiye’den Tunus’a sevk edilen mallar arasında 179 balya ve 2 barqalüs’ ifadesinin yer aldığını, bu tüccarın 180 balya göndermeye niyetli olduğunu, ama bir balyayı dolduracak kadar ürün kalmayınca, daha küçük tipte iki küçük paket yaptığı anlamına geldiğini, buradan hareketle bir barqalü’nün standart ağırlığının 200 paund olması gerektiğini tespit etmiştir.⁴⁹⁴

Goitein gemi balyasının nispeten küçük ebatta olmasının garip görüldüğünü ancak bir fırtına sırasında malları gemiden denize atmanın yaygın yapılan bir uygulama olduğunu, korsan ya da başka bir düşman saldırısı durumunda, bir parça nakliye yükünü kolayca taşıyabilmenin zaman zaman onların çıkarına olduğu gerçeğini göz önünde bulundurarak bu paketleme çeşidinin makul olduğunu vurgulamıştır.⁴⁹⁵

Sultan’ın gemileri dışında hiçbir geminin seyahat etmediği bir zamanda, malların barqalüslerle paketlendiğini, bir mektubun bu durumu açık bir şekilde ifade ettiğini, “Deve yükü” ve “gemi yükü” terimlerinin her ne kadar ağırlık ifadeleri anlamı çağrışırsa da, bu durum ambalajlama şekillerini ifade eden ve çok sık görülen iki ayrı kelime olan poşet ya da torba anlamına gelen, İtalyanyaca’dan türediği düşünülen shikâra (ya da shakara), ve İngilizce diline kâğıt topu (ream) kelimesi şeklinde giren “bohça” “rizma” kelimelerinin de yaygın olduğuna işaret etmiştir.⁴⁹⁶

Yine 1150 yıllarında Aden’den Sicilya’ya gönderilen bir mektupta, bir tüccar, o zaman Hint ticaretinde rağbet gören arapça bir terimi, (yani akdenize özgü olan

---

⁴⁹³ Goitein, *Aynı yer*

⁴⁹⁴ Goitein, *Meditarreanean*, s,335,336

⁴⁹⁵ Goitein, *Meditarreanean*, s,336

⁴⁹⁶ Goitein, *Aynı yer*

Shikâra) ifadesini kullanarak “Sana bir torba gönderiyorum” şeklinde yazdığını, Geniza kayıtlarında XI. Yüzyılın başlarından itibaren görünmeye başlayan Shikâra, bütün tür ve ebatlarda sevkiyat malları için kullanıldığına vurgu yapmıştır. Bu paketlemelerin ağırlıklarının 25 den 250 paunda kadar rasgele kaydedildiğini Rizma ya da bohçanın her boyutta olabildiğini, ama sık sık bir sevkiyat gönderilen en büyük birimi oluşturduğunu, tek bir rizma’nın, sekiz çuval, birçok türde ipekli shikâra, bir çuval kalay ve bakır, yirmi beş post içinde kaba pamuklu kumaş ve keten içermektedir. Birbirleriyle baplantısı olmayan tüccarların da böyle “bohça”larda ipekler ve başka dokuma kumaşlar ve kalay gibi birçok türde mal gönderebildiğini vurgulamıştır.⁴⁹⁷

2-Ambalajlama

Deniz ticaretindeki ambalajlamanın karmaşık bir sorun olduğunu ve çok dikkat gerektirdiğini ifade eden Goitein, Geniza belgelerinde bir tüccarın birçok iş arkadaşı ve ortağı için yapılan işleri denetlediğini ve gelişim sürecini onlara rapor ettiğini söylemiştir. Ambalajların işaretlenmesi konusunda kayıtlarda farklılıklar görülmekte, normalde gönderenin ya da alıcının ismi, ya da her ikisinin de ismi, Arapça ve İbranice harflerle, ya da bazen sadece iki dilden birinde kırmızı toprakla ya da çivitle balyaların üzerine yazılmaktadır. Birçok durumda mallarla birlikte giden tüccarların da isminin de belirtilmekte, bu detayların torbaların üstüne bağlanan ek parçalara ya da tahta tabaklara ve ayrıca bütün yanlara ve çıkıntılı bölümlere yazılmaktadır. Deri olanlarda, “kış” tarafına ya da en arkaya işlenmekte, “*Tanrı koruyucusu olsun*” veya “*onu kutsasın*” gibi dini kaideler isimlerden önde yer almaktadır.⁴⁹⁸

Taşıyıcıların muhtemelen nasıl okuyacaklarını bilmeme durumunda ise sevkiyat mallarının sıklıkla simgesel tasarımlarla işaretlenmekte, bir tüccar aynı anda farklı işaretleri kullanabilmektedir. Örnek olarak, bir gemi içinde giden bir balyadaki “iki hilal” ve bir başkası üzerindeki “inciler dizisi ve bir palmiye ağacı” gibi bazı

---

⁴⁹⁷ Goitein, *Aynı yer*

⁴⁹⁸ Goitein, *Meditaranean*, s.336

mektuplarda yazarlar kullanılan figürleri kağıda çizmiş olduklarını ama bunların neyi temsil ettiğini anlamının her zaman kolay olmadığını söylemiştir.⁴⁹⁹

Ünlü tüccar Nahray b. Nissim'in diğer ifadelerin arasından sıklıkla 6 köşeli Davud yıldızını kullandığını bu işaretin de o zamanlar tipik Yahudi amblemi olmadığını ifade etmiştir.⁵⁰⁰

Goitein Amonyak hasır küfenin içindeki baharatlı Hindistan cevizi kabuğu; ya da sepicilik ve boyacılık için kullanılan doğuya özgü bir meyve, helile meyva ağacını barındıran kıymetli bir parfüm şişesi ve hatta bir balmumu sevkiyatı içindeki khaz ipeği paketi bile bulanabileceğini, bu garip uygulamanın kıymetli sevkiyat ürünleri korumak için mi, yoksa gümrük vergisinde kaçış gibi başka sebeplerden mi kaynaklandığının bilinmediğini, Ancak bahsedilen uygulamanın Akdeniz'de çok yaygın olan ama Hint Ticaretinde mevcut olmayan, ilave (bir paketi daha büyük bir muhafaza kutusunun üzerine tutturma) denen ek paket uygulaması olduğu kanaatindedir.⁵⁰¹

Bu ilaveyle neredeyse her şeyin gönderilebildiğini, Rastgele not edilen örnekler içinde boncuk, ağda, amonyak, şeker ve tarçın gibi farklı unsurların da bulunduğunu, bu miktarların ihmal edilemeyecek boyutta olduğunu, nitekim bir ilâve'nin içinde 614 ünite (en az bin) 1200 dirhem eden boncuk, nakliye ücreti, gümrük vergisi ve 35 dirhemlik ya da sevkiyat malının yüzde 3 ünden daha az olan nakliye masrafı bulunduğunu, fakat normalde bunlar yüzde 7'ye 10'a ulaştığını, bu durumun ilave paketlerin neden bu kadar popüler olduğunu açıklamaktadır. İlave kelimesi Arapça bir kelimedir. İlave uygulamasının keravan trafiğinden deniz taşımacılığına geçmiş olma ihtimali mantıklıdır.⁵⁰²

3-Depolama

Tüccarlar balyalarını güvertede bırakmayıp, hepsini en iyi yerler denilen karınaya (geminin su içinde yüzen kısmına) saklamaktadırlar. Goitein Paketlemedeki itinaya rağmen balyaların sefer sırasında zorla açılma, dokuma kumaşın özellikle ketenin suda bozulduğuna rastlanılmakta olduğunu, şayet nakliyatı taşıyan tekne

---

⁴⁹⁹ Goitein, *Meditarreanean*, s,337

⁵⁰⁰ Goitein, *Aynı yer*

⁵⁰¹ Goitein, *Meditarreanean*, s,337

⁵⁰² Goitein, *Aynı yer*

yeterli şartlarda değilse reis (küçük gemi kaptanı) taşıma ücretini azaltarak tüccarların zararını ödemekte olduğunu söylemiştir. Gemilere yüklenen malların birbirine bulaşmaması için gemilerdeki ürünlerin yerleştirilmesinin büyük önemi bulunmaktadır.⁵⁰³

Gemilerde balyaların dağılması açgözlü kaptan ve gemicilerin malların bir kısmına ya da tamamına el koymaları için de bir fırsat sağlamaktaydı. Nitekim bu mevzuyla alakalı İspanyol bir tüccarın bir rapor yazdığını belirten Goitein “*Sevillalı’daki (Sevillalı bir adama ait tekne) bütün balyalar dağıldı ve içindekiler birbirine karıştı. Geminin reisi balyaları yağmaladı. Ebul- Faraj benimle birlikte olmasaydı iş arkadaşımın mallarından hiçbir şey kurtaramazdık.*⁵⁰⁴ Şeklindeki ifadesi deniz ticaretinde yapılan ambalajlama ve yükleri yerleştirme işinin ne kadar mühüm olduğunu, muhtemel yük kaybının tüccarlar için büyük felaketler getirmekte olduğunun en özlü örneğidir.

Goiten nakliye malların kaybolması vakalarına çok nadiren rastlanıldığını, bunun mal sahiplerinin iş arkadaşları ya da daha büyük tüccarların köleler hukukunu elinde bulunduran acentelerin yüklere eşlik etmesinden kaynaklandığını, bir iç savaş sürecinde bir gemi ve kargosunun bir bölümüne el konulması durumunun olabileceğini, genel ayaklanma durumlarında sevkiyat mallarının kaybolabileceğini, savaşa dâhil olmayan bir ülkeden bir tüccarın bir malzemesinin kaybolması durumunda tazminat talebi reddedildiğini ifade etmiştir.⁵⁰⁵ Yukarıda bahsedilen sebeplerden dolayı nakliyat süresinde yapılan hırsızlıkların yaygın olmadığı, İskenderiye’den Eski Kahire’ye giden 176 paund ağırlığında kitre (ağaç sakızı) çalındığında bunları taşıyan kölelerden şüphelenildiğini böyle hadiselerin önünü alabilmek için balyalar ulaştıktan sonra tartıldığı vurgulanmıştır.⁵⁰⁶

Ambalajlama işinin çok çetrefilli ve masraflı bir şey olmasından dolayı belki de mal alım satımının korunması için sevkiyatı alanlar malları açma da yavaş davranıyorlardı bu olay ancak malı alacak kişinin gözü önünde yapılmakta olduğunu, Kayrevan’dan bir tüccarın “ *Umarım mallarıma alıcı bulabilirim de, ben de bu kış*

---

⁵⁰³ Goitein, *Aynı yer*

⁵⁰⁴ Goitein, *Meditarreanean*, s,338

⁵⁰⁵ Goitein, *Meditarreanean*, s,338

⁵⁰⁶ Goitein, *Aynı yer*

içinde benim siparişlerimin paketlerini açıp boşaltabilirim.”Şeklindeki ifadesinden anlaşıldığı Goitein tarafından belirtilmiştir.⁵⁰⁷

Tüccarların gemilere yükledikleri malların salgın hastalıklar veya fiyatların düşmesi gibi sebeplerden dolayı açılabilir. Bazende uzun süre kapalı kalma sorunu sebebiyle balyaların açılmasının gündeme gelmekte, bu durumun ise ürünleri depolama sorununu ortaya çıkarmaktadır. Geniza belgelerinde bu durum bir sorun olarak düşünülmemektedir. Zira yabancı tüccarların mallarını geçici olarak bir kervansaraya doldurabilir veya doğrudan tüccarların bir vekilinin deposunda yerleştirebilir, yine bu maksatla kurulmuş ambarların da mevcuttur. Gönderen kişiye balyalarının “güzel bir yerde” makul bir düzende “istiflenmiş olduğu” ile ilgili bilgi verilmesi buna en güzel işarettir. ⁵⁰⁸

Goitein tüccarların pazar yerinde ya da kendi evlerinde, ya da her ikisinde de ambarlarının bulunduğunu, yaşam alanlarına yakın bir yerde örneğin üç ambarı olan ve bir görevli tarafından korunan, “*makhâzin*” denilen (İngilizce magazine kelimesi bundan türemiştir) özel yapılarının mevcut olduğunu, uzun mesafeli iş alanıyla ilgilenen iş adamlarının başka şehirlerde de ambarlarının bulunduğunu, zaman zaman balyalar ambarlarda değil de, yanına birleşik duran özel bir tesise depolandığını, fakat bu durumun yer noksanlığından değil, mallara kolay ulaşmayı sağlamak için, ya da belki de kiralamanın daha ucuz olduğundan kaynaklanmış olabileceğini, tüccar mektuplarında balyaların ambarın içinde mi yoksa bahçede mi depolanmasını istediklerinin sorulduğunu, kimi zaman da kayda değer büyüklükte magazinlerin olabileceğini ifade etmiştir.⁵⁰⁹

I-Gemicilikte Maliyetler

Geniza mektuplarında deniz yoluyla yolculuk ve nakliye ücretleri konusunda birçok geçerli bilgiler bulunmaktadır. Bu mektupların göndericileri bunları bizim bu konuda bilgi sahibi olmamız için değil üstlenilen yolculuk ve gönderilen nakliye ile ilgili her şeyi bilen ve kayıtlarını tamamlayabilmek için sadece bazı ek bilgilere ihtiyaç duyan alıcılar için yazmışlardır. Konuyla ilgili kapsamlı bir çalışma için-gemiye binilen ve varılacak limanlar, sevkiyatla ilgili açıklama, ağırlığı ve değeri,

---

⁵⁰⁷ Goitein, *Aynı yer*

⁵⁰⁸ Goitein, *Aynı yer*

⁵⁰⁹ Goitein, *Meditarreanean*, s,339

taşıma ücreti ve gümrük vergileri gibi- gerekli bilgiler nadiren tamı tamına verilir ve sıklıkla yolculuk süresince karşılaşılan tüm masraflar (yani, taşıma ücreti, gümrük vergileri ve diğer vergiler) birlikte toplanırdı.⁵¹⁰

1-Maliyetin Hesaplanması

Goitein Akdeniz bölgesindeki ortaçağ nakliyesiyle ilgili türlü masraflar hakkında okuyucuya bilgi vermek ve Geniza araştırmasında yaşanan zorluklara iştirak etmelerini sağlamak için tek bir hesap işi burada ele almıştır. 474 paunt ağırlığında ve 66- ¼ dinar değeri olan bir “mor” balya (koyu kırmızı kumaşlar) ücretinin değerlendirildiğinde, bir parça kumaşın ortalama ağırlığı yaklaşık bir paund olduğu, böylece bir “mor”un üreticiye sadece yaklaşık bir dinarın yedi de birine mal olduğunu ifade etmiştir. Mor renginin, soylu veya kiliseye ait bir simgesi olduğunu bilenler için, bu nispeten küçük fiyatın oldukça şaşırtıcı geldiği ama aynı zaman periyodundaki ve aynı yerden gönderilen bir sevkiyata işaret eden bir başka Geniza mektubunda, sekiz parça “mor”un 1 dinara alındığını okuduğunda belirtilen fiyatın kesinlikle normal olduğunu bildirmiştir.⁵¹¹

Goitein Eski Kahire’den gönderilen bir balyanın yerine ulaşana kadar ki duraklarını ve alınan ücretleri anlatarak ürün maliyetini çıkarmayı amaçlamıştır. Buna göre; gümrük vergileri, Fatimiler zamanında Eski Kahire’nin ana Nil limanı olan “cephanelikte-arsenal’da” (Sinâ’a; İngilizce kelime olan Arsenal, Arapçadan İspanyolca aracılığıyla türemiştir,) ödeniyordu.⁵¹² Balya, Nil’in sol kolundaki Rosetta’ya ve oradan İskenderiye’ye deve sırtında kısa mesafede tekneyle gidiyordu, gönderici Arus b. Joseph, başka Geniza kayıtlarından anlaşıldığı kadarıyla o şehirde yaşayan ve mor kıyafet üretiminde bulunan bir tüccar olup “mor-üretici” olarak anılmaktaydı.⁵¹³

Goitein eski kahire’den Safakse mor balyaları gönderen Arus’un kendisi ¾ dinarı sadece paketleme için (saklama, bağlama ve hizmet bedeli için) Eski Kahire’den Rosetta’ya olan ücretten üç kat daha fazlasını ödediğini, bunun yanında, acentasına balya açık deniz taşıma ulaşana kadar yapılan bütün masraflar için 5

---

⁵¹⁰ Goitein, *Aynı yer*

⁵¹¹ Goitein, *Meditarreanean*, s,339

⁵¹² Goitein, *Meditarreanean*, s,340

⁵¹³ Goitein, *Aynı yer*

dinar ödemiştir. Taşıma ücreti gibi(aşağıda ifade edilecek) ana ödemeleri de içeren Tunus'da karşılaşılması beklenen daha büyük giderler, orda elde edilen ücretten elde edilen ücretten düşülmüştür.⁵¹⁴

Goitein Ortaçağ Avrupası'nda, gümrük vergisi ve diğer alacakların, hem huduttaki, hem de hükümetin uygun gördüğü gümrük kapısında her yerde, hem ithalat hem ihracat için Müslüman ülkelerde ödendiğini, mor balya konusunda alacakların Eski Kahire, Mısır'da, Rosetta'da ve İskenderiye'de üç kez ödenmesi gerektiğini, dahası sevkiyat üzerindeki mühür için, resmi dövizci için, "yama üstündeki işaret" için, mektuplarda bahsedilen iki kişi için şimdiye kadar başka Geniza belgelerinde bulunmayan bir başka iki kalem için, bazı küçük giderler bulunduğunu bildirmiştir.⁵¹⁵

Balyaların Rosetta'ya varmalarının ardından ilk olarak taşıma ücreti ve borçların ödenmesi gerekirdi. Bunun yanında, parça başı geçiş ücreti, iskele kullanım ücreti ve kayıt memuru için bazı küçük ödemeler de vardı. Rosetta'da balya, kendisine üç korumanın eşlik ettiği bir deve sürücüsüne emanet edilmişti. Yolda, bir kanal, daha doğrusu Edfu'nun büyük gölünün bir parçası, belli bir ücret gerektiren feribotla geçilirdi. Bir sonraki bölümde, deve sürücüsüne ödenen miktar tekrar kaydedilir, çünkü bu ancak İskenderiye'ye varduktan sonra yapılabilirdi.

Diğer taraftan, seyahat eden kişi, ona eşlik eden 4 kişi için ekme tedarik etmek zorundaydı ve o zaman kiraladığı korumalara ödeme yapmak zorundaydı. Rosetta ve İskenderiye gibi birbirine bu kadar yakın iki şehir arasındaki ana yolda bu kadar güçlü bir korumaya ihtiyaç duyulması kayda değer bir şeydir.⁵¹⁶ Balya deniz nakliyatı için yeniden ambalajlanmak zorunda kaldı ve paketlemecinin yanında, başka kâğıtlarda da bahsedilen "bağlayıcı kişi" ye de ödeme yapılmak ve bahşiş verilmek zorunda kalındı. Gemiye yükleme yapabilmek için, tekrardan bir geçitten, geçit görevlisi ve denetleyicilere alışılmış bahşişleri vererek geçmek zorunda kaldılar ve rıhtımda, diğer iki memura da hizmetleri ve müdahale etmekten uzak durmaları için ödeme yapmak zorunda kaldılar.⁵¹⁷

---

⁵¹⁴ Goitein, *Aynı yer*

⁵¹⁵ Goitein, *Meditarreanean*, s,341

⁵¹⁶ Goitein, *Aynı yer*

⁵¹⁷ Goitein, *Meditarreanean*, s,342

Goitein karada veya suda olduğuna bakılmaksızın nakliye ödemelerinin ürün ulaştıktan sonra yapıldığını, deniz nakliyesinde taşıma ücretinin bir kısmı önceden ödendiğini, açık deniz aracısı üzerinden yapılan taşıma ücreti için “avans” denildiğini, “mor balya” da ise, İskenderiye’de 1dinar ödenmiş,ve bir başka 3 dinar ve 1 qirat da Tunus’a ulaştıktan sonra gönderilmiş, yükleme zamanı İskenderiye’deki gemicilere verilen ikramiye 2 dirhem olarak verildiğini söylemiştir.⁵¹⁸

Goitein bütün yönleriyle bir balya mor kumaşın Eski Kahire’den İskenderiye’ye denize yelken açan gemiye nakliyesi için birçok çeşit hizmet ve birçok farklı kişi için 45 çeşit ödeme yapılması gerektiğini daha dikkat çekiçi olanın ise, tüccarlar tarafından malı göndermeden önce yapılan hesapla tahmin edilen miktar neredeyse gerçekte mal olan fiyatla aynıydı olduğunu; yani 118- ½ ye 120 qirat, ya da sadece 5 dinar ki bu miktar yüzde 1den çok az daha fazlasına denk geldiğini tespit etmiştir.⁵¹⁹

Goitein bütün bu hesaplamalardan ve süreçlerden Ortaçağ Akdeniz ticaret nakliyatının her şeye rağmen yüksek bir düzenlilik ve istikrarla yürütülmüş olduğunu, Geniza hesaplarından alınan elde edilen verilerin, o periyottaki vergi giderleri ve alışverişi ile ilgili bir edebi kaynağından çıkarılan bir tabloyla örtüştüğünü söylemiştir.⁵²⁰

2-Kesintiler

Goitein Tunus-Safakes’ de her şey tüccarların yerel temsilcisi tarafından yürütüldüğünü ve tüccarların da aynı tekne de seyahat ettiklerini, balya kendi depolama ambarına alınmış ve orada tartılmış, dara için otuz pauntluk bir kesintiden ve “hükümdar ve genç adama” üç buçuk paunt (örneğin bir hükümet dairesi ve çalışanları) verilmesinden sonra 440- ½ paunt geriye kalmış, bunlar da yaklaşık 94 Mısır dinarına denk gelen 264 dinar- 7 qiratlık yerel para değerine satıldığına işaret etmiştir.⁵²¹

Elde edilen ücretten yapılan kesintiler aşağıdaki gibi olduğunu, büyük olasılıkla tüccarların temsilcileri tarafından alınmış olabilecek, komisyoncu ya da

---

⁵¹⁸ Goitein, *Aynı yer*

⁵¹⁹ Goitein, *Meditarreanean*, s,342

⁵²⁰ Goitein, *Aynı yer*

⁵²¹ Goitein, *Aynı yer*

aracı ücretinin 6 dinar-15 qirat; satış vergisi, 7 dinar- 1 qirat; “genç adam ve hükümdar” için, 1 dinar- 21 qirat (bu sırayla listenmiş); geçişte ödenen ücret, 1 dinar- 8 qirat. Toptan satış yerine ve oradan han ya da kervansaraya yapılan nakliye ve depo (malların bedeli ödenip gönderilene kadar) kiralama bedeli gibi başka masraflar da bulunmaktaydı.⁵²²

Goitein eski Kahire’den İskenderiye’ye gönderilen, 66-¼ dinarlık bir balyanın gönderimi için gümrük vergisi ve diğer giderlerin yaklaşık 3 dinar gerektirdiğini ve nakliye ortalama 1 dinar (yüzde 1.5) tuttuğunu, Akdeniz’in uzunluğu yarısı kadar olan İskenderiye’den Tunus’a nakliyat ücreti 4 dinardan biraz fazla olduğunu, satışla alakalı hükümet giderleri yaklaşık yüzde 4 olarak toplama ulaştığını ifade etmiştir.⁵²³

Goitein gümrük vergisi ve nakliye masrafların 161 dinar ve 393- ½ dirhem olduğunu, Dirhemi dinara çevirirken, 2,318 dinarlık bir gelir elde edilmiş ve gümrük vergisi ve nakliye ücreti için giderler için, yüzde 7 den biraz fazla olan 171 dinar harcanmış ki bu rakamın da önceki hesapta listelenen rakamlarla örtüştüğünü ifade etmiştir.⁵²⁴ Doğal olarak hükümet giderleri ve nakliyat, taşınan sevkiyat malının türüne ve ağırlığına ve ülkelere ve hatta gördüğümüz gibi, bahsedilen şehirlere göre değişmektedir. Yine de, iki hesaptan elde edilen rakamlar, XI.yüzyılda ve XII. yüzyılın ilk yarısında hâkim olan şartların tam olarak temsil ediyordu.⁵²⁵

Goitein Zeytinyağı, yün, bal mumu, ya da zift gibi çok yer tutan mallar için taşıma ücreti doğal olarak daha yüksek bir ücret yüzdesi oluşturduğunu, yukarıda bahsedilen mor balyayla alakalı hesapların sonunda, 22- ¼ dinar değerinde ve 6- ½ dinar taşıma ücreti (Tunus’dan Mısır’a) ve gümrük vergisi gerektiren zeytinyağı taşımacılığının bahsi geçmekte olduğunu, İskenderiye’den İspanya’daki Almeria’ya 30 dinar değerinde 5 qinralık yün gönderen Arüs b.Yusuf, yarısı İskenderiye’de, geri kalanı gidilen limanda karşılanan 6 dinarlık bir taşıma ücreti ödemek zorunda kaldığını bildirmiştir.⁵²⁶

---

⁵²² Goitein, *Aynı yer*

⁵²³ Goitein, *Meditarreanean*, s,343

⁵²⁴ Goitein, *Aynı yer*

⁵²⁵ Goitein, *Aynı yer*

⁵²⁶ Goitein, *Meditarreanean*, s,344

Goitein Sefakes'den yakındaki El- Mehdiyye'ye ve oradan Sicilya'daki Mazara'ya gönderilen 6 tulumluk zeytinyağı ve 5 tulumluk ziftin taşınmasının 8 dinar ettiğini, ama toplamda sadece 168 çeyrek dinar ya da 42 dinarlık getirisi olduğunu, Takriben aynı zamanlarda, 645 paunt ağırlığında ve 13- 23/24 dinar değerinde olan 10 adet toprak güveç içindeki sabunun, Tunus'dan Mısır'a nakliyatı için taşıma ücreti olarak 3- 1/16 dinar ödendiğini bildirerek bir nesil önce, yaklaşık 1030 yılında, toplam değeri 100 -200 dinar olan 21 yüz librelük (elli kiloluk tartı) bal mumu, aynı şekilde 15 dinar dinara mal olduğunu vurgulamıştır.⁵²⁷

Sonuç olarak Goitein bahsedilen zaman diliminde gümrük vergileri ve nakliye ücretinin aşırı derecede yüksek olmadığını, bunun sebebinin belki de gümrük vergilerinden kaçma ya da bu konuda hile yapma girişimleriyle alakalı Geniza kayıtlarında çok az ifadeyle karşılaşmış olduğunu, bu tip ifadelerin, sadece, haksızlık olarak görülen özel masrafların zorla dayatıldığı yer ve zamanlarda sıklaştığını ifade etmiştir.⁵²⁸

3-Vergi

Goitein Sicilya'da 1060 yılı dolaylarında, Müslüman hâkimiyeti sona doğru yaklaşırken ve daha sonra Fas'da, yabancılara uygulanan ancak yerel tüccarlara uygulanmayan, aşar vergisinin zorla dayatıldığını, yabancılar da mallarını yerel tüccarlara aitmiş gibi gösterdiğini, sonununda da, yabancılardan mallarına yapılan bu hususi vergi uygulamasının, en azından Sicilya'da, kaldırılmıştır. Buradan hareketle Müslüman ülkelerin Geniza kayıtlarında bir çeşit gümrük vergisi birliği oturttuğunu, vergiler birçok yerde ödenebildiğini, Fatimiler zamanında XI. ve XII. yüzyıllarda, bütün Akdeniz bölgesi serbest ticaret birliğini ihtiva ettiğini, müslüman ülkelerde yaşayan Hıristiyan ve Yahudilerin başı sabit vergiyi ödemek zorundadırlar. Ancak bir ülkeden diğerine ilerlerken bu görevi yerine getirdiklerine dair belgelendirme yaparlar. Müslüman olmayan bir ülkeden gelen yabancılardan sınırı geçerken özel bir geçiş vergisi ödemek zorundadır.⁵²⁹

Goitein Müslüman olmayanlara iki kat gümrük vergisini uygun gören Müslüman şeriat kanunu Fatimiler zamanında uygulanmamış olduğunu aksi takdirde

---

⁵²⁷ Goitein, *Aynı yer*

⁵²⁸ Goitein, *Meditarreanean*, s,344

⁵²⁹ Goitein, *Aynı yer*

Yahudiler tarafından o periyotta yazılan yüzlerce iş mektubunda rastlanabileceğini, sadece Selahattin hükümdarlığı süresince (1171-1193) Ortodoksların aksi karşılık vermesi zamanında, kısa süreliğine uygulandığına işaret etmiştir.⁵³⁰

4-Gümrük

Goitein “Gümrük” kelimesinin kötü bir sesle söylendiğini ve Müslümanların dini kavramlarına göre, “gümrük” yasadışıydı ve günahtı. (Kelimenin arkada bıraktığı bir geçmişi var: kelime, İsa Peygamber tarafından “meyhaneciler” aleyhinde konuşurken kullandığı kelimeyle aynı Arami kökten türemiş ve meyhaneciler için en münasip yer, İslamiyette cehennemdi, Bu nedenle, teknik terim olarak “gümrük”,sıklıkla “alacak” ya da “ödeme” gibi masum ve daha genel kelimelerle değiştirilirdi.⁵³¹ Çevirisi ve irdelemesi Claude Cahen tarafından yapılan, yönetimde bulunan ve diğer konuların yanında, Mısır’ın Akdeniz limanlarındaki gümrük vergisi giderleri konusunu da ele alan İslami bir el kitabı, ortaçağ ticaretinin bu önemli açısıyla ilgili çalışmada yeni bir devir açtığına işaret ederek oldukça dağınık, ama zengin ve çeşit çeşit Geniza malzemelerinin uygun bir şekilde bir araya getirildiğinde Ortaçağ Akdenizindeki Ticaretle ilgili alınan gümrüklerin daha iyi anlaşılacağına vurgu yapmıştır.⁵³²

---

⁵³⁰ Goitein, *Meditaranean*, s,345

⁵³¹ Goitein, *Meditaranean*, s,345

⁵³² Goitein, *Meditaranean*, s,346; (Claude Cahen “Douanes et commerce dans les ports mediterraneans de l’ Egypte medievale d’apres le minhadj d’al-Makhzumi” *Arabica*, 7 (1964), 217-314)

SONUÇ

İslam medeniyetinin geri kalma sebepleri ile ilgili güncel tartışmalar devam ederken bu sebepler Gazali'nin filozoflara yönelttiği eleştirilerden ziyade Akdeniz'in İslam hâkimiyetine kapanması üzerinde yoğunlaşmaktadır. Müslümanların Akdenizde mutlak hâkimiyet kurduktan sonra Akdeniz'den çekilmeleri ve Avrupa'nın ticareti tekrar kontrol etmesi üzerine kurulan bu çalışmalar Avrupa ve Roma merkezli Tarih anlayışının bir ürünü olarak karşımıza çıkmaktadır.

Akdeniz merkezli bir devlet olan Emevilerin aksine Abbasilerin Bağdat merkezli olması Müslümanların Akdeniz'den uzaklaşmalarına işaret olarak yorumlanmıştır. Hâlbuki Abbasi devleti dünya ticaretini Bağdattan idare etmiş ve bu dönemde dünya ticaretine mutlak hâkimdir.

Cihad ve gaza mantığı açısından değerlendirildiğinde Müslümanların Akdeniz'e olan aidiyetleri yeni aktörlerin devreye girmesi ve Cihadı sürdürmeleri olarak görülmesi gerekmektedir.

Müslümanların İspanya'dan Hindistan'a uzanan coğrafyada yürürlüğe koyduğu ticari uygulamalar günümüzde Batı uygarlığı olarak tarif edilen Avrupa'nın Dünya'ya kendi uygulamaları olarak duyurduğu islami pratiklere dayanmaktadır. Avrupa bu ticari tecrübeyi Roma İmparatorluğunun Doğu sınırını kontrol altına almak üzere gelen Haçlı savaşçıları sayesinde elde etmiştir. Günümüzde ticari öncü olarak kabul edilen ve Avrupanın oluşumundaki ana lokomotif olarak gördükleri İtalyan Şehir devletleri haçlı seferlerine verdikleri destek ölçüsünde imtiyaz elde etmişler bu imtiyazlar sayesinde ticaretleri artmış, Müslümanlardan öğrendikleri pratikler sayesinde Akdeniz'e hâkim olmuşlar, Hint Okyanusu ticaretini kontrol ederek dünya ticaretine hakim olmuşlardır.

Çalışmalarını Geniza mektupları üzerinde yoğunlaştıran S.D. Goitein tüccarların mektuplarını da yakından inceleme fırsatına ulaşmıştır. Müslümanların kurmuş olduğu ticari sisteminin derinliklerine vakıf olma imkânı ortaya çıkmıştır. Goitein'in Akdeniz Birliği olarak tanımladığı bu sistemi günümüz Akdeniz toplumlarının sorunlarına çözüm bulacak ve onlara ortak bir gelecek sunmayı hedeflemektedir.

Goitein Akdeniz birliğinin çökmesine neden olarak bu birliğin değerlerini benimsemeyen toplumlar içinde yer verdiği Türkler İslamiyetin korruyucusu ve

yükselen umudu olmuşlardır. Goitein Türkler hakkındaki yanlış değerlendirmeleri 20.yüzyıldaki Müslüman ve Türklere yönelik iyi niyetli olmayan çalışmaların etkisinden kaynaklanmış olmalıdır.

Goitein'in Geniza belgeleri üzerinden yapmış olduğu çalışmalar Batı'nın Haçlı seferleri ile doğu'dan alarak kullandığı ticari sistemi ve ticari alışkanlıkları tevil edilemeyecek derecede görünür hale getirmiştir.

Şurası kabul edilmesi gereken bir gerçektir ki Batı uygarlığı Doğu Medeniyetinden aldıkları şeyler sayesinde bugün güçlü ve hâkim konumdadır.

KAYNAKÇA

- ABULAFİA David, *Büyük Deniz*, Çev. Gül Çağalı Güven, İstanbul 2012
- ABULAFİA David, *Commerce and Conquest in the Mediterranean 1100-1500*
Variorum Cambridge University Press UK 1993
- ARSLANTAŞ Nuh, *Ortaçagda İki Yahudi Seyyahın İslam Dünyası Gözlemleri Tudela'ı Benjamin ve Ratisbon' lu Rabbi Petachia Seyhatnamesi*, Çev. Nuh Arslantaş İstanbul 2009
- ARSLANTAŞ Nuh *İslam Dünyasında İktisadi ve İlmi Hayatta Yahudiler*, İstanbul 2009
- ASHTOR Eliyahu, *East-West Trade in TheMedieval Mediterranean*, Edited by Benjamin Z.Kedar Variorum Reprints London 1986
- ASHTOR Eliyahu, *Social and Economic History Of The Near east In The Middle Ages*, London 1976
- BATUTA ibn, *Seyhatname Çeviri*, İnceleme ve notlar A.Sait Aykut, YKY İstanbul 2000
- BRAUDEL Fernand, *II. Felipe Döneminde Akdeniz ve Akdeniz Dünyası I ve II.* çev. Mehmet Ali Kılıçbay, Ankara 1193 II. Cilt İmge Kitabevi Ankara 1994
- BRAUDEL Fernand *A History Of Civilization*, Paris 1985, İngilizceye çeviren Richard Mayne 1993 Penguin Book Londra 1995
- BRAUDEL Fernand, *Uygarılıkların Grameri* Çev. Mehmet Ali Kılıçbay, İmge Kitabevi Ankara 2014
- BRAUDEL Fernand, *Akdeniz, "Tarih, Mekân, İnsanlar ve Miras"* Çev. Necati Erkut, Aykut Derman, 2.baskı Metis yayınları İstanbul 2008
- BRAUDEL Fernand, *Medeniyet ve Kapitalizm*, Çeviren Mustafa Özel İstanbul 1991
- BOSTAN İdris, *Adriyatikte Korsanlık*, İstanbul 2009
- BOSTAN İdris, *Osmanlılar ve Deniz*, Küre Yayınları İstanbul 2010
- COOK M.A., *Studies in The Economic History of TheMiddle East Fromthe Rise of İslam to The Present Day* Oxford University Press 1970
- CÜBEYR İbn. *Endülüsten Kutsal Topraklara*, Çev. İsmail Güler Selenge Yayınları İstanbul 2008
- DEMİRCİ Mustafa, *İslamın Dört Çağı*, Konya 2011

- FAHMY Aly Mohamed, *Muslim Naval Organization In the Eastern Mediterranean* National Publicatin& Printing House Second Edition Cairo 1966
- GOITEIN S.D., *A Mediterranean Society, Economic Foundations Volume I* University of California Press Berkeley and Los Angeles 1967
- GOITEIN S.D., *Studies In Islamic Historyand Institution*, Leiden E.J. Brill Netherlands, 1968 First edition1966, Reprinted 1968
- GOİTEİN S.D., *Yahudiler ve Araplar Çağlarboyu İlişkileri*, Çev. Nuh Arslantaş İstanbul 2004
- GOLDBERG Jessica L., *Trade Institutions in the Medieval Mediterranean*, Cambridge University Pres, New York 2012
- HİTTİ Philip K., *Siyasi ve Kültürel İslam Tarihi* çev. Salih Tuğ, İstanbul 2011
- HALDUN İbn, *Mukaddime*, yayına Hazırlayan Süleyman Uludağ Dergâh Yayınları İstanbul 1981
- HEYD W., *Yakın Dogu Ticaret Tarihi*, Çeviren Enver Ziya Karal, Ankara 1975
- JACOBY David, *Trade Commodities and Shipping in the Medieval Mediterranean* Variorum 1997
- LEWİS Bernard, *Tarihte Araplar* Çev. Hakkı Dursun YILDIZ Ağaç yay. 5. Baskı İtanbul 2009
- LEWİS Bernard, *İslam Dünyasında Yahudiler*, Çev. Bahadır Sina Şener İmge Kitabevi Ankara 1996
- LEWİS Archibald R., *Naval PowerandTrade In the Mediterranean A.D. 500- 1100* Princeton University Press Princeton, New Jersey 1951
- MEZ Adam, *Onuncu Yüzyılda İslam Medeniyeti*, Çeviren Salih ŞABAN, 3.Baskı İstanbul 2014
- PİRENNE Henry, *Hız.Muhammed ve Charlamange*, Çev. Mehmet Ali Kılıçbay, 2.Baskı İmge Kitabevi Ankara 2006
- PIRENNE Henry, *Ortaçağ Avrupasının Ekonomik ve Sosyal Tarihi*, Çev. Uygur Kocabaşoğlu, 5. Baskı İletişim yayınları İstanbul 2012
- PIRENNE Henry, *Ortaçağ Kentleri* Çev. Şadan Karadeniz, 11. Baskı İletişim Yayınları İstanbul 2011

PRYOR John H., *Akdenizde Coğrafya, Teknoloji ve Savaş, Araplar, Bizanslılar, Batılılar ve Türkler Çev. FüsünTayanç, Tunç Tayanç, Kitap yayınevi İstanbul 2004*

SMİTH Robert Sidney, *The Spanish Guild Merchant: A History of Consulado, 1250-1700* Duke University Press England 1940

UTKU Nihal Şahin, *Kızıldeniz, Çöl, Gemi, Tacir*, Klasik Yayınları İstanbul 2012

MAKALELER

AĞIR A. Mesut, Kürşat Solak, “Memluk Devri Doğu Akdenizdeki Önemli Sisyasi Faaliyetleri”, *Çanakkale Araştırmaları, Türk Yıllığı*, Yıl, 11 Bahar, 2013 Sayı 14, s. 107-130

ASHTOR Eliyahu, *Studies on The levantine Trade İn The Middle Ages*, “The Karimi Merchant” London 1978, s.45-56

ADIGZEL Cumhur Ersin, “Ziriler”, *DİA* Cilt 44 İstanbul 2013, s.460-462

AZİMLİ Mehmet, “İlk Şii Halife Ubeydullah el-Mehdi ve Fatımi Halifeliği Üzerine Bazı Değerlendirmeler” *Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* Cilt VII sayı I Diyarbakır 2005, s.59-73

AVCI Casim, “Kudüs” *DİA* Cilt 26 Ankara 2002 s. 327-329

BANITALEBI Masoumeh, Kamaruzaman YUSOFF, Mohd Roslan Mohd NUR, “The Impact Of Islamic Civilization and Culture in Europa During The Crusades” *World Journal History and Civilization* 2 (3) Malaysia 2012, s.182-187

BİLGE Mustafa L, “Kızıldeniz”, *DİA*, Cilt 25, Ankara 2002 s.557-559

BİLİCİ Faruk, “Ernest Renan” *DİA* cilt 34, İstanbul 2007 s.568-571

BOTTİCİNİ Moristella and Zui Ecstein, “From Farmers to Merchants: A human Capital Interpretation of Jewish Economic History” *Boston University* Ocak 2003, s.1-40

BOZKURT Nebi, “Bahriye” *DİA* Cilt 4.İstanbul 1991,s.495-501

BOZKURT Nebi, “Korsan”, *DİA*, Cilt 26, Ankara 2002 s.210-212

BOZKURT Nebi, Ahmet Turan Yüksel “Kervan” *DİA* Cilt 25, Ankara 2002 s.298-299

BOSTAN İdris, “Gemi” *DİA*, Cilt14. İstanbul 1996, s.8-11

DEMİRCİ Mustafa, “İkta”, *DİA* Cilt 22 İstanbul 2000 s.43-47

DEMİRKENT Işın, “Bizans” *DİA* Cilt 6 İstanbul 1992 s.230-244

DEMİRKENT Işın, “Haçlılar” *DİA* Cilt 14 İstanbul 1996 s.525-546

FAYDA Mustafa, “Hulefa-i Raşidin”, *DİA*, 18.cilt İstanbul 1998 s.324-338

- FAYDA Mustafa, “Fey”, *DİA*, Cilt 12, İstanbul 1995 s.511-513
- GALLOTTA Aldo, “Ceneviz” *DİA* Cilt 7 İstanbul 1993 s.363-365
- GENCER Ali İhsan, “Bahriye” *DİA* (Selçuklular ve Beylikler Dönemi) 4.cilt İstanbul 1991 s.501-509
- GOİTEİN S.D., “The Document of the Cairo Geniza as a Source for Mediterranean Social History” *Journal of the American Oriental Society* Çev. Altan Çetin Murat Keçiş “Akdeniz Sosyal Tarihinin Bir Kaynağı Olarak Kahire Geniza Vesikalari” *Belleten* cilt LXXIV sayı 269 Ankara 2010, s.227-242
- GOİTEİN S.D., “Mediterranean Trade in the Eleventh Century: Some Facts and Problems” s.51-63
- GÜRKAN Emrah Safa, “Batı Akdenizde Osmanlı Korsanlığı ve Gaza Meselesi”, *Kebikeç*, sayı 3 yıl Ankara, 2012 s.173-204
- KAÇAR Turhan, “Roma’dan Sonra Akdeniz dünyası ve Pirenne Tezi” *Doğu-Batı Yıl* 11. Sayı 50 Ankara 2009 s.169-185
- KALLEK Cengiz, “Süftece” *DİA*, Cilt 38 İstanbul 2010 s.19-21
- KALLEK Cengiz, “Ticaret” *DİA* Cilt 41 İstanbul 2012 s.134-144
- KALLEK Cengiz, “Mudarebe” *DİA*, Cilt 30 İstanbul 2005 s.359-363
- KARACA Sevtap Gölgesiz, “XI. yy. Bizans-Norman İlişkilerine Bakış” *Tarih İncelemeleri Dergisi*, Cilt XXVII sayı 1, Temmuz İzmir 2012 s.101-118
- KARAHASANIĞLU Selim, “Braudel’den Sonra Akdeniz ve Akdeniz Dünyası Faruk Tabak’ın Solan Akdeniz’i Üzerine”, *Osmanlı Araştırmaları Dergisi* XLI isam.org.tr İstanbul 2013 s.399-409
- KARLIAĞA Bekir, “Gazzali”(eserleri) *DİA* Cilt 13 İstanbul 1996 s.518-530
- KAYMAZ Nejat, Kitaplar “ATIYA A.S. Crusade Commerce and Culture” *AÜDTCF Tarih Araştırmaları Dergisi* Cilt 1 den ayrı Basım 1963 A.Ü. Basımevi Ankara 1964 s.323-327
- KILIÇBAY Mehmet Ali, “Braudel” *DİA*, Cilt 6. İstanbul 1992, s.333-335
- LANDAU M. “Shelemo Dov Goitein” *DİA* Cilt 14, İstanbul 1996, s.101
- LARA De Yadira Gonzalez, “The Secret of Venetian Success: A Public-order, Reputation-based Institution” www.cambridge.org/core/Journals/european-review-of-economic-history/article s.1-41

- LASSNER Jacop, "A mediterranean Society: an abridgement in one volume" Berkeley University of California Pres Pp XXII + 503 (JQR 94:2 s.396-399) (*Jewish Quarterly Review*) 2004 s. 396-399
- LOPEZ Robert S. And Irving W. Raymond, *Medieval Trade in the Mediterreanean World Illustrative Documents Translated With Introductions and Notes* W.W. Norton & Company INC. New York Columbia Universty Pres 2001
- LUNDE Paul, "Mansoon Mude and Gold" Musonlar Gemi ve Altın, Çev. Abdullah Mesut Ağır, Turkish Studies İnternational Periodical for the languages, Litereture and History of Turkish or Turkic Volume 4 Issue 8 Faal Erzincan 2009
- ÖZAYDIN Abdulkerim, "Ağlebiler" *DİA* Cilt 1. İstanbul 1988, s.475-478
- ÖZEL Ahmet "Cihad" *DİA* Cilt 7 İstanbul 1993 s.527-531
- ÖZDEMİR Mehmet "Muvahhitler" *DİA* Cilt 31. İstanbul 2006, s.410-412
- ÖZDEMİR Mehmet Nadir, "Abbasi Halifeleri ile Büyük Selçuklu Sultanları Arasındaki Münasebetler" *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi* sayı 24 Konya 2008 s.315-367
- PEDANİ Maria Paia, "Venedik" *DİA* Cilt 43 İstanbul 2013 s.44-47
- ROSMARIN Trude Weiss, "Shelemo Dov Goitein-Sholar Extraordinary" *Jewish Spectator Judaizm* New York 2001, s.303-317
- STİLLMAN Norman A. "The Elevent Century Merchant House of Ibn 'Awkal" (a Geniza Study) *Journal Economic and Social History Of Orient (JSTOR)* Vol. XVI. Part I BRILL 2014 s.15-88
- SÜMER Faruk, "Selçuklular" *DİA* Cilt 36 İstanbul 2009, s.365-371
- ŞAHİN Seyhun, "Norman İstilalarının I. Haçlı Seferine Yansıması" *Cappadocia Journal Of History and Social Sciences* Volume I Nevşehir 2013, s.42-52
- ŞAKİROĞLU Mahmut H., "Aziz Suryal Atiya" *DİA* Cilt 4 İstanbul 1991, s.62
- ŞEŞEN Ramazan, "Eyyubiler" *DİA*, Cilt 12 İstanbul 1995, s.20-31
- TOMAR Cengiz, "Sarasinler" *DİA*, Cilt 36 İstanbul 2009 s.116-117
- WİNK Andre, "From The Mediterranean to the Indian Ocean: Medieval History in Geogrephic Perspective" *Comperative Studies in Society and History* Volume 44 No 3 (Jul 2002) Cambridge University Press s.416-445

WOOLF Harry, “Shelemo Dov Goitein in Memoriam 1900-1985” *The Institute for Advanced Study* Princeton New Jersey 1985 s.1-31

YILDIZ Hakkı Dursun, “Berberiler” *DİA* Cilt 5 İstanbul 1992 s.479-483

YİĞİT İsmail “Murabıtlar” *DİA* 31.cilt İstanbul 2006 s.152-155

TEZLER:

KARAASLAN, Muhammed Abdulmecit, *İslam Deniz Ticaret Hukukunda Hukuki Sorumluluk*, Isparta 2009 Doktora tezi

KALE Pınar S.G. Goitein’in “*A mediterranean Society*” adlı eserine Göre Sosyal ve Ekonomik Hayat, Konya 2011. (Yüksek Lisans Tezi)

SARIKAYA Fatih, Abbasilerde Denizcilik Yüksek Lisans Tezi Manisa 2008

ÖZTÜRK Murat, Fatimilerin Deniz Gücü Akdeniz Hâkimiyeti, Doktora Tezi, İstanbul, 2012

EROL Burak Gani, Memluk Deniz Kuvvetleri, Doktora Tezi, Ankara 2012

GÜNGÖRMEZ Zeynep *Haçlı'ların Doğu Akdeniz ve Güneydoğu Anadoludaki Faaliyetleri* Yüksek lisans Tezi Kahramanmaraş 2010

GÜNGÖRMEZ Zeynep, *XI-XIII. Yüzyıllarda Doğu Akdenizde Ticaret* Doktora Tezi, Kahramanmaraş, 2014

YILDIZ Erdal, *Annales Okulunun Bütünsel Tarih Anlayışı ve Fernard Braudel* Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1994

İNTERNET KAYNAKLARI

www.princeton.edu.

www.nkfu.com

www.Jewishvirtuallibrary.org

www.setav.org

www.genizah.org

www.jewishmanuscripts.org

EK-1

Akdenizde Nehir ve Kara Trafiğine ait Bazı Özellikler

Geniza kayıtlarına göre derlenen bilgilerden Akdeniz'in Nehir ve kara trafiğine ait bazı özellikleri şunlardır;

1-İnsanlar seyahat etmenin uygun olduğu zamanlarda bazı istisnalar olmakla birlikte kara yolu ile değil su yolu ile seyahat ederlerdi.

2-Kervan trafiği ile deniz yolculuğunun yakın ilişkisi bulunmakta, kış aylarında deniz kapalı olduğu zaman kervanlar kara yolu ile Kayravan arasından, Trablus ve Barka'dan Mısır'a gitmekte, yazın ise kervan trafiği (deniz yoluyla limanlara gelen malların iç piyasaya taşınmasındaki) deniz ticaretindeki boşluğu doldurmak zorundadır.

Gemiler normal olarak konvoy halinde seyrederek, (konvoy) ilkbaharda limanlardan ayrılır ve yolculuklarını 26-27 Eylül'de kutlanılan "*İd- es Salip*" haç bayramı için gerekli ayarlamaları yapacak şekilde planlarlar, diğer konvoylar ise Mayıs'ın sonu ile 7 Haziran'da başlayan Kıpti aylarında limanlardan ayrılırlar.

Deniz ticareti ile gelen ürünler için yaz kervanları oluşturulmakta, Mısır ve Tunus arasındaki mesafe için 2 veya 3 aya ihtiyaç olduğu için iş (ticaret) mümkün mertebe iç limanlarda yapılır.

Bir mektupta Kayravan'dan bahsedilerek onun mevsim denilen kervanla bağlantılı durumu vurgulanır. Aynı kelime Hint okyanusunda mevsimsel rüzgâr "*monsoon*" olarak belirtilir ki buradan "*sonra gelen*" "*son*" "*sonuncu*" "*sonraki*" manasında İngiliz literatürüne girmiştir.

3-Deniz taşımacılığını tamamlayan diğer önemli bir unsur gizlilikle yürütülen kara (posta) taşımacılığıdır ki nerdeyse Müslüman coğrafyacılar ve Tarihçilerin tamamı tarafından önemsenmemiştir. Yolcular ve mallar deniz yoluyla gitmekte ancak postalar çoğunlukla karadan gönderilmektedir.

Edebi kaynaklarda "*Barid*" ile ilgili çok şey duyulmakta, Ortaçağ Çin ve Bizans İmparatorluğunda olduğu gibi bu posta teşkilatı Müslüman hükümetler tarafından sürdürülmekte ancak bu servis çoğunlukla hükümetin özel işlerine ayrılarak kullanılmakta, resmi ve çoğunluk işlevi yerel yönetimlerin denetimindedir.

S.D. Goitein, *Studies in Islamic History and Institutions* s,303

Geniza belgelerinde bahsedilen postacılar ticari bir işletme olarak karşımıza çıkan özel posta servisi olup, Pers dünyasında-Kuzey Afrika'nın tamamında,“*kutubi*” (mektubu yazan) ve Batı Asya'da“*Fayj*” denilen ulaklar tarafından gerçekleştirilir. Bu özel servisinin karakteristik yönü hükümet posta servisinin uygulamalarını takip etmesi, kurumun birçok aktarma istasyonları tarafından sürdürülmesi, buralarda hayvan değiştirilerekbaşlangıç noktasından ulaşılabacak yere kadar güvenli bir biçimde tek ve aynı mesajcı tarafından sevkiyatın gerçekleştirilmesi ve özel ulaklar tarafından yapılmasıdır.

Ticari posta sisteminde tek ve aynı adam postayı Kayravan'dan her koşulda Kahire'ye veya hatta Almeira'dan İspanya, Tüm kuzey Afrika arasından İskenderiye'ye taşıyacaktır. Bu taşıma işlemi dönemin şartlarına göre ucuzdur.

Almeira'dan İskenderiye'ye gönderilecek bir mektubun maliyeti sadece 1,5 gümüş dirhem, acil zamanlarda Darusselamdan (Kudus) Ramle'ye ulaştırılan özel gönderimler yarım dirhem maliyetinde olup bu miktar değişebilmektedir.

Bir ülkeden diğerülkeyekara üzerinden gönderilen mektuplarda ürünler için referans verilmektedir.

4-Ortaçağda küçük hacimli taşıtların karşılaştırılmasında denizde giden gemi ile nehir gemisi arasında kesin bir ayırım yapılmamıştır bundan dolayı Geniza kayıtlarında geçen gemilerin duruma göre denizde veya aksine kara içi sularda yer aldıklarına şahit olmaktadır.

Geniza belgelerine göre; kural olarak yolcular ve sevkiyat, deniz araçları Akdeniz'deki limanlarda kalır ve iç kısımdaki yollarına diğer taşıma yöntemi ile ulaştırılır; Ancak bazı deniz araçlarına Nil'de rastlanılmakta, Nil'in sularının, derinliğinin sürekli değişikliğinden kaynaklı olarak seyir tehlikeli ve özel yetenek gerektirmektedir.

Nil'de “*Ushari*”nehir botu, “*jarm*” yük botu, “*sumayriyya*” Iraktan gelen mallar için, “*Khiti*” uzunca hız botu gibi birçok özel tip gemiler kullanılmaktadır.

5-Açık denizlerdeki gemi yolculuklarında gemiler genellikle konvoy halinde seyrederek, Tehlike zamanlarında savaş gemileri yolculuklara eşlik eder, çoğu zaman tüccarlar deniz yolculuğuna hazır olur fakat savaş gemileriyle kendilerine katılacak adamı beklerlerlerdi.

Normalde büyük bir gemiye aynı malikin sahip olduğu küçük bir araç veya onun bir yakını veya (bir) arkadaşının aracı eşlik eder.

6-Geniza kayıtlarında “*Gunbar*” isimli özel tip bir gemiden bahsedilmekte; bu kelime arap sözlüğünde veya Müslüman literatüründe bulunmamaktadır.

Bu kelime'nin Bizans imparatoru bilge Leon'un (886-912) savaş sanatı üzerine kitabında *Gunbar*'ın Yunan eşdeğeri olan *Kombarion*, kelimesinin saracenlerden ödünç alındığı, onun oğlu imparator Constantin VII tarafından özellikle geniş bir gemi olarak tanımladığı, Venedikliler tarafından taşıma gemisi olarak 10.yüzyılda kullanıldığı, Yunan ve İtalyanlar tarafından *Gombaria* şeklinde çağrıldığı ve savaş içingelen olarak bahsedildiği, Geniza belgelerinde ise (yüzyıl sonra) sadece ağır kargo ve yolcu taşıma gemisi olarak kullanıldığı görülmektedir.

7-Yelkenli gemilere ekolarak hafif kalyon statüsündeki “*Ghurab*” sadece sevkıyat için veya kürekçiler tarafından seyahat vetaşıma için kullanılırdı. Kalyonyelkenli gemilere göre daha kolay dönebildiği için hem taktik hem de denizcilik avantajı vardı. Bu sebeple birden ortaya çıkan korsansaldırılarında kaçmak için daha iyi bakış açısına ve rüzgarların etkisine daha az sahipti.

Deniz taşımacılığı, tamamen rüzgâra bağlı olduğu için; İskenderiye'den bir mektupta “33 gün boyunca geniş İspanyol botu haricinde hiç gemi gelmediğinden şikâyet eder, ne doğu nede batı rüzgârları dahası dönüş yolu için zaman olan Id-eş-Şalib'e sadece 23 gün kalmıştır böylece pratikte iş için zaman kalmamıştır”.

Ticaret yapılan gemilerde rüzgâra karşı dayanma gücü gemiler açısından önemli bir etken olarak karşımıza çıkmaktadır.

8-Akdeniz'de görülen diğer bir gemi olan “*Khinzira*” (khinzir değil, domuz manasında ve Suriyede kullanılan bir balığın ismi) taşıma aracı olarak garip isimli olmakla birlikte tekerlek göbeği veya bir deniz tekerleğine atıf yapılmaktadır.

Geminin mahlas ismi olan “*Duwwama*” (“spinning top”) ismi diğer ülkelerde kullanılan gemi isimleri ile karşılaştırılabilir.

Bu gemilere Sicilya, Tunus, Trablus ve Mısır'da rastlanmakta hatta Tunus'un *Khinzira*'sına Nil yelkenlisi denilmekte ve “*Jansira*” şekliyle 19 Ekim 1181'de iki İtalyan şehri olan Pisa ve Lucca arasındaki anlaşmada ortaya çıkmaktadır.

Günümüze kadar kıyı gemileri için kullanılan “*Shakhtur*” kelimesi, Geniza kayıtlarında da ortak olarak yer almakta, 1130'larda bu çeşit botlar İskenderiye'den

Almeira'ya yolculuk yapmakta, İspanyol yelkenlilerinden daha hızlı olarak İspanya'ya 65 gün içinde ulaşmaktadır.

İskenderiyelimanında kalanlar için yelkenli seferi ayarlanmakta, “Shakhtur” özellikle Tunus, Trablus ve Mısır rotaları arasında seyahat etmektedir.

Sicilya ve Mısır arasındaki rotada giden bir gemi çeşidi olan “Hajm” geniş içme kâsesi olarak adlandırılmakta, aynı rotada kutu manasında “Garraba” isimli bir gemi de seyahat etmektedir.

Dönemin İspanyol İbrani şiirlerinde deniz yolculuğu tanımlanırken; hem yelkenlihem kürekli bir gemiden bahsedilmekte, Gemiciliğin rüzgâra bağlı olduğu düşünülerek kayıtlarda yer alan ve tanımlanamayan bu geminin İtalyan Taridası gibi bir kalyon ve yelkenli arasında bir geçiş olduğu düşünülmektedir.

9-Çeşitli durumlarda Geniza kayıtlarında savaş gemileri ve Deniz savaşından bahsedilmekte, edebi kaynaklarla yer alacak kadar değeri olan,taktikkombinasyonu en ağır olan savaş gemisine “Ustul” denilmektedir.

Ustul gemisi hafif kalyonla birlikte savaşmakta, Arapça “Qata<ı”, “parça” kelimesi yunan Stolos, (Fleet) kelimesi ile aynı anlama denk gelmekte, edebi kaynaklarda da bu şekilde kullanılmaktadır.

10-Son olarakAkdeniz denizciliğinin en büyük bulmacası Geniza Belgelerine yansıyan gemicilik ve gemicilik organizasyonudur.

Normalde gemi'nin sadece tek bir maliki olurken, ulaşılacak yere varıncaya kadar açık denizlerde karşılaşılabilecek riskleri azaltmak adına Uluslararası Ticaret geniş bir ortaklık sistemine dayandırılmıştır.

Botun sahipliğine katılmak için tedarikçilik yapmakla ilgili geniza kayıtlarında hiçbir şey bulunmamakta, bu sebeple Uluslararası ticaretteki ortaklık sisteminin ortaçağ deniz kontratlarının en seçkini olarak kabul edilen 12. Yüzyılın sonlarından 13.yy başlangıcına kadar Cenevizlerin idare ettiği botun paylaşımı veya loca sisteminden farklı bir paylaşım sistemi olduğu düşünülmektedir.

Cenevizlerde kullanılan paylaşım sistemi güç ve zenginliği ellerinde bulunduran zengin ailelerin meydana gelen zararlarıkarşılması esasına dayanmaktadır ve 13.yüzyılın sonlarına doğru zengin ailelerin çoğalması ile bu sistem oluşmuştur.

Akdenizdeki deniz ticareti ile ilgili ek bir problem de geminin mülk sahibinin bağlantıları ile ilgilidir.

Avrupa'daki Hıristiyan'ların gemileri ile ilgili hiçbir referans bulunmamakta, Marsilya, Cenova, Pisa, Gaeta ve Norman Sicilyası, Geniza belgelerinde 12.yüzyılda ortaya çıkmaktadır.

Hıristiyanlar 12.Yüzyıla kadar Arap isimlerini kullanmışlar, gemi sahibi olarak bahsedilenler içinde “*Al- İskender*” gibi sadece iki kişinin açık ismi geçmektedir.

Bu durum İslam ve Bizans arasındaki 400 yıl gibi süren savaşın Hıristiyan dünyasına ve Hıristiyan gemiciliğine ters etkisi olarak karşımıza çıkmaktadır.

Akdenizdeki ticari hayatta 12.yüzyıla kadar Hıristiyan isimlerine gemi maliki olarak rastlanmaması, Hristiyanların Müslüman isimlerini kullanarak gemicilik yapmaları bir anlamda İbn Haldun'un Hristiyanların Müslümanlardan izinsiz tahta dahi yüzdüremez oldular sözünü doğrular niteliktedir.

EK-2

Finans Sistemine Genel Bakış

- 1- *Kredili satış normal bir iş prosedürüdür.*
- 2- *Ödünç para verilmesi genelde bir şey değildir ancak uzatma genellikle gecikmeli vadeli ödemedir.*
- 3- *Borçlanma (kaynak temini) göreceli olarak küçük, fakat daima küçük değildir, arkadaştan alınan miktar hatta diğer sadık arkadaşından alınan miktar olağandır.*
- 4- *Tüccarlar ve sanatçılar kredi alma konusunda birbirine yardım ederler buna kanıt olarak 11.yy'da dokümanların gitmesidir. Faiz alınmaz bu küçük işe iletilmek üzere yeteri miktarda yapılan yardımın için alışılmış bir şeklidir veya yıllardır uygulanan çalışma biçimidir.*
- 5- *Müslümanlar 11. yüzyıl boyunca Yahudilere belirli faiz oranlarında borç para vermişlerdir. Bütün dokümanlar saklıdır. Ödünç verilen para iş amaçlı değil kendi istediği içindir.*
- 6- *Aynı periyot boyunca ve daha sonra Yahudi bankerler güvenli veya güvenli olmayan şekilde Müslümanlara borç verdiler.*

Bunu çok vurgulanmadığı halde belirlenmiş faiz, Un ve Arpanın düzenli olarak müşterilere verilmesi veya paranın küçük bir bölümü olduğu varsayılarak gizlenmiş faiz gibi sebeplerden dolayı yaptılar.
- 7- *Bankerlerle depozitolar bankerlerin notlarının ekonomik büyüklüğüne göre sağlanır ki bu sıklıkla oranlıdır, fakat kısa vadede banker tarafından verilen faizin veya yaptığı hizmetler için ödediği tazminatın ölçümü yoktur.*
- 8- *Gizli ve hatta haklı faizin dışında düzenli ticari borçlanmalar 12. Yüzyılın ortalarından itibaren görülmeye başlanmıştır.*

Borçlanma denizaşırı ticarete Commenda ve Partnership'in yerini almıştır.

9- Maddi teminat (güvence) çeşitlidir ve taksitlerin geri ödenmesinden çok sık değildir. Bazen bu periyod 6 yıla kadar uzaması şartı koşulmuştur.

Bu gibi şartlar muhtemelen gizli faizi içeren bir unsuru içerir, özellikle sonraki zamanlarda diğer taraftan birçok olayda dokümanların dili taksit ve ödeme ile ilgili düzenlenmiştir çünkü borç alan diğer türlü bu yükümlülükleri karşılayamayabilir.

10- Borç deklarasyonu müzakere edilebilir. Bu sebepten dolayı bir Müslüman tarafından yapılması tercih edilebilir. Yani devlet otorite ek olarak Müslüman dokümanlarda borçlar sıklıkla bir Yahudi mahkemesi tarafından dahi sertifikalandırılır ve çoğu durumda hatta tek bir vakada da, karşılıklı yardımın hatta bağışın temel karakteri olduğu vurgulanır.³⁵⁴

S.D.Goitein, A Mediterranean Society, s,262

EK-3

Goitein Bibliyografyası

Attal, Robert, *Bibliografya Őel Kutavey Prof. Őlomo Dov Gotein (A Bibliography of the Writings of Prof. Shelomo Dov Goitein)*, Ben-Zvi Institute: Jerusalem 2000.

Goitein, S.D., *Yahudiler ve Araplar aęlar Boyu İlişkileri*, trc. Nuh Arslantaş-Emine Buket Sağlam, İstanbul 2004.

Goitein, S.D., *A Mediterranean Society*, I-V, Berkeley: University of California 1967-1988. Bu kitabın daha sonra bir de ihtisarı yapılmış. Bkz. Goitein, S.D., *A Mediterrenean Society, an Abridgment in one Volume*, revised and edited by Jacob Lassner, Berkeley-Los Angeles-London 1999.

Goitein, S.D., "The Unity of the Mediterranean World in the 'Middle Ages', *SI* 12 (MCMLX), s. 29 - 42.

"The Historical Background of the Erection of the Dome of the Rock", *JAOS* 70 (1950), s. 104 – 108.

"A Report on Messianic Troubles in Baghdad in 1120 – 21", *JQR*n.s. 43 (1952 – 53), s. 57 – 76.

"A Jewish Addict to Sufism, in the Time of the Nagid David II Maimonides", *JQR*, n.s. 44 (1953 – 54), s. 37 – 49.

"Obadyah, a Norman Proselyte", *JJS*4 (1953), s. 74 – 84.

"A Caliph's Decree in Favour of the Rabbinite Jews of Palestine", *JJS* vol. V, No:3 (1954), s. 18–25.

"What would Jewish and General History Benefit by a Sytematic Publication of the Documentary Geniza Papers", *PAAJR* 23 (1954), s. 29–39.

"Two Eyewitness reports on an Expedition of the King of Kish (Qais) Against Aden", *BSOS* 16 (1954), s. 247–257.

"New Documents from the Cairo Geniza", *Homenaje a Milas-Vallicrosa* I, Barcelona 1954, s. 707–720.

"Glimpses from the Cairo Geniza on Naval Warfare in the Mediterranean and on the Mongol Invasion", *Orientalistici in onore di Giorgio Levi della Vida*, I, Roma 1956, s. 393–408.

“The Rise of the Near-Eastern Bourgeoisie in Early Islamic Times”, *JWH* 3 (1956–57), s. 583–604.

Belyaev, A., “Observations on S.D. Goitein’s Article, ‘The Rise of the Middle Eastern Bourgeoisie in the Early Islamic Times’”, *JWH*4 (1957–58), s. 233.

Goitein, “Note on Prof. Belyaev’s Comments”, *JWH*4 (1957–58), s. 234.
[Not: Goitein’in cevabı da Balyaev’in makalesinin hemen devamında.]

“Muhammad’s Inspiration by Judaism”, *JJS* vol. IX (1958), s. 149–162.

“New Light on the Beginnings of the Karim Merchants”, *Jesho* 1 (1958), s. 175–184.

“The Geniza Collection of the University, Museum of the University of Pennsylvania”, *JQR*, n.s. 49 (1958–59), s. 35–52.

“The Origin and Nature of the Muslim Friday Worship”, *MW*, XLIX (1959), s. 183–195.

“The Biography of Rabbi Judah ha-Levi in the Light of the Cairo Geniza Documents”, *PAAJR* 28 (1959), s. 41–56.

“Geniza Papers of a Documentary Character in the Gaster Collection of the British Museum”, *JQR*, n.s. 51 (1960), s. 34–46.

“The Documents of the Cairo Geniza as a Source for Mediterranean Social History”, *JAOS* 80 (1960), s. 91–100.

“Slaves and Slavegirls in the Cairo Geniza Records”, *Arabica* 9 (1962), s. 1–20.

“Letters and Documents on India Trade in Medieval Times”, *IC* 37 (1963), s. 188–205.

“The Social Services of the Jewish Community as Reflected in the Cairo Geniza Records”, *JSS* 26 (1964), s. 3–22; 67–85.

“A Jewish Business Women of the Eleventh Century”, *Seventy-Fifth Anniversary Volume of the Jewish Quartely Review*, ed. Abraham A. Neuman-Solomon Zeitlin, Philadelphia 1967, s. 225–242.

“A Plea for the Periodization of Islamic History”, *JAOS* 88 (1968), s. 224–228.

“Nicknames as Family Names”, *Jaos* 90 (1970), s. 517–524.

“Note on the New Edition of Jacob Mann’s ‘Jews in Egypt etc.’”, *JQR*, n.s. 62 (1971–72), s. 225. [Not: Makale Nemoy, Leon, “Mann’s *Jews in Egypt*”, *JQR*, n.s. 62 (1971–72), s. 222-224’te yer alan Kitap tanıtımının hemen ardında.]

“Changes in the Middle East (950–1150) as Illustrated by the Documents of the Cairo Geniza”, *Islamic Civilisation 950–1150 A Colloquim published under the auspices of the Near Eastern History Group Oxford*, ed. D.S. Richards, London 1973, s.32.

“New Sources on the Palestinian Gaonate”, *Salo Wittmayer Baron Jubilee Volume*, New York-London 1974, English Section, I, s. 503–537.

“Religion in Everyday Life as Reflected in the Documents of the Cairo Geniza”, *Religion in a Religious Age*, ed. S.D. Goitein, Association for Jewish Studies: Cambridge, Massachusetts 1974 içinde, s. 3–17.

“Involvement in Geniza Research”, *Religion in a Religious Age*, ed. S.D. Goitein, Association for Jewish Studies: Cambridge, Massachusetts 1974 içinde, s. 139–146.

“Three Trousseaux of Jewish Brides from the Fatimid Period”, *AJSreview* 2 (1977), s. 77–111.

“Individualism and Conformity in Classical Islam”, *Individualism and Conformity in Classical Islam*, ed. Amin Banani-Speros Vryonis, Otto Harrassowitz: Wiesbaden 1977, s. 3–17.

“ ‘Meeting in Jerusalem’: Messianic Expectations in the Letters of the Cairo Geniza”, *AJSreview* 4 (1979), s. 43–57.

“The Interplay of Jewish and Islamic Laws”, *Jewish Law in Legal History and the Modern World*, ed. Bernard S. Jackson, Leiden: E.J.Brill 1980, s. 61–77.

“Moses Maimonides, Man of Action a Revision of the Master’s Biography in the Light of the Geniza Documents”, *Hommage a Georges Vajda, Etude d’histoire et de Pense Juive*, ed. Gerard Nahon et Charles Touati, Louvain 1980, s. 155–167.

“Prayers from the Geniza for Fatimid Caliphs, the Head of the Jerusalem Yeshiva, the Jewish Community and the Local Congregation”, *Studies in Judaica, Karaitica and Islamica, Presented to Leon Nemoy on his Eightieth Birthday*, (ed.) Sheldon R. Brunswick, Ramat Gan 1982, s. 47–57.

“A Maghrebi Living in Cairo Implores his Karaite Wife to Return to Him”, *JQR*, n.s. 73, no. 2 (1982), s. 138–145.

“The Social Structure of Jewish Education in Yemen”, *Jewish Societies in the Middle East, Community, Culture and Authority*, eds. Sholomo Dehsen-Walter P. Zenner, University Press of America: 1982, s. 211–233.

“Jerusalem in the Arab Period”, *The Jerusalem Cathedra*, ed. Lee I. Levine, II, Yad Izhak Ben-Zvi Institute: Jerusalem 1982, s. 168–196.

“The Tribulations of an Overseer of the Sultan’s Ships: a Letter from Cairo Geniza”, *Arabic and Islamic Studies in Honor of Hamilton A. R. Gibb*, ed. George Makdisi, Leiden 1965 içinde, s. 270–284.

“Moses Maimonides-İbn Sana al-Mulk Circle, (a Deathbed declaration from March 1182)”, *Studies in Islamic History and Civilization in Honour of David Ayalon*, ed. M. Sharon, Jerusalem 1986, s. 399–405.

“Mediterranean Trade Preceding the Crusades: Some Facts and Problems”, *Diogenes* 59 (1967), s. 47–62. Bu makale ayrıca, “Mediterranean Trade in the Eleventh Century: Some Facts and Problems”, adıyla *Studies in the Economic History of the Middle East*, ed. A.M. Cook, Oxford 1978, s. 51-62’de tekrar yayınlanmıştır.

“Minority Selfrule and Government Control in Islam”, *Studia Islamica-Ex. Fasc: Memoriae J. Schacht Dedicato*, 31, s. 101 – 116.

“From the Mediterranean to India: Documents on the Trade to India, South Arabia, and East Africa from the Eleventh and Twelfth Centuries”, *Speculum* 29 (1954), s. 181 -197.

“Petitions to Fatimid Caliphs from the Cairo Geniza”, *JQR* 55–56 (1954–1956), s. 30–38.

“Congregation Versus Community, an Unknown Chapter in the Communal History of Jewish Palestine”, *JQR* n.s. 44 (1956), s. 291 – 304.

“The Local Jewish Community in the Light of the Cairo Geniza Records”, *JJS* 12 (1961), s. 133 -158.

“The Main Industries of the Mediterranean Area as Reflected in the Records of the Cairo Geniza”, *JESHO* 4 (1961), s. 168 – 197.

“Slaves and Slavegirls in the Cairo Geniza Records”, *Arabica*9 (1962), s. 1 – 20.

“The Title and Office of the Nagid a Re-examination”, *JQR* 53 (1962), s. 93 – 119.

“Evidence on the Muslim Poll Tax from non-Muslim Sources”, *JESHO* 6 (1963), s. 278 – 295.

“The Medical Profession in the Light of the Cairo Geniza Documents”, *HUCA*34 (1963), s. 177–194.

“The Commercial Mail Service in Medieval Islam”, *JAOS*84 (1964), s. 118–123.

“The Documents of the Cairo Geniza as a Source for Mediterranean Social History”, *JAOS* 80, s. 91–100.

“Bankers Accounts from the Eleventh Century A.D.”, *JESHO*9 (1966), s. 28–68.

“From Aden to India: Specimens of the Correspondence of India Traders of the Twelfth Century”, *JESHO*23 (1980), s. 43–65.

“Jewish Society and Institutions under Islam”, *Jewish Society through the Ages*, ed. H.H. Ben-Sasson-S. Ettinger, New York 1971, s. 170–185.

“New Sources on the Palestinian Gaonate”, *Salo W. Baron Jubilee Volume*, Jerusalem 1975, s. 503–536.

“Contemporary Letters on the Capture of Jerusalem by the Crusaders”, *JJS*III, s. 162–177